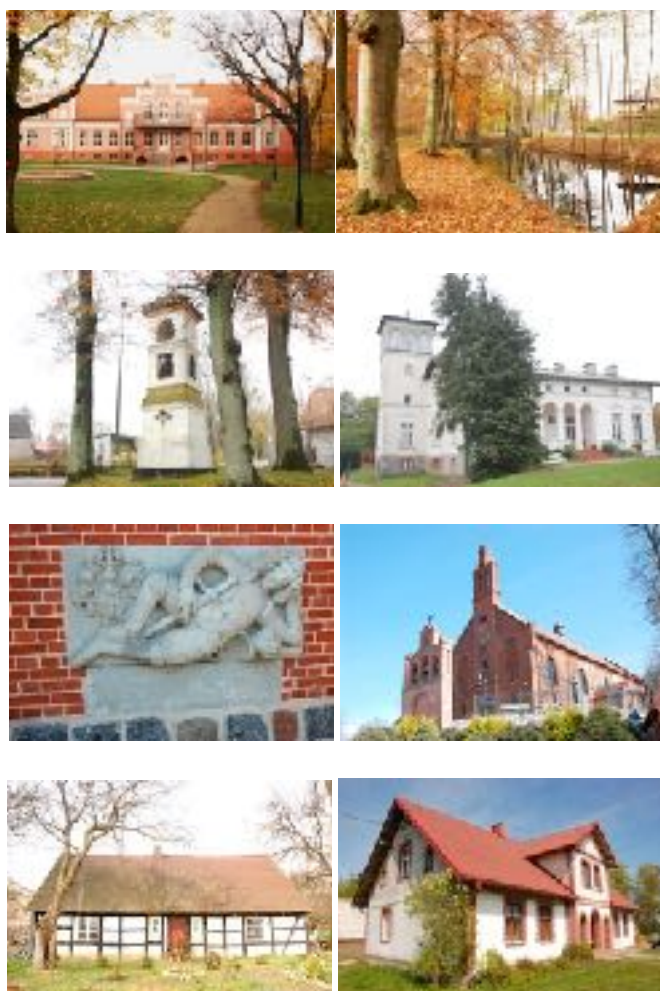

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU WEJHEROWSKIEGO NA LATA 2016-2019

Wykonany na zlecenie i z środków Starostwa Powiatowego w Wejherowie

Opracowanie:

mgr Jolanta Barton-Piórkowska

SPIS TREŚCI

- 1. Wstęp.**
- 2. Podstawa prawna - Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.**
- 3. Uwarunkowania prawne.**
 - 3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków
 - 3.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
 - 3.3. Inne ustawy i rozporządzenia
 - 3.4. Prawo międzynarodowe
 - 3.5. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków
- 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.**
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.1.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017
 - 4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury
 - 4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa
 - 4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego
 - 4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego
 - 4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego
 - 4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami 2011-2014
- 5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.**
 - 5.1. Strategia rozwoju powiatu
 - 5.2. Strategie lokalne
 - 5.3. Gminne programy opieki nad zabytkami
- 6. Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobu dziedzictwa.**
 - 6.1. Zarys historii obszaru powiatu z wypunktowaniem najbardziej znaczących zjawisk i wydarzeń
 - 6.2. Prezentacja krajobrazu kulturowego
 - 6.3. Charakterystyka zasobu dziedzictwa
 - 6.3.1. Układy przestrzenne: urbanistyczne i ruralistyczne
 - 6.3.2. Architektura sakralna
 - a. kościoły
 - b. kapliczki
 - c. cmentarze
 - 6.3.3. Budownictwo miejskie
 - a. rezydencje
 - b. obiekty administracji
 - c. szkoły
 - d. szpitale

- e. budownictwo mieszkalne
- 6.3.4. Budownictwo wiejskie
- 6.3.5. Zespoły dworsko-parkowe z folwarkami
- 6.3.6. Zabytki techniki
- 6.3.7. Zieleń komponowana
- 6.3.8. Zabytki archeologiczne
- 6.3.9. Wartości niematerialne
- 6.3.10. Zasoby muzealne (muzea, regionalne izby pamięci, skanseny)
- 6.3.11. Prawna ochrona zabytków
 - a. rejestr zabytków
 - b. ewidencja zabytków
- 6.4. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla powiatu
- 6.5. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków
- 7. Ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego z analizą szans i zagrożeń SWOT (wskazanie regionalnych i ponadregionalnych zasobów dziedzictwa powiatu oraz wyróżniających się walorów krajobrazu kulturowego).**
- 8. Założenia programu.**
- 8.1. Cel programu:
OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU
- 8.2. Priorytety programu:
 - Priorytet I.** Tożsamość regionalna i bogactwo wielokulturowe powiatu
 - Priorytet II.** Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego
 - Priorytet III.** Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego
- 9. Mechanizmy i źródła finansowania.**
- 10. Monitoring i ocena realizacji programu.**
- 11. Literatura przedmiotu.**
- 12. Aneksy:**
 - Rejestr zabytków nieruchomych
 - Rejestr zabytków ruchomych
 - Rejestr zabytków archeologicznych

1. Wstęp.

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami przewiduje art. 87 ust 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami). Prezentowany program powiatu wejherowskiego składa się z czterech części przewidzianych w wytycznych, zawartych w poradniku metodycznym opracowanym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków pt. *„Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik Metodyczny”*- Warszawa 2008 r.

Pierwsza część zawiera omówienie uwarunkowań prawnych, wynikających z obowiązujących ustaw związanych z ochroną zabytków oraz rozpatrzenie zgodności programu opieki nad zabytkami powiatu wejherowskiego z podstawowymi dokumentami na poziomie kraju, województwa i powiatu.

W części drugiej zaprezentowano zasoby kulturowe, z próbą charakterystyki poszczególnych grup zabytków, w tym układów przestrzennych urbanistycznych i ruralistycznych, obiektów sakralnych, budownictwa miejskiego i wiejskiego, zabytków techniki oraz przemysłu, a także zieleni komponowanej. Prezentację uzupełnia materiał kartograficzny i fotograficzny.

Trzecia część przedstawia zadania powiatu podejmowane zarówno przez samorząd powiatowy, jak i jednostki podległe oraz inne podmioty, w oparciu o rozpoznanie obszarów ich aktywności, potrzeb społecznych w tej dziedzinie i celowość kontynuacji zadań.

Część czwarta opracowania dotyczy możliwości finansowania zadań oraz monitoringu wdrażania tego dokumentu, bowiem efekty obecnego dokumentu powinny być brane pod uwagę przy opracowywaniu kolejnych edycji programów.

Prezentowany program stanowi dokument strategiczny, który pozwoli ocenić zasób dziedzictwa kulturowego powiatu, wskazać najważniejsze elementy wymagające ochrony, a także opracować aktualny plan działań w tym zakresie. Jego podstawowy cel określono jako **ochronę i kształtowanie dziedzictwa kulturowego powiatu wejherowskiego**, toteż znajdziemy w nim najważniejsze zagadnienia istotne dla wyznaczenia dziedzictwu kulturowemu ważnej funkcji w życiu społecznym. Z jednej strony będzie to podnoszenie świadomości społeczeństwa co do znaczenia dorobku poprzednich pokoleń w życiu współczesnym, z drugiej - rola inicjatyw lokalnych w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

2. Podstawa prawna - Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami, w tym

z 2010 r. Nr 75, poz. 474). Program Opieki nad Zabytkami dla powiatu wejherowskiego na lata 2016-2019, zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy, ma na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy, związanych z opieką nad zabytkami.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków - **Ustawa z 18 marca 2010 r.** o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) rozszerzyła zakres form ochrony zabytków. Ustawa o ochronie zabytków z 23 lipca 2003 r. określała następujące kategorie ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego
- oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Natomiast Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) wprowadza ochronę zabytków poprzez zapisy w **decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej**. Intencją ustawodawcy było usunięcie luki prawnej w sytuacji, gdy określony obszar nie posiadał obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego, a obiekty zabytkowe na tym terenie nie były chronione w inny sposób. Nowelizacja

wyeliminuje sytuacje, w których podejmowano decyzje dotyczące obiektów zabytkowych, nie uwzględniając opinii konserwatorów wojewódzkich i powiatowych.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków przewiduje także, że w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, konieczne staje się uwzględnienie ochrony zabytków nieruchomych **wpisanych do rejestru zabytków** (wraz z ich otoczeniem) oraz zabytków **wpisanych do gminnej ewidencji zabytków**. **Zmienia to charakter gminnej ewidencji zabytków, która staje się dokumentem wiążącym prawnie.**

Wspomniana nowela Ustawy zmienia także przepisy prawa budowlanego (art. 39 ust. 3), stwierdzając, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (a nie tylko wpisanych do rejestru zabytków), pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje **właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków**.

3. Uwarunkowanie prawne.

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.

Na podstawie art. 5, art. 6 ust.1 i art. 86 Konstytucji RP zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...)”. Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym.

3.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami).

Według zapisów art. 4 cytowanej ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,

6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 powyższej ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 poz. 642 z późniejszymi zmianami),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków.

3.3. Inne ustawy i rozporządzenia

- Ustawa z 7 lipca 1994 r. **prawo budowlane** (Dz. U. z 2015 r., poz.443) art. 39 jednoznacznie określa warunki uzyskania pozwolenia na budowę w przypadku prowadzenia prac budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską. W ust. 1 dotyczącym robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków sformułowano wymóg uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę. W ust. 3 wskazano, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, właściwy organ może nałożyć na inwestora obowiązek uzyskania pozwolenia na ich wykonanie, gdy wiąże to się z pogorszeniem stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków. Mówi o tym art. 30 ust. 7 pkt 2 wymienionej ustawy.
- Ustawa z 27 marca 2003 r. **o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2015 r., poz. 199.) z aktami wykonawczymi.

W art. 1 wskazane są wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, jako niezbędne do uwzględnienia w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Art.2 podaje definicję „dóbr kultury współczesnej”, które określono jako niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Art. 3 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym stwierdza, że do zadań gminy należy, prowadzenie w granicach swojej właściwości rzeczowej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego, odnoszących się do obszaru powiatu i zagadnień jego rozwoju. W ustawie o planowaniu przestrzennym wielokrotnie wskazuje się na konieczność uwzględnienia stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej zarówno w studium, w planach jak i w decyzjach o warunkach zabudowy.

- Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. **o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, 628, 842 z późniejszymi zmianami).

Ustawa określa warunki uzyskiwania zezwoleń na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków oraz opłaty za te czynności.

- Ustawa z 31 stycznia 1959 r. **o cmentarzach i chowaniu zmarłych** (Dz. U. z 2011 r. Nr 118, poz. 687) definiuje, że wszelkie prace planowane na terenie cmentarza wpisanego do rejestru zabytków wymagają uzyskania zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Chodzi tu zarówno o prace konserwatorskie przy zabytkowych nagrobkach, prace porządkujące zieleń, małą architekturę, a także lokalizacje nowych grobów.
- Ustawa z 28 lipca 1983 r. **o podatku od spadków i darowizn** (Dz. U. z 2015 r., poz. 86) w art. 4 ust.1 pkt 9 stanowi, że zwalnia się od podatku nabycie w drodze spadku:
 - lit. c)** zabytków ruchomych, kolekcji wpisanych do rejestru zabytków, a także dóbr kultury złożonych w muzeum na co najmniej 2 lata, zgodnie z obowiązującymi przepisami,
 - lit. d)** przez osoby zaliczone do I i II grupy podatkowej zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami.
- Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. **o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2014 r. poz. 518). Celami publicznymi w rozumieniu ustawy jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.5) i ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 5a). Ustawa w art. 13 ust. 4 obliuguje do uzyskania zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków albo wniesienie ich jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, jeżeli stanowią one własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu

terytorialnego. Art.29 ust. 2 stanowi, że w razie sprzedaży, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. W sprawach ustanowienia trwałego zarządu, znaczenie ma art. 45 ust. 2a, na podstawie którego w decyzji o ustanowienie trwałego zarządu na rzecz jednostki organizacyjnej będzie można nałożyć na nią obowiązek odbudowy lub remontu zabytkowych obiektów budowlanych, o ile znajdują się one na nieruchomości wpisane do rejestru zabytków.

Do art. 96 ust. 1 ustawy dodano ustęp 1a, który uzależnia dokonanie przez wójta, burmistrza, prezydenta miasta podziału nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków od uprzedniego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Natomiast art. 96 ust. 2 obliuguje sąd, jeżeli prowadzi on postępowanie dotyczące podziału nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, do zasięgnięcia opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w tej sprawie.

- Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. **o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. Nr 207, poz. 1230) daje możliwość dla organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego przyznawania stypendiów mających na uwadze wspieranie rozwoju umiejętności artystycznych oraz upowszechniania kultury i opieki nad zabytkami.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. **o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2014 r. poz. 1118) w art. 4 ust.1, 3, 4, 13 i 16 w sferę zadań publicznych wpisuje zadania w zakresie podtrzymywania i upowszechniania tradycji, rozwój świadomości obywatelskiej i kulturowej, rozwój kultury, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. **Kodeks postępowania administracyjnego** (Dz. U. z 2013 r. poz. 267 oraz z 2014 r. poz. 183, z późniejszymi zmianami).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. **o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu** (Dz. U. z 2015 r., poz. 774).

Niniejsza Ustawa to pierwsze tego rodzaju narzędzie, które daje szansę na pozbycie się uciążliwych reklam z przestrzeni miejskiej. Definiuje m.in. pojęcie reklamy i szyldu. Ponadto

nakłada obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, z kolei rady gmin będą mogły ustalić w formie uchwały zasady i warunki sytuowania reklam (możliwe są różne regulacje dla poszczególnych obszarów gmin.)

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. **w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. Nr 30, poz. 259)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. **w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. Nr 71, poz. 650)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 kwietnia 2004 r. **w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków** (Dz. U. Nr 75, poz. 706)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. **w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. Nr 89, poz. 510)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. **w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami** (Dz. U. Nr 124, poz. 1302)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 12 maja 2004 r. **w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkami”** (Dz. U. Nr 124, poz. 1304)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. **w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. Nr 212, poz. 2153)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. **w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (tekst jednolity w obwieszczeniu z 30 marca 2013 r., Dz. U. z 2014 r., poz. 399)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. **w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. Nr 113, poz. 661)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 lipca 2011 r. **w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych** (Dz. U. Nr 165, poz. 987).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 13 marca 2015 r. (Dz. U. z 2015 r., poz. 383) **zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.**

3.4. Prawo międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach ratyfikowanych także przez Polskę. Są to:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturowych w razie konfliktu zbrojnego z 14 maja 1954 r. przyjęta na Konferencji Międzynarodowej w Hadze oraz Drugi Protokół z 26 marca 1999 r. o ochronie i poszanowaniu dóbr kultury w czasie konfliktów zbrojnych (błękitna tarcza).
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. – zobowiązująca do ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom swojego dziedzictwa kulturowego.
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1972 r. stanowiąca, że dziedzictwo archeologiczne stanowi źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument działań historycznych i naukowych”.
- Europejska konwencja krajobrazowa z 22 października 2000 r. – dotycząca wdrażania polityki ochrony krajobrazu, jako dziedzictwa kulturowego, zwracająca uwagę na współpracę na szczeblu regionalnym i lokalnym dotyczących krajobrazu transgranicznego.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z 20 października 2005 r. dotycząca ochrony różnorodności form wyrazu kulturowego tworzenia warunków rozwoju kultur i swobodnego oddziaływania na płaszczyźnie lokalnej, krajowej, międzynarodowej.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z października 2003 r. ratyfikowana przez Polskę 8 lutego 2011 r.

3.5. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków.

Zadania stojące przed organami administracji publicznej, w tym zarządami powiatów, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. **o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami), który stwierdza, że:

Ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez **organy administracji publicznej**, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem zgodnie z regulacją art. 5 w/w ustawy, sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza, polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zatem zarząd powiatu prowadzi działania związane z ochroną zabytków wobec całego zasobu obiektów na terenie powiatu, natomiast opieką otacza zabytki, do których posiada tytuł własności. Obowiązki określone w tym artykule odnoszą się także do **Powiatu** jako właściciela obiektów zabytkowych.

Obecnie w posiadaniu powiatu wejherowskiego znajdują się następujące zabytki wpisane do rejestru zabytków lub w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ):

L.P.	ADRES	OBIEKT	FORMA OCHRONY
1.	Wejherowo	Siedziba Starostwa Powiatowego	GEZ

2.	Wejherowo, ul. Zamkowa 2a	Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej wraz z częścią parku przypałacowego	Rejestr zabytków nr 525
3.	Wejherowo, ul. Wałowa 14	Magazyn Muzeum	Rejestr zabytków nr 1237
4.	Wejherowo, ul. Pucka 11	(udział 37,083%) budynek biurowy, dawna kasa chorych	GEZ
5.	Wejherowo, ul. Strzelecka 9	Z e s p ó ł S z k ó ł Ponadgimnazjalnych nr 2	GEZ
6.	Wejherowo, ul. Sobieskiego 277	Budynek biurowy, dawny dom lekarzy	GEZ
7.	Wejherowo, ul. Dworcowa 5	Powiatowy Zespół Szkół Licealnych	GEZ
8.	Wejherowo, ul. Dworcowa 7	Kaszubsko-Pomorska Szkoła Wyższa	GEZ
9.	Wejherowo, ul. Sobieskiego 279	Powiatowy Zespół Kształcenia Specjalnego	GEZ
10.	Wejherowo, ul. Sobieskiego 279a	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	GEZ

Ustawa o ochronie zabytków w art. 87.1 nakłada na powiaty obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmuje Rada Powiatu. Następnie program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Powiatu ma obowiązek co dwa lata przedstawić sprawozdanie Radzie Powiatu.

Władze powiatu mogą uchwalić zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Już w 2007 r. Rada Powiatu Wejherowskiego określiła zasady **udzielania dotacji** na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków województwa pomorskiego. W dniu 28 grudnia 2010 r. Rada Powiatu Wejherowskiego podjęła w tej sprawie **uchwałę nr IV/III/35/10, określającą szczegółowo zasady udzielania dotacji**, które obowiązują do dnia dzisiejszego. Dofinansowanie może pokryć nawet 80 % nakładów poniesionych

przez właściciela lub użytkownika wieczystego obiektu zabytkowego. Do 2015 r. udzielono **41** takich dotacji, na łączną sumę 1 493 450 PLN. Wśród dotowanych obiektów przeważają budowle sakralne, m.in. kościół w Brzeźnie Lęborskim, Górze, Luzinie, Zwartowie, czy poreformacki kościół p.w. św. Anny w Wejherowie.

Lata	Liczba udzielonych dotacji	Kwota dotacji
2007	2	30 000,-
2008	3	200 000,-
2009	4	176 000,-
2010	4	210 000,-
2011	5	190 000,-
2012	5	200 000,-
2013	5	161 000,-
2014	6	135 000,-
2015	7	190 000,-

Zadania powiatu obejmują:

- opiekę nad zabytkami, stanowiących jego własność,
- ustanawianie na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków społecznych opiekunów zabytków,
- umieszczanie na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków, znaku informującego o ochronie.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są zbieżne z Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego. Cele te wymienione są w przedstawionych poniżej dokumentach:

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017, opracowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako załącznik do Uchwały

nr 125/2014 z 24.06.2014 r. Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Znajduje się w nim szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017 jest dokumentem utworzonym na podstawie przepisów art. 84 i art. 8 ust. 1 ustawy. W Krajowym programie przeprowadzono **Diagnozy** stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech obszarach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Na podstawie Diagnozy przeprowadzono analizę SWOT i w ścisłym powiązaniu z jej wynikami oraz w powiązaniu z celem 4 Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego), sformułowano cel główny krajowego programu, a mianowicie wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Do realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe:

- wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,
- wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,
- tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji, które z kolei realizowane będą w ramach szczegółowych zadań.

Do wszystkich wymienionych w Krajowym programie celów i zadań opracowano szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014–2017 to także horyzontalne tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych. Są to:

- a. podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.),
- b. porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C),
- c. zwiększenie społecznego zaangażowania w ochronę zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw

współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.),

d. wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków,

e. zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków.

Zagadnienia horyzontalne nie tworzą dodatkowego poziomu w hierarchicznej strukturze dokumentu, zgodnie z jego podziałem na cel główny, cele szczegółowe i kierunki działania. W sposób istotny jednak wskazują zagadnienia priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2017 r.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego jest zgodny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 pod nazwą „Dziedzictwo kulturowe”, a w szczególności z priorytetem dotyczącym rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Jego celem jest w szczególności:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez:

Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:

- ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi,

- rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów,
- rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego,
- rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii,
- prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych,
- konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,
- dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja),
- zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych,
- ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego na lata 2005-2020.

Długofalowym dokumentem jest „Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020” - Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 r. We wnioskach z analizy sytuacji społeczno gospodarczej województwa w punkcie 4 określa się, że pomorskie charakteryzuje się unikatowym środowiskiem i walorami krajobrazowymi oraz różnorodnością kulturową, wynikającą z tożsamości regionalnej i lokalnej czerpiącej z dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu oraz tradycji morskich i historycznych, w tym solidarnościowych.

W dokumencie wytyczono 3 cele strategiczne, 10 celów operacyjnych i liczne kierunki działania. W ramach celu strategicznego 1, zawarto cel operacyjny 3 pt. Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna. W tym ujęciu dziedzictwo kulturowe coraz częściej traktowane jest jako istotny czynnik rozwoju lokalnego (sposób na aktywizację gospodarczą, tworzenie nowych miejsc pracy oraz kreowanie pozytywnego wizerunku danego obszaru). Region posiada także bogatą ofertę turystyczną oraz jedną z największych w kraju baz noclegowych, koncentrującą się głównie w pasie nadmorskim. Dodatkowo

znaczenia zaczynają nabierać regionalne produkty kulinarne i żywność wysokiej jakości. Województwo oferuje również szerokie możliwości uczestnictwa w kulturze. Liczne inwestycje w obiekty kultury oraz coraz ambitniejsze wydarzenia kulturalne (wystawy, spektakle i festiwale) pozwoliły na stworzenie nowej jakościowo oferty artystycznej rozpoznawalnej w skali krajowej i międzynarodowej.

Wpływa to na wielokierunkowy rozwój turystyki czyniąc region jednym z najbardziej popularnych w kraju (3. pozycja pod względem udzielonych noclegów). Niedostateczna jest jednak kompleksowość produktów turystycznych i kulturalnych oraz ich aktywna i spójna promocja.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego jest zgodny ze Strategią Rozwoju Województwa Pomorskiego na lata 2005-2020.

4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020.

W ramach Strategii Rozwoju Regionalnego Województwa Pomorskiego 2020 powstał Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 (załącznik nr 2 do uchwały nr 627/54/15 Zarządu Woj. Pomorskiego z 30.06.2015 r.). W Osi Priorytetowej 11. Środowisko, w punkcie Działanie 11.4. Ochrona Różnorodności Biologicznej omawia się cel szczegółowy: Zabezpieczone zasoby i walory przyrodnicze oraz krajobrazowe.

W województwie pomorskim zwiększone działanie człowieka na środowisko skutkuje potrzebą podjęcia działań ochronnych wobec ponadprzeciętnych na tle kraju walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu, a także działań zabezpieczających obszary cenne przyrodniczo przed nadmierną penetracją przez ludzi, a z drugiej strony umożliwić społeczeństwu obcowanie i kontakt z przyrodą. W wyniku interwencji zachowana zostanie różnorodność biologiczna oraz walory przyrodnicze i krajobrazowe regionu, a także ograniczone zostanie działanie człowieka na środowisko, w szczególności związana z nasilającym się ruchem turystycznym oraz prowadzonymi inwestycjami.

Wsparcie będzie skierowane na czynną ochronę przyrody przede wszystkim na obszarach chronionych, a w szczególności na terenach parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, co prowadzić ma do ograniczenia degradacji środowiska i utraty zasobów różnorodności biologicznej. Dofinansowanie będą mogły uzyskać przedsięwzięcia dotyczące poprawy stanu cennych gatunków i siedlisk przyrodniczych oraz ochrony ekosystemu strefy przybrzeżnej Morza Bałtyckiego, w tym m.in. projekty w zakresie: monitoringu i ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych, opracowania i wdrażania programów odtwarzania i renaturalizacji ekosystemów, eliminacji obcych gatunków inwazyjnych.

Równie istotnym zagadnieniem będzie ochrona wód, w szczególności jezior i ekosystemów od wód zależnych. Możliwa będzie m.in. rekultywacja jezior, urządzenie i zagospodarowanie terenów wokół rzek i zbiorników wodnych. Przewiduje się także dofinansowanie projektów polegających

na opracowaniu planów ochrony dla parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody oraz realizacji zapisanych w nich działań. Wspierane będą projekty dotyczące zabezpieczania obszarów chronionych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów, w szczególności związane z ukierunkowaniem ruchu turystycznego, w tym budowy, przebudowy lub rozbudowy małej infrastruktury takiej jak: ścieżki dydaktyczne, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, parkingi, punkty i wieże widokowe, zadaszenia, platformy, punkty informacyjne.

Przewiduje się realizację projektów dotyczących ochrony i przywracania wartości ekologicznych środowiska miejskiego, przede wszystkim polegających na zwiększaniu powierzchni obszarów zieleni w miastach. Wsparcie będą mogły uzyskać również przedsięwzięcia dotyczące edukacji ekologicznej oraz zwiększania świadomości na rzecz zrównoważonego rozwoju i przeciwdziałania zmianom klimatu, w tym przedsięwzięcia związane z rozwojem systemów przetwarzania i udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie w skali regionalnej. Planowana jest także budowa centrów edukacyjnych, obejmujących szerokie spektrum tematyczne z zakresu ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu, o jak największym zasięgu oddziaływania.

4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

Obowiązujący plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego przyjęto dnia 30.09.2002 r. uchwałą nr 639/XLVI/02, a następnie zmieniono 26.10.2009 r. uchwałą Nr 1004/XXXIX/2009 (Dz. U. Woj. Pomorskiego Nr 172 z dnia 16. 12. 2009 r., poz. 3361). Jednocześnie przystąpiono do sporządzenia nowego Planu uchwałą nr 894/XLII/14 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dn. 28 lipca 2014 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania nowego planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego oraz sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego metropolitalnego Trójmiasta.

W dokumencie tym uznano ogólną zasadę długookresowego równoważenia rozwoju. Jedną z tych zasad jest stosowanie potrójnej integralnej ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu. W rozdziale 12.1.2. poświęconym systemowi ochrony środowiska kulturowego wskazano, że ochrona elementów dziedzictwa kulturowego jest częścią składową procesu kształtowania i ochrony ładu przestrzennego. Sformułowano następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- b) Ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.

- c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.
- d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.
- e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamy dla tradycji miejsca, których podtrzymywanie jest racjonalne np.: targowe w śródmieściach miast o korzeniu średniowiecznym, rybołówstwo na wybrzeżu i rybactwo na Zalewie Wiślanym.
- f) Eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych, w szczególności zabytków rangi światowej, europejskiej i krajowej oraz wybitnych dóbr kultury współczesnej.

4.2.4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 - przyjęty w dniu 28 lutego 2011 r. Uchwałą nr 91/V/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego. Wobec braku aktualizacji, obowiązuje do dnia obecnego.

Głównym zadaniem programu jest zwiększenie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu. Celem programu jest kontynuacja dotychczasowych działań oraz dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionu. Cel strategiczny realizowany jest w ramach trzech priorytetów:

- odnowa dziedzictwa kulturowego miast i wsi (w tym: zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej, ożywienie obszarów zabytkowych zespołów ruralistycznych oraz urbanistycznych);
- ochrona kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno (w tym: zachowanie dziedzictwa morskiego i rzeczno służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej, ochrona krajobrazu kulturowego strefy przybrzeżnej, zachowanie zanikającej kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, odnowa i ożywienie zdegradowanych obszarów portowych i przemysłowych związanych z przemysłem morskim. pielęgnowanie i promocja bogatych tradycji morskich kraju i regionu oraz tradycji lokalnych związanych z życiem codziennym mieszkańców strefy przybrzeżnej, ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzeczno);

- badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego, (w tym: specjalistyczne rozpoznawanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym).

5. Uwarunkowania wewnętrzne.

5.1. Strategia rozwoju powiatu

W **Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczej Powiatu Wejherowskiego na lata 2011-2020** bardzo ważny jest rozdział przedstawiający raport o stanie powiatu. Zwrócono w nim uwagę na główne dwa czynniki kształtujące obraz regionu: różnorodność zasobów dziedzictwa kulturowego i zasoby przyrodnicze.

Walory dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego przekładają się na odrębność kulturową tego regionu, a tym samym sprzyjają rozwojowi turystyki, zwłaszcza coraz popularniejszej turystyki tematycznej. Podkreślono znaczenie tradycji i kultury kaszubskiej, z całym jej bogactwem, nie tylko w zakresie zachowanego budownictwa tradycyjnego, ale również poprzez wspieranie ludowych artystów, działających na forum muzycznym i plastycznym. Wszechstronność tradycji kaszubskiej to niezwykle ważny czynnik wyróżniający powiat na tle jego otoczenia i jednocześnie przyciągający zainteresowanie zewnętrzne.

Według strategii powiatu wejherowskiego z całego jego terenu jest wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego 61 zabytków nieruchomych architektury (obecnie 66). Wymienia się tu obiekty architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków, określone jako ważny element struktury kulturowej powiatu. W zasobach dziedzictwa kulturowego znajdziemy różnorodne typy obiektów i zespołów, m.in. zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, sakralnych, rezydencjonalnych, zabytków techniki, budynków użyteczności publicznej, założeń pałacowo- i dworsko-parkowych.

Dziedzictwo kulturowe to również **wartości niematerialne**, w tym język kaszubski, pielęgnowanie muzyki i tańców ludowych, czy też coraz popularniejsza regionalna kuchnia. Wszystkie te elementy składają się na tradycję i kulturę regionu, stając się zarazem ważnym elementem promocji.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu mają też znaczenie uwarunkowania ochrony środowiska naturalnego. Omawia się obszary chronione, jakimi są rezerваты i parki krajobrazowe oraz projekt „Obszary Natura 2000” obejmujący powiat wejherowski, a także wymienia się pomniki przyrody powiatu.

5.2. Strategie lokalne.

W 2007 r. powstało Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania **Kaszubska Droga**, obejmująca początkowo obszar trzech gmin: Linii, Luzina i Szemudu. W 2008 r. dołączyła gmina Łęczyce, a w 2009 r. Wejherowo. W 2009 r. Stowarzyszenie podpisało porozumienie z Samorządem Województwa Pomorskiego i odtąd działalność otoczona jest patronatem marszałka województwa. Zadaniem stowarzyszenia stało się oddolne zaktywizowanie społeczności do organizowania lokalnych inicjatyw, z misją wspierania mieszkańców w kreowaniu zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych. W punkcie 24 statutu Stowarzyszenia znalazł się zapis o konieczności ochrony zabytków.

W 2012 r. w ramach stowarzyszenia przygotowano Strategię rozwoju turystyki i produktu turystycznego na obszarze objętym działaniem lokalnej grupy działania. W części analityczno-diagnostycznej, w rozdziale poświęconym walorom krajoznawczym antropogenicznym, czyli stworzonym przez człowieka obiektom kultury materialnej i niematerialnej, znajdziemy krótką charakterystykę zabytków architektury z podziałem na ich funkcję. Wśród zabytków sakralnych wymieniony został kościół parafialny p.w. św. Wojciecha w Kielnie (choć nieprawidłowo datowany), kościół parafialny w Szemudzie, ciekawy zabytek, jakim jest brukowana droga prowadząca z Kamienia do Rumi oraz dwuczłonowe grodzisko w Będargowie. Ponadto wśród obiektów kultury materialnej związanej z odrębnością regionu wskazano na zachowane chaty wzniesione w konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną, piwniczki ziemne w obrębie siedlisk, a także działalność Gminnej Izby Regionalnej im. Remusa w Łebnie. Wśród walorów kultury niematerialnej wymieniono język kaszubski, tradycje i obrzędy związane ze świętami religijnymi, działalność regionalnych zespołów muzycznych i tanecznych, miejscowych artystów rzeźbiarzy i malarzy oraz hafciarstwo, słowem całe bogactwo kultury kaszubskiej.

W części strategicznej określono mianem produktu turystycznego także zabytki, a szczególnie tematyczne szlaki zabytków przeznaczone dla tzw. „turysty kulturowego”, dla którego najważniejszy jest aspekt poznawczy rekreacji. Wskazano także możliwości łączenia różnych rodzajów turystyki z konkretnymi zainteresowaniami uczestników, tworząc np. szlaki piesze, konne czy rowerowe, trasy zabytków sakralnych czy kaszubskich legend.

Od 2009 r. gmina Łęczyce wraz z innymi 9 gminami wchodzi także w skład **Stowarzyszenia Lokalna grupa Rybacka „Pradolina Łeby”**. Lokalne Grupy Działania promują głównie wydarzenia związane z turystyką i promocją lokalnego dziedzictwa kulturowego. Lokalna Grupa Rybacka prowadzi działalność zbliżoną do poprzednio omawianej, lecz związaną głównie ze zbiornikami wodnymi i kultywowaniem tradycji rybackich. Wśród atrakcji turystycznych i zabytkowych opisanych

w Strategii Stowarzyszenia znalazły się dwory i budynki kościołów z terenu gminy Łęczyce, a także pomniki stanowiące ślady funkcjonowania filii obozu Stutthof i związanego z nim marszu śmieci więźniów.

5.3. Gminne programy opieki nad zabytkami.

W skład powiatu wejherowskiego wchodzi 7 gmin: Choczewo, Gniewino, Linia, Luzino, Łęczyce, Szemud, Wejherowo oraz miasta Reda, Rumia i Wejherowo. W momencie przygotowywania programu opieki dla powiatu wejherowskiego większość gmin było w trakcie prac nad programami. Jedynie gmina Szemud posiada aktualne przedmiotowe opracowanie, obowiązujące na lata 2014-2017, przyjęte uchwałą Rady Gminy nr LX/644/2014 z dnia 13.11.2014 r. Ponadto gmina miasta Wejherowa kontynuuje politykę ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym nakreśloną w programie obowiązującym od 2008 r. (na lata 2008-2014, jego aktualizacja jest w opracowaniu) oraz – jako jedyna w powiecie wejherowski – posiada w strukturze urzędu miejskiego stanowisko samorządowego konserwatora zabytków.

Opracowanie i aktualizowanie Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami jest niezwykle istotne dla polityki planistycznej gmin. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w artykule 19 ust. 2 wskazuje, iż: **„w przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1”**, czyli w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Oznacza to, że ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami powinny być na tyle szczegółowe, by mogły mieć zastosowanie w nowopowstających dokumentach planistycznych. W tym przypadku punktem wyjścia powinna być gminna ewidencja zabytków oraz wynikająca z niej diagnoza stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy, a pomocą - zapisy z cytowanego w dokumencie *„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego”*.

6. Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobu dziedzictwa.

6.1. Zarys historii obszaru powiatu z wypunktowaniem najbardziej znaczących zjawisk i wydarzeń.

Funkcjonowanie powiatu wejherowskiego jako samodzielnej jednostki administracyjnej to tradycja niezbyt odległa, związana dopiero z czasami pruskich reform, przeprowadzonych w 1818 r. Wcześniej funkcjonowało pojęcie ziemi wejherowskiej, rozwijane od czasu powstania miasta Wejherowa w połowie XVII w., kiedy to nowo lokowany miejski ośrodek stopniowo wpływał na okoliczne miejscowości, nawet te o starszej metryce. Zasięg terytorialny obecnego powiatu jest jednak znacznie

szerszy i obejmuje także regiony historyczne sąsiadujące z ziemią wejherowską, w tym części dawnej ziemi lęborskiej, puckiej i mirachowskiej.

Sięgając do najstarszych dziejów tej krainy, trzeba stwierdzić, że od początku pojawienia się człowieka, rejony te cechowało znaczne bogactwo osadnictwa. Najstarsze dotąd odnalezione ślady ludzkiej działalności pochodzą z środkowej epoki kamienia (8000-1700 p.n.e.), na co wskazują relikty osady w Górze-Orlu, czy znaleziska w Gniewinie i Mierzynie, wśród których odnaleziono harpun, dłuto kościane i obrobione rogi jelenie. Podobnie jak na obszarze całego Pomorza Gdańskiego zamieszkiwali tu przedstawiciele kultur pucharów lejkowatych, amfor kulistych i ceramiki sznurowej, stopniowo doskonaląc formę gospodarowania od myśliwsko-rybackiej do hodowlano-uprawowej. Jej materialne ślady przetrwały w formie narzędzi i broni wykonanych w kamieniu (Salino i Gniewino) oraz ceramiki (ceramika sznurowa). Znaleziska epoki brązu (1700-1200 p.n.e.) początkowo pochodziły głównie z importu (siekiera z Lasu Miejskiego w Wejherowie). Stopniowo powstała produkcja lokalna, wśród której poza bronią, wyróżniały się metalowe ozdoby (sztylet i bransolety z kurhanu w Prusewie). Okres kultury łużyckiej (1200-550 p.n.e.) w wydaniu grupy kaszubskiej, wiązał się z przewagą gospodarki uprawowej, co przyniosło w tym rejonie rozwój osad (osada palowa w Górze-Orlu), którym towarzyszyły liczne cmentarzyska: kurhanowe (Gniewino, Huta Kieleńska, Koleczkowo) oraz płaskie (Gościcino, Luzino, Smażyno). Zdarzały się także prawdziwe skarby, jak te w Będargowie, Bojanie czy Gniewinie (dwa). W epoce kultury wschodniopomorskiej (500-125 p.n.e.) przybyło osad i cmentarzysk, w ponad 80 miejscowościach obecnego powiatu natrafiono na ślady osadnicze z tego czasu. W rozmieszczeniu osadnictwa przodowały tereny na południowym brzegu doliny Redy, zachodnim brzegu Jeziora Żarnowieckiego oraz na terenie wsi Luzino. Z tego okresu znane są osady (Kielno, Luzino, Tuchomko i Zbychowo) oraz skarb ze Strzebielinka. W pochówkach przeważają cmentarzyska płaskie, z grobami skrzynkowymi, zawierającymi popielnice, w których składano szczątki kostne. Najciekawsze wśród nich to popielnice domkowe (Sychowo, Rybno) oraz popielnice twarzowe (Kielno, Niepoczołowice). Okres rzymski wiąże się z niezwykłą popularnością na tym terenie wyrobów bursztynowych, za które kupcy przybywający z południa szlakiem bursztynowym pozostawiali rzymskie monety brązowe i srebrne (Bolszewo). Na ziemi wejherowskiej nie znaleziono tych importów zbyt wiele, o czym zapewne zadecydowało oddalenie od tego popularnego traktu.

Upadek potęgi rzymskiej przyniósł burzliwy okres wędrówek ludów, po którym nastąpiły czasy wczesnego średniowiecza (570-950 n.e.), związane ze stabilizacją osadniczą, o której świadczą ówczesne grody i osady. Na VIII w. datowany jest gród obronny z wysokim wałem w Będargowie, między VIII a X w. funkcjonowało grodzisko w Żarnowcu. Ponadto odnaleziono relikty siedmiu osad otwartych (Ciechocino, Gniewino, Kopalino, Pieleszewo, Pobłocie, Warszkowo i okolice Wejherowa).

Od połowy X w. rejon wejherowski znalazł się w obrębie Pomorza Gdańskiego, podzielonego na jednostki administracyjne zwane opolami. Rozwijają się wówczas osady otwarte i obronne oraz grodziska wzdłuż doliny rzeki Redy, przy której powstała główna droga handlowa prowadząca z Gdańska na Pomorze Zachodnie. Najbardziej znane to grodzisko w Luzinie, nad rzeką Bolszewką, czynne w IX-X w., w okolicach którego odnaleziono skarb srebrnych monet. Również na Górze Zamkowej w pobliżu Wejherowa istniał gród obronny, usytuowany bezpiecznie na jednym z wyższych wzgórz, wznoszących się wzdłuż pradoliny rzeki Redy. Stanowił rodzaj strażnicy kontrolującej okolicę, jednak bez zaplecza w formie osady, takich jakie znajdowały się wówczas w pobliskich Nanicach oraz w Śmiechowie. Na początku XIII w. Pomorze Gdańskie podzielono na kasztelanie: wschodnia część ziemi wejherowskiej znalazła się w kasztelanii gdańskiej, z której wkrótce wydzielono pucką. Południowo-zachodnie terytorium przynależało do Chmielna, a północno-zachodnie do Białogardy. Podział na 4 kasztelanie, podlegające w całości wojewodzie gdańskiemu, utrzymał się do początku XIV w. Rozwojowi układu administracyjnego towarzyszył rozwój sieci parafialnej. W XII i XIII w., kiedy Pomorze Gdańskie podlegało od 1123 r. diecezji włocławskiej, w rejonie wejherowskim erygowano 4 parafie (Góra 1236 r., Salino 1286 r., Luzino 1245 r. i Rumia 1252 r.) Ponadto część tutejszych gruntów znalazła się w uposażeniu klasztorów. Przede wszystkim klasztoru cystersów w Oliwie, ufundowanego w 1186 r. przez księcia Subisława i jego syna Sambora (wsie Chwaszczyno, Rumia, Gowino i Tuchom z jeziorami oraz Warszkowo), a także klasztoru norbertanek w Żukowie, założonego przez w 1216 r. przez księcia Mściwoja I (wsie Zęblewo, Luzino i Zbychowo). Znacznie mniej informacji zachowało się o własności ziemskiej rycerskiej i książęcej, z pewnością największe dobra pozostawały w posiadaniu najbardziej wpływowej rodziny Święców, do których w tym rejonie należały wsie Strzecz i Tłuczewo. Własnością książąt pomorskich pozostawały główne grody i osady, w tym Bedargowo, Ciechocino, Kielno, Nanice, Śmiechowo, Pieleszewo z Reda i Salino. Poszczególne wsie nadawane były przez księcia za zasługi, stąd niektórzy właściciele znani są z dokumentów. Po śmierci księcia Mściwoja II, ziemia wejherowska wraz z Pomorzem Gdańskim, przeszła pod panowanie księcia Przemysła II, następnie Władysława Łokietka, aby po 1308 r. stać się częścią państwa zakonnego.

W czasach krzyżackich teren wejherowski należał do komturii gdańskiej, dzieląc się na **wójtostwo lęborskie** obejmujący ziemie północno-zachodnie (Dzięcielec, Nawcz, Bożepole Wielkie, Chynów, Gniewino, Strzebielino i Bychowo), **okręg rybicki w Pucku** (Prusewo, Nadole, Opalino, Rybno, Kniewo, Góra, Bieszkowice, Łężyce, Gniewowo), **komornictwo mirachowskie** (Tępcz, Strzebielino, Kębłowo, Smażyno, Łebno i Będargowo) oraz **okręg sulmiński** (Dobrzewino, Kielno, Warzenko, Szemud, Donimierz, Koleczkowo, Bojano). Pod koniec XIV w. i na początku XV w. ukształtowała się ostatecznie sieć parafialna. Ziemia wejherowska dzieliła się na **3 dekanaty**:

mirachowski (parafie Luzino, Strzecz, Szemud i Kielno), dekanat lęborski (parafie Salino i Gniewino) oraz dekanat pucki (parafie Rumia, Reda, Góra). Własność ziemską stanowiły majątki przejęte przez zakon po książętach pomorskich. Do wójtostwa lęborskiego należało Salinko, do okręgu puckiego Rybno, Kniewo, część Nadola, Góra, część Gniewowa z Wyspowem i Łężyce. W komornictwie mirachowskim zakon posiadał Smażyno, Strzecz, Tłuczewo i część Linii, a w okręgu sulmińskim Głazicę, Szemud, Kielno, Koleczkowo i Bojano. W tym czasie powstało dużo nowych osad, głównie na prawie niemieckim, lecz tylko niektóre powstawały na surowym korzeniu. Nowy typ lokacji preferującej system czynszowy, sprzyjał wymianie handlowej, co zaktywizowało gospodarkę i sprzyjało rozwojowi zarówno miast, jak i wsi. Powstawały przetwórnice, w tym liczne młyny, hamernie i tartaki. Ich właścicielami były zarówno klasztory (Luzino, Żęblewo – klasztor żukowski, Tuchom, Łężyce - klasztor oliwski), rycerze (Bolszewo, Słuszewo) i zakon (Łężyce, Zagórze, Reda, Góra, Gniewowo). Działały karczmy posadowione przy traktach komunikacyjnych oraz w pobliżu większych miejscowości: na początku XV w. w rejonie wejherowskim odnotowano 25 karczm. Najlepiej gospodarka rozwijała się w okolicach Redy i Rumi, położonych przy ważnej drodze z Gdańska do Pucka i dalej prowadzącej kierunku zachodnim. Nieco mniejszą aktywność odnotowano w rejonie Kielno-Chwaszczyno.

Kłęska państwa zakonnego początkowo nie przyniosła większych zmian, gdyż Krzyżacy odzyskali ziemię pucką, lęborską i mirachowską. Wkrótce jednak zawiązanie przez sprzyjające Polsce stany rycerskie i mieszczańskie Związku Pruskiego, odmieniło sytuację polityczną. Wojska gdańskie obsadziły główne miasta i zamki Pomorza Gdańskiego, a w efekcie rozpoczęła się wojna trzynastoletnia. Po klęsce strony polskiej pod Chojnicami, król Kazimierz Jagiellończyk zastawił w 1455 r. okręgi bytowski i lęborski słupskiemu księciu Erykowi II, w zamian za poparcie przeciw zakonowi, a następnie także okręg pucki szwedzkiemu królowi Karolowi Knutssonowi. Dopiero klęska Krzyżaków pod Świecinem odwróciła bieg wojny, podpieczętowany pokojem w Toruniu, zawartym 19 października 1466 r. Pomorze Gdańskie łącznie z ziemią wejherowską znalazło się w granicach Prus Królewskich Rzeczypospolitej. Większą część Prus Królewskich zajmowało województwo pomorskie, podzielone na 8 starostw. Obecne tereny wejherowskie wchodziły w skład starostwa mirachowskiego i puckiego. Natomiast część północno-zachodnia obszaru, położona w obrębie starostwa lęborskiego, stała się lennem księstwa słupskiego.

Właśnie z okręgu lęborskiego przybył na Pomorze Gdańskie ród Wejherów, wywodzący się z Frankonii, skąd wywędrował służąc zakonowi krzyżackiemu (od którego dzierżawił Łebę). W połowie XVI w. Ernest Wejher wybrał służbę u królów polskich - Zygmunta Augusta, a następnie Stefana Batorego. Służąc dzielnie podczas wojen o Inflanty, czy w konflikcie z Gdańskiem, stworzył podstawę świetności rodu, skupiając w swoim ręku liczne królewszczyny, w tym wspomniane dochodowe

starostwo puckie. Dbał również o dobra dziedziczne, nabywając intratne włości, m.in. od A. Jackowskiego dobra rzucewsko-śmiechowskie, z Nanicami i Śmiechowem. Ernest Wejher na swą rezydencję obrał Rzucewo, gdzie wznosił tzw. I dwór Wejherów. Natomiast źródła z 1568 r., przy okazji ugody zawartej przez Wejhera z rodziną Jannewitz z Bolszewa, potwierdzają także istnienie „curia Smechoviensis”, czyli innego dworu - położonego w Śmiechowie. Syn Ernesta - Jan Wejher, który odziedziczył po ojcu starostwo puckie, uzyskał najwyższe godności, był starostą człuchowskim, kasztelanem elbląskim, a od 1618 r. wojewodą chełmińskim i senatorem Rzeczypospolitej. Jego drugi syn – Jakub, najbardziej znany z rodu Wejherów, wojskowy zasłużony podczas odsieczy Smoleńska i przy realizacji morskich planów króla Władysława I, był wojewodą malborskim, także senatorem Rzeczypospolitej. Co istotne - uporządkował rodzinne finanse, odzyskując zastawione Krokowskim dobra rzucewsko-śmiechowskie. Wsławił się założeniem zespołu kalwarii z pierwszymi kaplicami, dwóch kościołów i klasztoru reformatów, a przede wszystkim prywatnej osady Wola Wejherowska (w 1643 r.), która zyskała w 1650 r. chełmińskie prawa miejskie, oraz dworu z ogrodem.

Po śmierci Jakuba Wejhera dobra wejherowskie odziedziczyła jego druga żona Joanna z Radziwiłłów, a następnie drogą spadkową przez rodzinę Radziwiłłów, król Jan III Sobieski, ówczesny starosta pucki. Jego syn Jakub odstąpił klucz wejherowsko-rzucewski Jerzemu Piotrowi Przebendowskiemu. Kolejny z Przebendowskich – Ignacy, poseł na sejm, starosta pucki, malborski i kościerski, polityk w służbie Rzeczypospolitej, urządził park i wznosił pałac w Wejherowie, siedzibę właściciela w tym mieście. Tenże Ignacy Przebendowski, od 1772 r. wojewoda pomorski, musiał we wrześniu tego samego roku przyjąć akt hołdowniczy z rąk pruskich urzędników, pieczętujący pierwszy rozbiór Polski.

Od 1772 r. obszar obecnego powiatu wejherowskiego znajdował się w granicach Królestwa Prus, w prowincji Prusy Zachodnie (w latach 1829-1878 - Prusy), w regencji początkowo kwidzyńskiej, a od 1793 r. - gdańskiej. Wejherowo było ośrodkiem powiatu wejherowskiego (niem. *Landkreis Neustadt in Westpreussen, Kreis Neustadt*) powstałego w 1818 r. W 1878 r. część terenu powiatu wydzielono, by utworzyć powiat pucki. Druga połowa XIX w. była czasem wzmożonego rozwoju przestrzennego miast, jak i okresem, w którym powstała znaczna część zabudowy wiejskiej powiatu wejherowskiego. W dużej mierze wówczas ukształtowała się obecnie istniejąca ceglana i szkieletowa zabudowa mieszkalna i gospodarcza wsi, a także majątków ziemskich – pałaców, dworów, folwarków, jak i obiektów przemysłowych (młynów, tartaków, elektrowni wodnych), karczm. Budowano i rozbudowywano kolej żelazną (powstawały obiekty z nią związane - dworce, stacje, wiadukty, mosty) oraz sieć dróg (do dziś zachowały się ich brukowane odcinki). W ramach państwa niemieckiego tworzone także sieć różnego rodzaju obiektów użyteczności publicznej, jak szkół (zarówno w miastach,

ale i szkół wiejskich o charakterystycznych typach), czy leśniczówek z zabudową gospodarczą. W powiecie rozwijał się również przemysł – zarówno wielkie inwestycje, jak fabryka mebli w Gościcinie, czy cementownia pod Wejherowem, wraz z kanałem rzeki Redy prowadzącym z jeziora w Orlu, ale i mniejsze fabryki i zakłady w miastach (browary, młyny, czy fabryka cygar w Wejherowie). Na przełomie XIX i XX w. powstawały również zakłady związane z rozwojem infrastruktury – gazownie, elektrownie, wodociągi, rzeźnie. Charakterystyczna dla tego okresu była też dbałość o zieleń, która przejawiała się kształtowaniem i utrzymywaniem komponowanych układów parków (parków miejskich, parków i ogrodów przy dworach i pałacach, zadrzewień i sadów w ramach siedlisk wiejskich), także w postaci nasadzeń przyulicznych, obsadzeń na cmentarzach, w zespołach zabudowy.

W 1920 r., zgodnie z ustaleniami traktatu wersalskiego, obszar obecnego powiatu znalazł się częściowo w granicach Rzeszy Niemieckiej (włączony do powiatu lęborskiego), a częściowo, wraz z Wejherowem, w granicach II Rzeczypospolitej Polskiej, w województwie pomorskim. W 1927 r. z większości powiatu puckiego i części wejherowskiego utworzono powiat morski. Gminy Linia, Tłuczewo, Niepoczołowice, Zakrzewo i Kętrzyno włączono do powiatu kartuskiego. W okresie międzywojennym tworzone nowe struktury urzędnicze, powstawały nowe gmachy administracji (budowane w duchu modernizmu). Wytoczano w związku z tym również nowe osiedla dla urzędników urzędów powiatowych i terenowych, nauczycieli. W miastach powstawały kamienice i osiedla willowe, a na wsiach - domy, budowane w stylu modernistycznym. Propagowane w okresie międzywojennym uprawianie sportów i turystyki zaowocowało w Wejherowie wybudowaniem kompleksu urządzeń sportowych: stadionu, skoczni narciarskiej, kortów tenisowych, pływalni miejskiej, torów saneczkowych, strzelnic.

W okresie II wojny światowej obszar powiatu został przyłączony do III Rzeszy Niemieckiej. Od października 1939 do kwietnia 1940 r. w Lasach Piaśnickich zamordowano ok. 12 tysięcy przedstawicieli lokalnej polskiej społeczności, także pacjentów wejherowskiego szpitala psychiatrycznego oraz jeńców i ludności cywilnej przywiezionych do Wejherowa z innych obszarów międzywojennej Polski oraz z rzeszy niemieckiej. Wśród zamordowanych byli także urzędnicy (m.in. ostatni międzywojenny starosta morski Antoni Potocki, czy burmistrz Wejherowa – Teodor Bolduan), nauczyciele, duchowni, zakonnice, leśnicy.

Ponownie nazwy powiatu morskiego używano w latach 1945-1951, a w 1951 r. wprowadzono nazwę powiat wejherowski. Przyłączono do niego kilka gmin z powiatu lęborskiego. Powiat wejherowski został zlikwidowany w wyniku reformy administracyjnej w 1975 r. Po kolejnej reformie w 1999 r. został ponownie utworzony, i rozszerzony o gminę Łęczyce, która wcześniej funkcjonowała w ramach powiatu lęborskiego.

Obecnie powiat wejherowski składa się z siedmiu gmin (Choczewo, Gniewino, Linia, Luzino, Łęczyce, Szemud, Wejherowo) i trzech miast (Wejherowo, Rumia i Reda).

6.2. Prezentacja krajobrazu kulturowego.

Powiat wejherowski położony jest na terenie dwóch, odmiennie ukształtowanych krain geograficznych: **Pobrzeża Kaszubskiego i Pojezierza Kaszubskiego**. Na obszarze Pobrzeża Kaszubskiego możemy wyróżnić Wysoczyznę Żarnowiecką i Pradolinę Redy-Łeby. Obszar Wysoczyzny Żarnowieckiej zbudowany jest z tworów morenowych, położonych na wysokości przekraczającej miejscami 100 m n.p.m. Składa się z kilku kęp morenowych, oddzielonych od siebie rynnami polodowcowymi, częściowo zajętych przez jeziora (największe Żarnowieckie), a częściowo przez lasy i pola uprawne.

Szeroka Pradolina Redy i Łeby rozciąga się na długości niemal 100 km, ze wschodu na zachód. Spadek jej dna skierowany jest w dwóch kierunkach: Reda płynie na wschód do Zatoki Puckiej, Łeba uchodzi w kierunku jeziora Łebsko. Środowisko przyrodnicze na dnie doliny tworzą głównie użytki zielone (łąki i pastwiska). Lasy porastające strefę krawędziową budowane są przez drzewostany buczyny niżowej, która na stożkach napływowych przechodzi w bory mieszane.

Teren Pojezierza Kaszubskiego jest silnie pofałdowany, szczególnie dominują w krajobrazie wysoczyzny morenowe. Układ moren tworzy elipsy współśrodkowe, w które wpisana jest sieć rzeczna oraz liczne jeziora rynnowe. Rynny jezior na Pojezierzu Kaszubskim osiągają przeciętnie głębokość 20–40 m i szerokość od 200 do 1500 m. Długość pojedynczych rynien waha się od 1 km do 24 km, nachylenie stoków sięga miejscami do 40°.

Obszar powiatu ma charakter głównie rolniczy, zagospodarowanie terenów związane jest przede wszystkim z kulturą rolną. Przeważają obszary upraw z mozaikowym układem pól i użytków zielonych, ze zwartym i rozproszonym osadnictwem wiejskim, lasami, grupami drzew i niewielkimi zbiornikami wodnymi.

Przez kolejne wieki tak różnorodnie ukształtowany obszar został wzbogacony dodatkowo o elementy wynikające z działalności człowieka. Podstawowym elementem ingerencji człowieka stała się historyczna sieć drożna, z głównym traktem o charakterze równoleżnikowym, prowadzącym środkiem Pradoliny, z Gdańska w kierunku Szczecina. Obecnie ten wczesnośredniowieczny ciąg komunikacyjny to najciekawsza droga widokowa na terenie powiatu, o dużych walorach wizualnych, z ekspozycją na rozciągające się wzdłuż jej biegu płaszczyzny pól i łąk, obramowane wzgórzami. Inne ważne szlaki komunikacyjne mają przebieg głównie południkowy. Wymienić tu można drogę w Dolinie Paraszyńskiej, drogę z Wejherowa prowadzącą przez Bolszewo w kierunku północno-zachodnim,

w Rybnie rozdzielającą się na trakt wiodący na północ, do jeziora Żarnowieckiego i na zachód w kierunku Słupska, przez Żelazno, czy drogę Chwaszczyno-Szemud. Znaczna część z tych dróg zachowała pierwotne obsadzenia w formie alei przydrożnych lub szpalerów drzew, wyróżniających ich trasy w krajobrazie. Układ komunikacyjny dróg bitych został wzbogacony w latach 70-tych XIX w. o linię kolejową relacji Gdańsk-Lębork-Szczecin (obecnie nr 221), poprowadzoną wzdłuż głównego traktu drożnego, środkiem Pradoliny. Na początku XX w. otwarto też kilka linii lokalnych (do Lęborka i Kartuz). Te inwestycje wpisały się w krajobraz nie tylko siecią budynków dworcowych z całym zapleczem, ale także linią nasypów kolejowych, konstrukcjami wiaduktów i mostów, a obecnie siecią trakcji elektrycznej. Trzeba tu wspomnieć także o nieistniejącej już sieci towarowej kolejki wąskotorowej powstałej pod koniec XIX w. w północnej części powiatu, obsługującej wielkoobszarowe majątki. W ten sposób zorganizowano skup płodów rolnych i ich przetworów, odbieranych bezpośrednio z folwarków. Obecnie po tych trasach pozostały jedynie fragmenty szyn, rampy towarowe i nasypy.

Szlaki komunikacyjne łączyły miejscowości powiatu wejherowskiego, z których znaczna część ma korzenie sięgające średniowiecza i w znacznym stopniu zachowała pierwotny układ przestrzenny. Charakterystyczną cechą osadnictwa jest lokalizacja w części północno-zachodniej regionu (gminy Choczewo i Gniewino) miejscowości stanowiących majątki ziemskie o dużym areale, z obszernymi folwarkami. Natomiast w rejonach południowych (gmina Szemud, Wejherowo), nastąpiło skupienie niewielkich majątków i wsi chłopskich. Założenia majątków ziemskich zdecydowanie wyróżniają się w krajobrazie powiatu wejherowskiego. Zwykle elementem dominującym jest budynek dworu, poprzedzony podjazdem, do którego prowadzi aleja. Siedzibie właściciela towarzyszy starannie zaprojektowany park, zwykle ogrodzony murem. Zabudowania folwarku tworzą okazałe budynki inwentarskie, wyznaczające regularny dziedziniec, przy którym znajduje się najczęściej osada folwarczna z zabudowaniami wielorodzinnymi typu czworaki.

W zabudowie historycznej wsi zachowały się już nieliczne przykłady typowych domów kaszubskich, wznoszonych w konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną lub cegłą, dominują raczej ceglane, parterowe budynki. Natomiast wykształciły się rozwiązania charakterystyczne, związane z funkcją, głównie wśród obiektów użyteczności publicznej. Trzeba tu wspomnieć o budynkach szkolnych, bardzo licznych od połowy XIX w., sieci leśniczówek, dworców kolejowych, czy wznoszonych po 1918 r. domach celników. Wzdłuż licznych rzek (Bychowska Struga, Łeba, Reda, Zagórska Struga) powstawały przez wieki zakłady przetwórcze - młyny, tartaki.

Bryły kościołów, otoczone obecnie przeważnie nieczynnymi cmentarzami, stanowią najczęściej dominantę centrum wsi. Architektura sakralna prezentuje dosyć zróżnicowane formy kompozycyjne, najstarszy obiekt pochodzi z XV w. (Rumia), są też budowle barokowe (Wejherowo, Luzino, Osieki),

najwięcej neogotyckich (Brzeźno Lęborskie, Reda, Ciekocino, Smażyno, Wejherowo, Zwartowo) i neostylowe (Góra, Reda). Najcenniejszym założeniem, wyróżniającym się nie tylko w skali regionu, ale i kraju jest Kalwaria Wejherowska, założona w połowie XVII w. jedno z kilku polskich barokowych założeń kalwaryjnych. Trzeba też wspomnieć o licznych kapliczkach przydrożnych, popularnych głównie w południowej części powiatu, na terenie gmin Szemud i Wejherowo. Charakterystycznym elementem przy wsiach są także dawne cmentarze ewangelickie, zlokalizowane poza obrębem wsi, w pobliżu lasów lub wyróżniające się kępą starodrzewu w płaszczyźnie pól.

Kształtowany przez wieki krajobraz kulturowy powiatu wejherowskiego stanowi dzieło wielu pokoleń, z których obecne powinno zapewnić ochronę wszystkich zachowanych elementów: historycznego budownictwa, komponowanej zieleni, czy układu dróg. Działania w zakresie ochrony powinny być powiązane z umiejętnym kształtowaniem nowych inwestycji, które uwzględniając miejscowy charakter i tradycję, harmonijnie będą włączane w dzieło naszych poprzedników.

6.3. Charakterystyka zasobu dziedzictwa.

6.3.1. Układy przestrzenne: urbanistyczne i ruralistyczne.

Układy urbanistyczne

Wejherowo

Osada Wejherowska Wola została lokowana przez Jakuba Wejhera na prawie chełmińskim w 1643 r., przy ważnym trakcie komunikacyjnym z Gdańska do Lęborka (i dalej do Berlina). W 1650 r. otrzymała prawa miejskie. Zabudowa powstawała wokół prostokątnego rynku (ob. Plac Wejhera), oraz przy wychodzących z niego ulicach: szczególnie przy najważniejszych – ul. Gdańskiej na wschód (ob. 12 Marca) i Lęborskiej na zachód (ob. Sobieskiego). Jedną z ulic wychodzących z rynku w kierunku południowym, ul. Klasztorna, prowadziła do siedzib właścicieli Wejherowa: dworu Wejhera z towarzyszącymi ogrodami, potem pałacu Przebendowskich w barokowym parku z kanałami wodnymi, a od końca XVIII w. – pałacu Keyserlingków wraz z parkiem rozbudowanym i przekształconym częściowo w stylu krajobrazowy. Dalej na południe, na wzgórzach morenowych, założono kalwarię. Od około połowy XIX w. nastąpił bardzo intensywny rozwój przestrzenny Wejherowa (Neustadt), które było ośrodkiem pruskiej administracji państwowej. Zabudowywano obszar pomiędzy wzgórzami morenowymi od południa a trasą kolei żelaznej, w kierunku wschodnim i zachodnim. Przy XIX-wiecznych przedmieściach powstawały gmachy użyteczności publicznej (administracji, sądów, szkoły, szpitale – w tym bardzo duże założenie szpitala psychiatrycznego), zabudowa kamieniczna, wille i domy w ogrodach. Sprzyjał temu rozwój kolei żelaznej, budowa dróg. Powstawały zakłady przemysłowe (jak cementownia na granicy z Bolszewem) i usługowe oraz szereg urządzeń przemysłowych

zasilanych siłą wody (wzdłuż rzeki Cedron - m.in. młyny, browary). W okresie międzywojennym Wejherowo również funkcjonowało jako ośrodek administracji powiatowej, powiatu morskiego. Po włączeniu do obszaru administracyjnego Nanic i Śmiechowa, miasto intensywnie rozwijało się po północnej stronie szlaku kolejowego, do rzeki Redy na północy. Wytyczono wówczas nowe osiedla urzędnicze na terenie Śmiechowa i Nanic. W centrum miasta powstawały nowe gmachy publiczne, a pod wzgórzami kalwaryjnymi i na tych wzgórzach - szereg urządzeń sportowych. Zabudowa rozprzestrzeniała się także wzdłuż trasy szemudzkiej w kierunku południowym.

Reda

Pierwotnie osada Gręźlewo (Grenslaw) na prawie chełmińskim, wzmiankowana w 1357 r. Zlokalizowana w oparciu o ważny trakt komunikacyjny prowadzący z Gdańska do Pucka oraz w kierunku zachodnim. Od 1400 r. zmiana nazwy na Redau, po 1433 r. występuje jako Reda. Układ przestrzenny stanowi wypadkową wielowiekowego procesu łączenia odrębnych wsi: Redy (Gręźlewa), Ciechocina, Pieleszewa i Rekowa. Przy rozwidleniu dróg zlokalizowana była działka kościoła, funkcjonującego od średniowiecza (w dokumentach wymieniony w 1358 r.) W części środkowej czytelny zarys dawnej owalnicy, której pozostałością jest ul. Ogrodowa i Sobieskiego. Zasadnicze zmiany w układzie po wykonaniu bitej drogi w kierunku Gdańska, Pucka i Wejherowa. Wówczas główną osią

stała się nowa droga, a zachodni ciąg komunikacyjny stał się drugorzędny. Następnie przeprowadzenie linii kolejowej w 1870 r. i budowa dworca na południe od centrum przyczyniły się do rozwoju miejscowości w tym kierunku na początku XX w. W 2. połowie XX w. Reda rozrosła się w kierunku wschodnim, wzdłuż dawnych dróg prowadzących prostopadle do głównego traktu, oraz w kierunku zachodnim - poza linię kolejową.

Rumia

Wymieniona w 1224 r. wśród wsi stanowiących uposażenie klasztoru cysterskiego w Oliwie. Siedziba jednej z najstarszych parafii, w 1253 r., wydzielonej z oksywskiej. Zarządzana przez cystersów, do czasu kasaty w 1831 r. - własność klasztorna, jednak od 1773 r. praktycznie pruska wieś królewska z folwarkiem i młynem. Wykształcony typ owalnicy, z placem przeciętym biegiem Zagórskiej Strugi, uformowanym w Plac Kaszubski. Na północ od placu wiejskiego, obecnie przy ul. Kościelnej, parcela kościoła otoczonego cmentarzem. Na zachód od drogi do Gdańska, także nad Zagórską Strugą, zlokalizowana wieś Zagórze. Wymieniona w 1342 r. jako królewska własność na prawie chełmińskim. Jej siedlisko to rejon dzisiejszych ulic Wałowej i Młyńskiej. Tutaj znajdowały się liczne zakłady napędzane biegiem Zagórskiej Strugi, typu młyny i tartaki. Do ostatniej wojny istniała także kaplica stacyjna p.w. Ukrzyżowania Pana Jezusa, z 1748 r., fundacji Piotra Przebendowskiego,

stanowiąca przystanek dla pielgrzymów zdążających do Wejherowa. Obie miejscowości połączone mostem nad Zagórką Strugą, od 1889 r. stanowiły jedną gminę wiejską. Po zbudowaniu linii kolejowej w 1872 r., rejon Rumi i Zagórza stanowił popularny obszar turystyczny. Wówczas w pobliżu budynku dworca (1880 r.) powstały hotele i zajazdy, z których najbardziej znany to hotel Claassen z 1897 r., rozbudowany w 1903 r., obecnie hotel Biały Dworek. W 1954 r. Rumia z przyłączonym Janowem, Zagórzem i Białą Rzeką uzyskała prawa miejskie.

Układy ruralistyczne

L.P.	GINA	MEJSCOWOŚĆ	TYP
1	Choczewo	Choczewo	ulicówka
2.	Choczewo	Osieki Łęborskie	owalnica

3.	Gniewino	Gniewino	owalnica
4.	Gniewino	Nadole	ulicówka
5.	Linia	Linia	wielodrożnica placowa
6.	Linia	Strzepcz	ulicówka
7.	Luzino	Luzino	owalnica
8.	Luzino	Dąbrówka	wielodrożna placowa
9.	Łęczyce	Brzeźno Łęborskie	owalnica
10.	Łęczyce	Łęczyce	ulicówka
11.	Łęczyce	Rozłazino	wielodrożnica
12.	Łęczyce	Świetlino	okolnica
13.	Szemud	Kielno	ulicówka
14.	Szemud	Jeleńska Huta	owalnica
15.	Szemud	Szemud	wielodrożna
16.	Wejherowo	Bolszewo	owalnica
17.	Wejherowo	Góra Pomorska	owalnica

Gmina Choczewo

Choczewo

Wieś rycerska pierwotnie na prawie polskim, w 1348 r. nadana przez Wielkiego Mistrza Heinricha Dussemar na prawie magdeburskim Jeszkemu Święcy. Opisana w wizytacjach biskupstwa włocławskiego w 1402 r. Od początku XVI w. wchodziła w skład klucza dóbr rodziny Jackowskich, wówczas podzielona, części w rękach Wejherów i szwedzkiej rodziny Fölkersamb. Od 1742 do 1945 r. własność Dzięcielskich. Na początku XX w. rozwój miejscowości, w której działała mleczarnia, dom handlowy Barucha, gospoda, szkoła. Czytelny układ ulicówki założonej na osi północ-południe. Na wschód od głównej drogi zlokalizowany jest zespół dawnego majątku, składającego się z regularnie rozplanowanego folwarku i dworu z parkiem, na terenie którego obecnie założono teren sportowy.

Osieki Lęborskie

Wieś wymieniona w 1402 r., gdy stanowiła własność biskupów włocławskich. W 1566 r. sprzedana Ernestowi Wejherowi, po 1605 r. przechodzi w posiadanie Jerzego Krokowskiego, stając się gniazdem rodzowym linii osieckiej tej rodziny. Po 1726 r. budowa barokowego pałacu, jednego z najokazalszych na tym terenie, rozebranego w 1965 r. Od 1853 r. w rękach rodziny Bółow, wówczas rozbudowa folwarku zachowanego do czasów obecnych. Wieś placowa typu owalnicowego, z placem centralnym, na którym zlokalizowano kościół z cmentarzem. Na północ od placu, na osi drogi prowadzącej z Choczewa, pierwotnie znajdował się pałac o regularnym planie podkowy oraz park o geometrycznym zarysie. Na zachód od placu zachowały się zabudowania folwarku zgrupowane wokół prostokątnego podwórza gospodarczego. Obecnie czytelny układ placowy, w miejscu pałacu biegnie droga w kierunku północnym - do Lubiatowa.

Gmina Gniewino

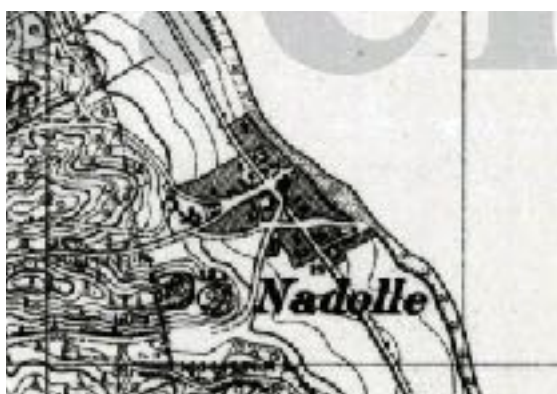
Gniewino

Gniewino znane jest od 1476 r., kiedy zostało opisane w źródłach, jako wieś z własnym kościołem, należąca do zakonu cysterek w Żarnowcu, aż do czasów reformacji. Następnie kolejno własność rodzin Wejherów w XVI w., Rexin w XVII w. Wówczas utworzono majorat Witkow-Salino-Gniewino. Znaczny rozwój miejscowości nastąpił na początku XX w., gdy powstały gospoda i dom handlowy Kranzusza, remiza, kuźnia i gorzelnia. Wieś placowa typu owalnicowego, założona na osi wschód–zachód, z działką kościelną zlokalizowaną na południe od wschodniego krańca placu, a parcelą dawnego majątku na południe od krańca zachodniego. Obecnie układ owalnicowy czytelny, chociaż współtworząca go ul. Zwycięstwa straciła jednak na znaczeniu komunikacyjnym.

Nadole

Pierwotnie osada rycerska na prawie polskim, położona na zachodnim brzegu Jeziora Żarnowieckiego. W 1375 r. sprzedana przez Michała i Stefana Knostowiczów, klasztorowi żarnowieckiemu. Wówczas wieś rybacka. Po kasacie klasztoru wieś skarbu pruskiego i okręg leśny, z wolnizną wójtowską przez pokolenia należąca do rodziny Żaczków. Na początku XX w. popularna miejscowość turystyczna z zajazdem „Pod Lipami”. W 1920 r. przyznana Polsce po referendum, jako jedyna po tej stronie jeziora. Układ typu ulicowego, z główną ulicą prowadzącą równolegle do brzegu jeziora. W centrum obszerna parcela z zachowanym zajazdem poprzedzonym starodrzewem.

Gmina Linia

Linia

Pierwotnie wieś czynszowa w komornictwie mirachowskim, lokowana w 1373 r. na prawie polskim. Po 1773 r. wieś królewska skarbu pruskiego i folwark, nadal należące do domeny mirachowskiej. Po 1788 r. długoletnimi dzierżawcami majątku była rodzina Pobłockich. Od 1818 r. miejscowość należała do powiatu wejherowskiego. Przeprowadzona pod koniec XIX w. parcelacja gruntów przyczyniła się do znacznego rozwoju miejscowości. Z tego czasu pochodzi zabudowa, którą tworzą okazałe ceglane budynki mieszkalne. Zachowany historyczny układ wielodrożnej wsi placowej, z trójkątnym placem w centrum. W północnej pierzei placu w 1926 r. wzniesiono kościół parafialny.

Strzecz

Wieś położona na południowym brzegu Jeziora Strzepskiego, jedna z najstarszych na tym terenie, należąca długi czas do ziemi mirachowskiej. Od 1398 r. siedziba parafii, z filią w Sianowie i kaplica w Linii. W 1773 r. opisana jako wieś skarbu pruskiego, dziedzicznie dzierżawiona. Pod koniec XIX w. rozparcelowana. Zachowany układ wsi ulicowej, poprowadzonej równolegle do południowego brzegu jeziora, z działką kościelną zlokalizowaną w pierzei północnej.

Gmina Luzino

Luzino

Teren zamieszkały już w czasach wczesnośredniowiecznych (grodzisko z IX w.), miejscowość wymieniona w dokumentach w 1245 r., gdy została nadana norbertankom z Żukowa. W 1322 r. lokacja na prawie niemieckim, siedziba jednej z najstarszych parafii. Zapewne wówczas ukształtowany układ przestrzenny, częściowo czytelnej obecnie wsi placowej typu owalnica, której pozostałością są ul. Kościelna i ul. Starowiejska. W XVIII w. opisany we wsi młyn i folwark. Po 1773 r. wieś staje się własnością skarbu pruskiego. Znaczny rozwój miejscowości w kierunku północnym nastąpił pod koniec XIX w., gdy powstała droga bita relacji Gdańsk-Słupsk i linia kolejowa.

Dąbrówka

Niewielka wieś pierwotnie należąca do obszaru mirachowskiego, odnotowana w dokumentach w 1598 r., gdy należała do rodziny Dąbrowskich, drobnej szlachty, tzw. panków kaszubskich. Ukształtowana w oparciu o bieg potoku, stanowiącego dopływ rzeki Gościcinki. Prezentuje zachowany do dziś układ wielodrożnicy z trójkątnym placem w centrum. W XIX w. odnotowany tu majątek z folwarkiem o regularnym rozplanowaniu, z którego dwór został przeniesiony do skansenu we Wdzydzach Kiszewskich, a na miejscu pozostał jedynie spichlerz.

Gmina Łęczyce

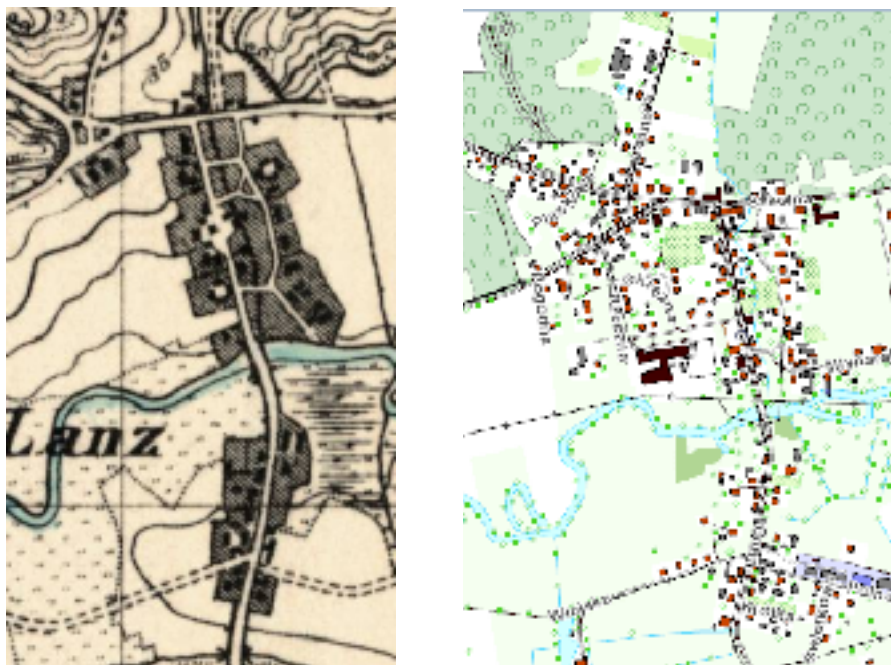
Brzeźno Lęborskie

Wieś placowa typu owalnica, założona na osi wschód-zachód, przy rzece Kisewce i jej dopływie Brzezińskiej Strudze, na terenie nieco podmokłym, co też miało wpływ na ukształtowanie wsi. W 2. połowie XIX w. kształt wsi nieco uległ zmianie poprzez wprowadzenie dróg wewnętrznych. Zabudowa usytuowana równolegle do dróg, zwykle ustawiona w czworobok. Stary układ dróg zachował się do dziś wraz z częścią zabudowy.

Łęczyce

Wieś o metryce średniowiecznej, lokowana w 1335 r. przez komtura gdańskiego. W czasach Rzeczypospolitej razem z całą ziemią łęborską stanowiła lenno książąt pomorskich. Wieś z czasem uzyskała rolę centrum dóbr książęcych położonych w okolicy Łęborka. Na początku XX w. funkcjonował tu młyn, mleczarnia, dwie gospody i szkoła. Układ przestrzenny typu ulicowego, założony na osi północ-południe, dwudzielny, podzielony przez rzekę Łebę na dwie części, z młynem w części wschodniej (ul. Młynarska). Północna część wsi posiadała w części centralnej rozszerzenie w formie placu zbliżonego do kwadratu.

Rozłazino

Miejscowość lokowana na prawie chełmińskim w 1356 r. przez komtura gdańskiego Swedera von Pfeffland. Wówczas już istniała parafia z 4 włókami ziemi oraz kościół katolicki. W 1438 r. ponowna

lokacja wsi, tym razem na prawie chełmińskim. Po W 1905 r. wieś otrzymała połączenie kolejowe, założono gorzelnię, własną kasę oszczędnościową i towarzystwo gospodarcze. Wieś prezentowała pierwotnie placowy układ przestrzenny o charakterze owalnicy, położonej na osi północ-południe, z podłużnym i rozległym placem środkowym, częściowo zabudowanym. Obecnie historyczny układ jest słabo czytelny, gdyż zatarta została drożność komunikacyjna odcinka zachodniego owalnicy, a nowa zabudowa rozwinęła się układ wielodrożny wzdłuż dróg odchodzących promieniście na północny-zachód (ul. Osiedlowa, Długa).

Świetlino

Wieś czynszowa założona przez zakon krzyżacki, liczyła wówczas 8 włók. W XVIII w. powstał charakterystyczny układ owalnicowy, którego główna ulica nazywana była „ringiem”. Gmina ewangelicko-augsburska wzniosła niewielki kościółek w 1911 r. Zachował się układ wsi placowej typu okolnicy, o owalnym kształcie, usytuowanej na osi północ-południe, z centralnym, niezabudowanym placem, na którym znajdowały się pierwotnie dwa, połączone ze sobą stawy. Po stawach pozostał jedynie podmokły teren, natomiast dotrwała w znacznym stopniu zabudowa rozmieszczona w układzie kalenicowym w stosunku do drogi.

Gmina Szemud

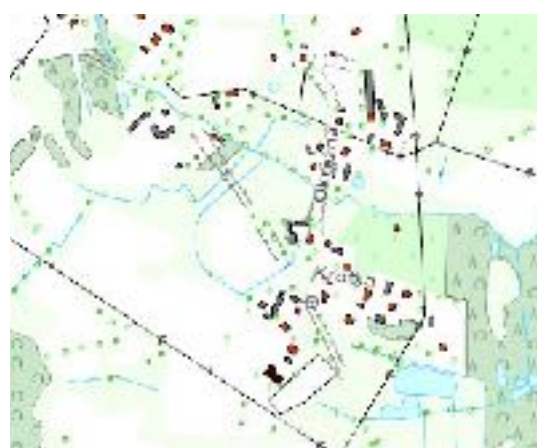
Kielno

Wieś o korzeniach średniowiecznych, zapewne książęca, należąca do kasztelanii gdańskiej i wymieniona w źródłach w 1325 i 1340 r. Siedziba jednej z najstarszych parafii. W XVI w. wieś królewska, przez którą prowadził ważny szlak komunikacyjny, a następnie pocztowy. Funkcjonowały tu 4 karczmy, jątka z kramem i kilka warsztatów rzemieślniczych. Poważniejszy projekt przebudowy szlaku miał miejsce w latach 1868-1870. Wtedy drogę poprowadzono wąwozem, pomiędzy wzgórzami kościelnym a grodziskiem. Za czasów pruskich wieś szlachecka, następnie w 1828 r. rozparcelowana między mieszkańców. Układ typu ulicowego założony na osi wschód – zachód, skupiony wzdłuż traktu obiegającego od pd. Jezioro Kieleńskie. Na zachód od jeziora, na znacznym wyniesieniu posadowiony kościół parafialny wraz z cmentarzem. Zachowana w dużym stopniu zabudowa w formie zagród o regularnym, czworobocznym planie, skupionych głównie w południowej pierzei ulicy Wiejskiej.

Jeleńska Huta

Zlokalizowana pierwotnie wokół stawu młyńskiego zasilanego rzeczką Gościciną (Mühlen Fliess), wypływającą z od strony wschodniej z Jeziora Wycztok, prezentowała typ owalnicy. Po osuszeniu stawu i przeprowadzeniu nowej drogi, obecnej ul. Szemudzkiej, pozostał układ owalnicowy z niezabudowaną, podmokłą częścią środkową oraz siedliskami rozmieszczonymi wzdłuż ul. Okrężnej.

Szemud

Wieś opisana w 1311 r. jako czynszowa, następnie dzierżawiona kolejno rodzinom Ferberów i Wejherów, a w XVIII w. należała do Łebińskich. Miejscowość o charakterze wielodrożnym, z głównym traktem – ul. Wejherowską na osi wschód – zachód, od której prowadzą na południe ul. Kartuska i ul. Tomaszewskiego oraz na północ ul. Obrońców Szemudu. W centrum wsi, w pierzei północnej znajduje się działka z zespołem kościelnym. W pierzei południowej, także w centrum, zachowany pierwotny układ kilku długich i wąskich parcel, pozostałe już znacznie rozdrobnione.

Gmina Wejherowo

Bolszewo

Wieś znana już w XIII w., wówczas należała do okręgu białogardzkiego, własność rodziny Bolszewskich i Janowskich. W czasach zakonu w okręgu puckim, za Rzeczypospolitą podzielony między kilka rodzin. Po 1773 r. majątek opisany jako szlacheckie dobra dziedziczne, z kościołem luteranckim, działającym od końca XVI w. W końcu XIX w. wzniesiono na terenie Bolszewa fabrykę cementu. Zachowany układ wielodrożnej wsi placowej, z parcelą kościoła w części południowej i zespołem dworsko-parkowym w części północnej.

Góra

Jedna z najstarszych wsi, z parafią datowaną nawet na XII w. W czasach zakonu wieś czynszowa z opisanym młynem. W czasach polskich wieś królewska, a od 1701 r. rycerski majątek zarządzany wspólnie z Rybnem. Po 1773 własność rodziny Przebendowskich, a od 1903 r. domena królewska. Zachowany układ wsi placowej typu owalnica, z działką kościelną ulokowaną w części wschodniej placu centralnego i zespołem dworsko-parkowym rozciągającym się wzdłuż drogi północnej (ul. Wiejska).

6.3.2. Architektura sakralna.

a. kościoły

Mimo średniowiecznej metryki, jaką legitymuje się większość parafii, na terenie powiatu wejherowskiego prawie nie zachowały się sakralne budowle z tego czasu. Wyjątek stanowią relikty XV-wiecznego kościoła p.w. św. Stanisława w Rumi, którego prezbiterium zamknięte ścianą prostą, wskazuje na związki z architekturą cysterską. Wśród barokowych, najstarszymi realizacjami są: kościół klasztorny św. Anny w Wejherowie, ukończony w 1651 r. oraz wzniesiony w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, kościół w Bożympolu Wielkim. Jednak obie świątynie znamy w formie, jaką uzyskały podczas rozbudowy dokonanej około połowy XVIII w. Z tego też czasu pochodzą inne realizacje późnobarokowe: kościół p.w. św. Trójcy w Wejherowie (1754 r.), kościół p.w. św. Wawrzyńca w Luzinie (1740 r.) oraz kościół w Osiekach Łębskich (1740 r.) Wszystkie prezentują zbliżony typ architektoniczny, murowanej, niewielkiej, jednonawowej świątyni.

Kolejną grupę, dosyć liczną stanowią świątynie neostylowe, XIX-wieczne i z początku XX w., w tym najpopularniejsze, neogotyckie, zwykle wznoszone dla gmin ewangelickich (Bolszewo, Brzeźno Łębskie, Ciekocino, Gniewino, Zwartowo, Reda, Wejherowo, św. Leona). Odrębną grupę stanowią kamienno-ceglane kościoły wznoszone w 1. połowie XIX w., również jednonawowe (Dzięcielec, Rozłazino, Salino). Wśród XX-wiecznych świątyń przeważają formy neobarokowe (Góra, Rumia), w tym wyjątkowa realizacja o rzucie centralnym w Świetlinie. W bryłach świątyń w Szemudzie i w Kostkowie można się dopatrzeć elementów modernistycznych.

L.P.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Choczewo	Ciekocino	Kościół fil. p.w. Św. Piotra i Pawła
2.	Choczewo	Osieki Lęborskie	Kościół fil. p.w. NMP Gwiazdy Morza
3.	Choczewo	Zwartowo	Kościół par. p.w. św. Józefa
4.	Gniewino	Gniewino	Kościół par. p.w. św. Józefa Robotnika.
5.	Gniewino	Kostkowo	Kościół par. p.w. św. Ottona
6.	Gniewino	Salino	Kościół fil. p.w. św. Józefa
7.	Linia	Linia	Kościół par. p.w. Serca Jezusowego
8.	Linia	Smażyno	Kościół par. p.w. św. Antoniego
9.	Luzino	Luzino	Kościół par. p.w. św. Wawrzyńca
10.	Luzino	Luzino	Kościół ewangelicki, ob. biblioteka
11.	Luzino	Sychowo	Kościół par. p.w. św. Józefa
12.	Łęczyce	Brzeżno Lęborskie	Kościół par. p.w. św. Ap. Piotra i Pawła
13.	Łęczyce	Dzięcielec	Kościół fil. p.w. św. Stanisława
14.	Łęczyce	Rozłazino	Kościół par. p.w. św. Wojciecha
15.	Łęczyce	Świetlino	Kościół fil. p.w. św. Izydora Rolnika
16.	Szemud	Kielno	Kościół par. p.w. św. Wojciecha
17.	Szemud	Łebno	Kościół par. p.w. MB Królowej Polski
18.	Szemud	Szemud	Kościół par. p.w. św. Mikołaja
19.	Reda	Reda	Kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Katarzyny Aleksandryjskiej
20.	Rumia	Rumia, ul. Kościelna	Ruina kościoła p.w. św. Stanisława
21.	Rumia	Rumia, ul. Kościelna	Kościół par. p.w. Znalezienia Krzyża Św.
22.	Wejherowo		Kalwaria Wejherowska
23.	Wejherowo	Wejherowo, ul. Klasztorna	Kościół klasztorny reformatów p.w. Św. Anny
24.	Wejherowo	Wejherowo, ul. Kościuszki	Kościół par. p.w. Trójcy Św.

25.	Wejherowo	Wejherowo, ul. 3 Maja	Kościół poewangelicki, ob. par. p.w. św. Leona i św. Stanisława Kostki
26.	Wejherowo	Wejherowo, ul. 3 Maja	Kaplica w zespole Collegium Leoninum
27.	Wejherowo	Bolszewo	Kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP
28.	Wejherowo	Góra	Kościół par. p.w. św. Mateusza

Gmina Choczewo

Ciekocino, kościół filialny p.w. św. Piotra i Pawła

Wzniesiony w 1891 r., do 1945 r. należał do gminy ewangelickiej w Sopocie. Po wojnie nieużytkowany, od 1972 r. filia parafii w Wierzhucinie, obecnie Choczewie. Orientowany, jednonawowy, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i prostokątną kruchtą poprzedzającą fasadę z wbudowaną sygnaturką. Neogotycki, o elewacjach licowanych cegłą, z ostrołukowymi otworami okiennymi oraz uskokowym portalem na osi kruchty. We wnętrzu zachowane w prezbiterium oryginalne witraże z inskrypcjami oraz dzwon z czasu budowy, wykonany przez firmę C. Voss ze Szczecina.

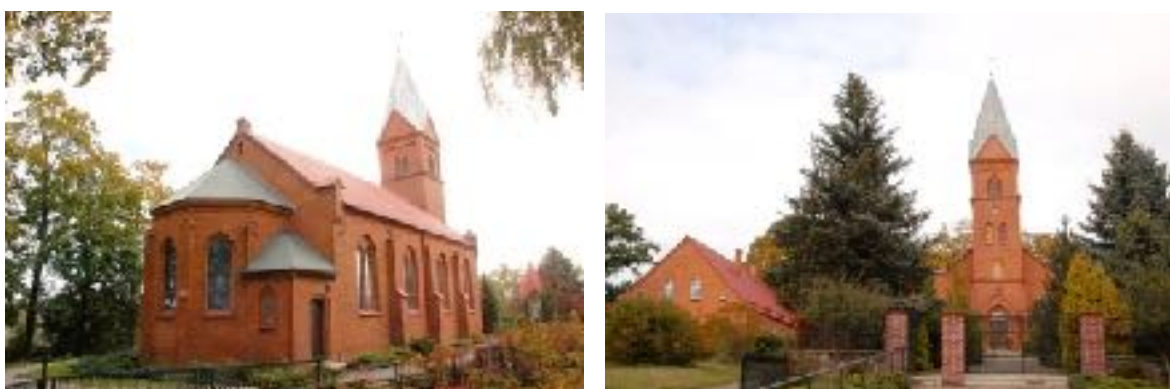
Osieki Lęborskie, kościół filialny p.w. NMP Gwiazdy Morza

Jedna z najstarszych parafii, należąca pierwotnie do kasztelani w Białogardzie, własność biskupów włocławskich, wymieniana w źródłach w 1284 r. Od 1566 r. własność Wejherów z Łeby i wówczas kościół protestancki aż do 1945 r. Obecny barokowy kościół, wzniesiony w tym miejscu, jako kolejny w 1740 r., rozbudowany o boczną kruchtę w 1808 r. Orientowany, jednonawowy typu salowego, z kwadratową wieżą wtopioną w korpus od strony zach. We wnętrzu zachowany wystrój z czasu powstania, w tym gotycka, rzeźbiona w wapieniu chrzcielnica, ołtarz główny ze ścianką ołtarzową i bramkami, obrazem przedstawiającym Ukrzyżowanie i wysokiej klasy rzeźbami (Chrystus oraz personifikacje Wiary i Nadziei, św. Jan Chrzciciel i Mojżesz), ambona z ornamentyką z okresu regencji oraz świeczniki i płyta nagrobna rodziny Thilsbach, służąca jako ołtarz.

Zwartowo, kościół p.w. św. Józefa

Wieś o metryce średniowiecznej, pierwszy kościół, filia Salina, powstał jeszcze przed reformacją, ufundowany przez rodzinę Jackowskich. Wymieniony w dokumentach w 1784 r. jako prywatna kaplica majątku, rozebrana z powodu złego stanu w 1876 r. Od 1889 r. działał wikariat parafialny, a od 1901 r. samodzielna parafia, staraniem której ukończono w 1929 r. budowę obecnego kościoła. Kościół orientowany, jednonawowy, z węższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie oraz z prostokątną wieżą na osi fasady. Neogotycki, z licowanymi cegłą elewacjami, dzielonymi uskokowymi przyporami, między którymi ostrołukowe otwory okienne.

Gmina Gniewino

Gniewino, kościół p.w. św. Józefa Robotnika

Parafia erygowana przez zakon krzyżacki około 1400 r., w 1476 r. wymieniona wśród uposażenia klasztoru cysterek w Żarnowcu. Od 1528 r. w rękach protestantów, aż do 1945 r. Pierwotny

kościół spłonął w XVII w., obecny wzniesiony w 1870 r. Świątynia orientowana, o formie neogotyckiej, murowana z cegły na kamiennej podmurówce. Jednonawowa, z wyodrębnionym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium oraz wieżą od strony zach. We wnętrzu odkryte wiązanie dachowe opracowane ciesielsko, a w prezbiterium sklepienie krzyżowe wsparte na półkolumnach. Z pierwotnego wyposażenia zachowana chrzcielnica ze sztucznego kamienia z cynowa misą oraz dzwon z gdańskiego warsztatu Gerta Beningka, z dekoracją reliefową, inskrypcją oraz datą 1606.

Kostkowo, kościół p.w. św. Ottona

Stację duszpasterską rzymskokatolicką, powołano w 1923 r., jako filię Wierzhucina. Parafia ustanowiona w 1932 r., a w 1933 r. wzniesiono obecny kościół, dwa lata później konsekrowany. Świątynia połączona z plebanią, prezentuje formę modernistyczną, rzadko występującą wśród obiektów sakralnych na tym terenie. Murowany z cegły, na kamiennej podmurówce, orientowany, z wyodrębnionym prezbiterium i wieżą wtopioną w fasadę. We wnętrzu prezbiterium zachował się oryginalny witraż z podobizną św. Ottona.

Salino, kościół filialny p.w. św. Józefa

Jedna z najstarszych i największych parafii na Pomorzu Gdańskim. Erygowana przypuszczalnie w 1. połowie XIII w., wymieniona w źródłach w 1268 r., gdy wzmiankowany prepozyt Michał, potwierdzona w 1326 r. Od połowy XVI w. do 1945 r. w posiadaniu protestantów. Pierwotny kościół nieznany, obecny wzniesiony w 1832 r. staraniem rodziny Rexin, ówczesnych właścicieli majoratu

Witków-Salino. Kościół wzniesiony z ociosanego kamienia i cegły. Orientowany, trójnawowy, z wydzielonym prezbiterium o zaokrąglonych narożnikach oraz wieżą wtopioną w zachodnią część korpusu. Wnętrze dzielone kolumnami i półkolumnami, nakryte drewnianym stropem. Zachowane wyposażenie z wcześniejszego kościoła: obraz Ukrzyżowanie z przełomu XVII/XVIII w., elementy ołtarza pn. z obrazem Ostatnia Wieczerza, barokowa rzeźba anioła, mosiężny 12-ramienny świecznik korpusowy z inskrypcją i odlewanymi figurami apostołów, krucyfiks we współczesnym ołtarzu głównym, wykonany w 1900 r. przez Paula Thiede z Chynowa oraz dzwon fundacji Wilhelma Krause z 1924 r.

Gmina Linia

Linia, kościół par. p.w. Serca Jezusowego,

W maju 1923 r. powstał Komitet Budowy Kościoła w Linii, a w listopadzie 1923 r. J. Wesołowski z Kartuz wykonał projekt kościoła. Wybudowana w latach 1924-1926 świątynia zbudowana była z tzw. „pruskiego muru”, posiadała wymiary 15,2 x 30 m. Poświęcenie kościoła odbyło się w 1926 r. Wówczas też parafia otrzymała w darze, prawdopodobnie od proboszcza z Sianowa zabytkową monstrancję pochodzącą z 1723 r. W 1933 r. za sprawą ks. Alfonsa Gołuńskiego sufit kościoła został pokryty polichromią przedstawiającą dwunastu apostołów na tle roślinnym. Po objęciu parafii przez ks. Bazylego Olęckiego rozpoczęła się trwająca w latach 1967-1979 przebudowa kościoła, przebiegająca w kilku etapach. W 1967 r. przebudowano ścianę szczytową, jej projekt wykonał Jerzy Świątek. Rozebrano wówczas stare fundamenty i zastąpiono je żelbetowymi ławami. W październiku stary chór zastąpiono nowym, również z żelbetu. W 1971 r. wymieniono pozostałe stare fundamenty na żelbetowe. W marcu 1975 r. rozpoczęto przebudowę prezbiterium, pod którym wybudowano podziemia. Prezbiterium zostało powiększone o 6 m w kierunku północnym oraz poszerzone o 5 m. W maju 1977 r. rozpoczęto przebudowę przedsionka z wieżą według projektu Bronisława Rocławskiego z Wejherowa. Wieża w dolnej części zbudowana została z ciosanego kamienia, zaś w górnej z cegły pokrytej tynkiem.

Smażyno, kościół par. p.w. św. Antoniego

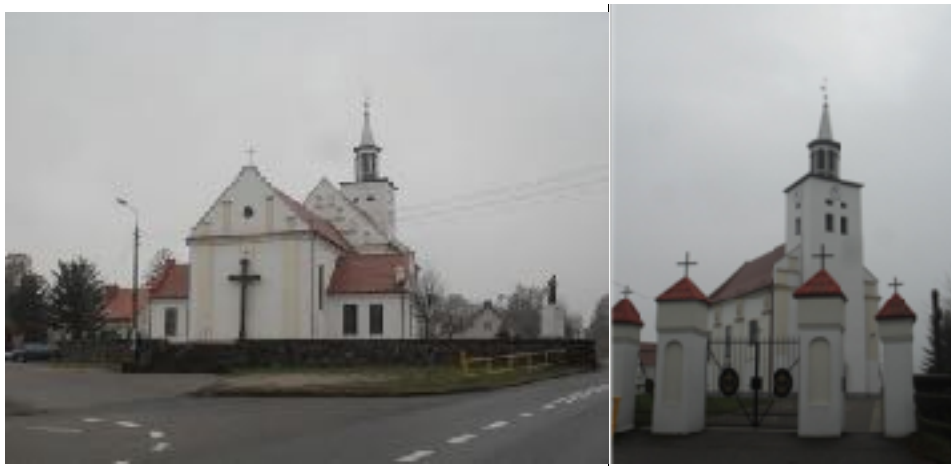
Kościół parafialny to kościół poewangelicki, wybudowany w latach 1878-1880 w stylu neogotyckim. Został przejęty przez katolików po II wojnie światowej. Poświęcenie kościoła pod wezwaniem św. Antoniego miało miejsce 14 lipca 1946 r.

Gmina Luzino

Luzino, kościół par. p.w. św. Wawrzyńca

Parafia została powołana ok 1245 r. dzięki zakonowi norbertanów. Została ona wydzielona z diecezji chełmińskiej, należała do dekanatu lęborskiego. Zakon norbertanów miał ją w swoim posiadaniu do roku 1772. Pierwsza wzmianka o luzińskim plebanie pojawia się w roku 1312. W roku 1584 wizytator oficjał gdański Mikołaj Myloninus oficjalnie podał św. Wawrzyńca, jako patrona luzińskiej parafii. W kościele parafialnym w Luzinie postać św. Wawrzyńca upamiętniają: ozdobny witraż, boczny ołtarz, feretron.

W latach 1733- 1740 ks. proboszcz Mateusz Tadeusz Rzepczyński wybudował kościół „nowy z kamienia moszczony z boku ceglami”. W 1780 roku wybudowano plebanię, proboszczem był ks. Grzegorz Plutowski. W roku 1890 ks. proboszcz Ludwik Machalewski założył cmentarz parafialny. W roku 1924 miał miejsce remont kościoła, wieży, dachu, a od roku 1928 kościół posiadał energię elektryczną. 3 lutego 1945 roku w luzińskiej parafii miał miejsce postój więźniów ewakuowanych z obozu koncentracyjnego Stutthoff, ówczesnym proboszczem był ks. Mieczysław Sumiński, w kościele znajduje się płaskorzeźba upamiętniająca to wydarzenie. W latach 1947 – 1950 przebudowano i rozbudowano kościół. Wyburzono starą zakrystię, drugie wejście do kościoła i chór. Powiększono prezbiterium, dobudowano nową zakrystię i chrzcielnicę.

Luzino, kościół ewangelicki, ob. biblioteka.

Kościół protestancki zbudowany w 1895 r., w stylu neogotyckim, na wzgórzu zwanym Kukówką. W latach 1976-1977 przebudowany na bibliotekę im. L. Roppla, w której znajdują się stałe wystawy tematyczne dotyczące przeszłości Luzina, a także znaleziska archeologiczne z okolic miejscowości.

Gmina Łęczyce

Bożepole Wielkie

Do niedawna najstarszy kościół na terenie gminy i całego powiatu, obecnie przeniesiony do skansenu we Wdzydzach Kiszewskich. Należy do grupy kościołów kaszubskich wzniesionych w konstrukcji szkieletowej, wypełnionej gliną, z dodanymi po ostatniej wojnie przemurowaniami z cegły w dolnych partiach ścian. Zbudowany został w 1637 r. jako kaplica protestancka, na miejscu wcześniejszego, katolickiego, staraniem ówczesnego właściciela wsi Bartholda von Lantosch. Rozbudowany o wieżę w 1743 r., a następnie w 1789 r. o murowaną i przesklepioną kryptę pod częścią środkową, przeznaczoną na pochówki (najstarszy pochodził z 1814 r.) kolejnych właścicieli, czyli rodziny Wejherów. W 1867 r. dodano jeszcze zakrystię, a elewacje zostały otynkowane w 1965 r. I chociaż ten ciekawy zabytek został poddany translokacji i znajduje się w muzeum im. Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich, gdzie przeszedł staranną renowację, to wywodzi się z powiatu wejherowskiego, o czym przypomina pamiątkowy głaz z jego wizerunkiem, ustawiony w miejscu pierwotnej lokalizacji.

Brzeźno Lęborskie

Początki parafii sięgają 1. połowy XIV w., wzmiankowana została w dokumentach w 1400 r., wówczas z uposażeniem 4 włók dla plebana. W latach 1548-1640 była w posiadaniu protestantów. Pierwotny kościół katolicki p.w. św. Małgorzaty wzniesiony około połowy XIV w., w 1770 r. został zniszczony przez huragan i odbudowany w 1770 r. staraniem kanonika lęborskiego Lnińskiego. Był budowlą drewnianą z wieżą, na której znajdowały się 3 dzwony. We wnętrzu znajdował się ołtarz ufundowany przez generała von Rexina. Z czasem zaniedbany, został rozebrany w 1850 r. Kościół ewangelicki patronatu królewskiego wzniesiono w 1724 r., w konstrukcji szkieletowej. Na jego miejscu powstała obecna świątynia w latach 1911-12, utrzymana w stylu neogotyckim. We wnętrzu zachowała się barokowa figura anioła z poprzedniego kościoła, pierwotnie stanowiąca zespół chrzcielnicy.

Dzięcielec, kościół p.w. św. Stanisława

Przypuszczalnie o tradycji średniowiecznej, pierwotnie katolicki patronatu prywatnego. W źródłach wzmiankowany dopiero w 1617 r. jako świątynia protestancka, filia Łebuni, a następnie Rozłazina. Samodzielny zbór protestancki działał w Dzięcielcu od 1664 r. Obecny kościół zbudowany został w latach 1842-45, murowany z obrobionego kamienia granitowego i częściowo z cegły w obrębie trzech elewacji wieży. Świątynia prezentuje jednonawowe, czteroprzęsłowe wnętrze typu salowego, z wieżą od strony zachodniej, wbudowaną do wnętrza, przykrytą hełmem ostrosłupowym. Na wieży zachowany dzwon z 1722 r., dzieło znanego warsztatu Wittwercka z Gdańska.

Rozłazino, kościół parafialny p.w. św. Wojciecha

Parafia została założona przez Krzyżaków w 1354 r. Od 2. połowy XVI w. do 1641 r. pozostawał w rękach protestantów, następnie była to świątynia katolicka, filia Łęborka, obsadzana głównie przez cystersów oliwskich. Forma pierwotnego budynku kościoła pozostaje nieznana, w 1638 r. został jedynie opisany jako bardzo zniszczony. W dniu 28 listopada 1864 r. nastąpiła ponowna erekcja parafii. Obecny kościół został zbudowany w latach 1840-41. Murowany z obrobionego kamienia, z ceglany detal. Jednonawowy, typu salowego, z dachem dwuspadowym pierwotnie pokrytym łupkiem, bezwieżowy. Wolnostojąca dzwonnica została wzniesiona współcześnie. We wnętrzu zwracają uwagę dwa witraże figuralne z polskimi i niemieckimi napisami poświęcone poległym w I wojnie

światowej mieszkańcom Rozłazina, wykonane przez firmę C. Türrcke z Sachsen. Ponadto z wyposażenia dotrwał mosiężny świecznik korpusowy, dzieło warsztatu J. Fischera z Gdańska, wykonane w 1847 r., z inskrypcją fundacyjną, a także neogotyckie feretrony.

Świątlnino, kościół filialny p.w. św. Izydora Rolnika

Wzniesiony w 1911 r. staraniem gminy ewangelicko-augsburskiej, murowany z cegły, na kamiennym fundamencie. Prezentuje plan ośmioboku, stanowiąc przykład nawiązania do średniowiecznych kościołów centralnych, popularnych na terenie Pomorza Środkowego. Wielospadowy dach wieńczy metalowa chorągiewka z datą powstania obiektu. We wnętrzu zachowała się pięcioboczna empora, wsparta na drewnianych słupach. Z wyposażenia dotrwał mosiężny, 10-ramienny świecznik korpusowy.

Reda, kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Katarzyny Aleksandryjskiej.

Parafia o metryce średniowiecznej, najstarszy kościół został opisany w 1558 r. w dokumentach jako skromna, drewniana budowla o dachu krytym gontem. W czasach reformacji parafią zarządzał proboszcz z Rumi, a od 1650 r. została połączona z Luzinem. W 1683 r. ponownie podlegała Rumi. W tym czasie brak odpowiednich remontów sprawił, iż z powodu złego stanu w 1770 r. budowlę rozebrano. Na jej miejscu powstał niewielki kościół o konstrukcji szkieletowej. Od 1888 r. parafia w Redzie funkcjonowała samodzielnie. Wówczas przystąpiono do prac nad nowym kościołem, zakończonych budową obecnej świątyni, ukończoną w 1903 r. Powstała okazała, neogotycka budowla, posadowiona na osi drogi do Gdańska. Orientowana, murowana z cegły, o wydzielonym, wielobocznie zamkniętym prezbiterium i strzelista wieża od strony zach., wkomponowaną w oś drogi prowadzącej w stronę Gdańska.

Rumia, ruina kościoła katolickiego. p.w. Św. Stanisława i Św. Krzyża

Początki parafii w Rumi, jednej z najstarszych na Pomorzu Gdańskim, sięgają przełomu XII/XIII w. Z 1253 r. pochodzi pierwsza wzmianka źródłowa o kościele, zawarta w dokumencie biskupa włocławskiego Wolimira. Za czasów krzyżackich Rumia została poświęcona źródłowo jako majątek zakonu cysterskiego w przywileju z 1342 r., potwierdzającym prawo do wcześniej przyznanych cystersom włości. W wizytacji biskupa Rozdrażewskiego z 1583 r. znajdujemy opis kościoła, który istniał od XIII w. Był to murowany kościół p.w. Św. Stanisława. Przy kościele znajdował się cmentarz i plebania. We wsi istniała także kaplica p.w. Św. Krzyża. Wizytacja biskupa Szaniawskiego z 1710 r. opisuje kościół p.w. Św. Mikołaja i Św. Krzyża z murowanym prezbiterium i nawą w konstrukcji szkieletowej, zastąpioną murowaną w 2. połowie XVIII w. Stan zachowania i niewielkie rozmiary spowodowały, że gmina katolicka rozpoczęła starania o budowę nowego kościoła już w 1906 r., w 1913 rozpoczęto budowę, ukończoną w 1915 r. Po konsekracji nowego kościoła w 1921 r., stara świątynia przejęła rolę kaplicy cmentarnej, a po zamknięciu cmentarza stopniowo popadając w ruinę. Z pierwotnego kościoła przykrytego wysokim, czterospadowym dachem, zachowały się trzy fragmenty ścian obwodowych: prezbiterium z uskokowymi przyporami w narożach oraz odcinek ściany pn. nawy. Obecnie relikty kościoła stanowią tzw. trwałą ruinę, wzmocniona i zabezpieczoną, a teren cmentarza został uporządkowany i zaopatrzonego w informację.

Rumia, kościół parafialny p.w. Znalezienia Krzyża Świętego

Dotychczasowa parafia została 1 stycznia 1907 r. powiększona o obszary Zagórze, Szmelty, Łężyc i Dębogórze. Stary kościół okazał się za mały i w 1913 r. przystąpiono do budowy

nowego. Świątynia była ukończona w październiku tegoż roku, jednak prace wykończeniowe przedłużyły się do 1918 r., z powodu trwającej I wojny światowej. Uroczystego aktu konsekracji kościoła dokonał sufragan diecezji chełmińskiej bp Jakub Klunder 19 czerwca 1921 roku. Powstała okazała, neorenesansowa budowla, założona na planie krzyża łacińskiego, trójnawowa z transeptem i potężną wieżą od frontu. We wnętrzu zachowały się fragmenty wystroju malarskiego wykonanego przez warsztat berlińskiego malarza E. Feya (Ostatnia Wieczerza w prezbiterium), witraże w prezbiterium, a także część barokowego wyposażenia ze starego kościoła, w tym obecny ołtarz boczny Najświętszego Serca Pana Jezusa. Neobarokowe ołtarze pochodzące z czasu budowy wykonał warsztat O. Römera z Elbląga, sztukaterie warsztat A. Arndta. Po 1945 r. kościołem zaopiekowali się salezjanie, wówczas wykonano liczne prace remontowe. Dekoracja malarska z 1956 r. jest autorstwa M. Schwartz z Obryńka, a witraże naw wykonała pracownia S. Powalisza z Poznania.

Na terenie Rumi działał także kościół ewangelicki wzniesiony w 1859 r., neogotycki, jednonawowy, na planie krzyża łacińskiego, z charakterystyczną wysoką wieżą. Częściowo uszkodzony podczas II wojny, został przebudowany na potrzeby pobliskiej szkoły i obecnie funkcjonuje jako sala gimnastyczna.

Gmina Szemud

Kielno, kościół parafialny p.w. św. Wojciecha

Parafia o metryce średniowiecznej, w 1283 r. wydzielono z niej parafię chwaszczyńską. Z 1340 r. pochodzi wzmianka o kościele p.w. św. Barbary z ołtarzem. W 2. połowie XVI w. w rękach protestantów, odzyskany dwukrotnie: w 1570 r. przez biskupa S. Karnkowskiego i w 1596 r. przez biskupa H. Rozrażewskiego. Nie wiadomo kiedy powstał najstarszy kościół, w 1570 r. opisany jako masywna, murowana budowla. Natomiast w 1686 r. wymieniony w źródłach jako konstrukcji szkieletowej z wieżą, krytą gontem. Obecnie świątynia zachowała barokowo-neogotycką formę, orientowaną, jednonawową, z węższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. We wnętrzu zachowane w znacznym stopniu wyposażenie z poprzednich kościołów, m.in. barokowa chrzcielnica z figurą anioła i rzeźby świętych. Wśród paramentów kościelnych znalazła się rokokowa monstrancja sygnowana puncą znanego złotnika Schlaubitza. Na uwagę zasługuje manierystyczna płyta nagrobna z początku

XVII w., eksponowana na wsch. ścianie prezbiterium, wykonana zapewne w gdańskim warsztacie, poświęcona pamięci właściciela Koleczkowa, Caspara Überfelta, według tradycji pochowanego w krypcie.

Łebno, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Królowej Polski

Kuracja parafialna utworzona w 1926 r., wówczas zbudowano kościół w Łebnie o eklektycznej formie architektury. Świątynia orientowana, jednonawowa, z węższym, wydzielonym prezbiterium, zamkniętym trójbocznie i wieżą wbudowaną w korpus od strony zachodniej. We wnętrzu zachowane bez zmian wyposażenie neobarokowe pochodzące z czasu budowy, witraże wykonane przez Zakłady Przemysłu Szklarskiego z Krakowa oraz stacje drogi krzyżowej przeniesione z Góry Pomorskiej.

Szemud, kościół parafialny p.w. św. Mikołaja

Parafia została założona przez zakon krzyżacki w 2. połowie XIV w., odnotowana w źródłach w 1398 r. jako należąca do dekanatu lęborskiego. Po 1466 r. filia Kielna. W 1583 r. została przejęta przez protestantów, a następnie zwrócona w 1596 r. Wówczas zbudowano niewielki, kamienny kościół, z cennymi rzeźbami św. Mikołaja i Chrystusa, opisanymi w źródłach. Od 1870 r. działa wikariat i wówczas powstał kościół o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, z drewnianą wieżą od frontu. Obecny, o monumentalnej, zwartej bryle, bliskiej formie modernistycznej, wzniesiono w 1933 r. Orientowany, trójnawowy typu bazylikowego, z wydzielonym prezbiterium i wieżą wbudowaną w zach. część korpusu. We wnętrzu zachowane elementy wyposażenia z poprzednich kościołów, m.in. barokowe obrazy z podobizną patrona oraz cenne paramenty kościelne, w tym rokokową monstrancję promienistą, sygnowaną przez Johanna Lange.

Wejherowo

Kalwaria Wejherowska.

Budowa rozpoczęta przez Jakuba Wejhera i jego pierwszej żony Anny Elżbiety Schaffgotsch, przy poparciu archidiakona Mateusza Jana Judyckiego i opata oliwskiego Aleksandra Kęsowskiego. Kontynuowana po śmierci Jakuba Wejhera, przez drugą żonę Joannę Katarzynę z Radziwiłłów. Następnie uzupełniana przez XVIII i w 2. połowie XX w., gdy niektóre z kaplic zastąpiono nowymi, a inne otrzymały zabezpieczające obudowy. Kompozycję założenia opracował Robert z Werden, geometra zakonu oliwskiego, który wg tradycji miał odwiedzić Jerozolimę, raczej jednak wzorował się na dziełach teoretycznych. Pod koniec lat 90-tych XIX w. założenie zakłóciła budowa szosy Wejherowo-Szemud. Kalwaria zlokalizowana jest na terenie lesistych, morenowych wzgórz, położonych na pd. od miasta, przy rzeczce Cedron. Zespół składa się z 26 kaplic, rozmieszczonych w 2 zespołach, połączonych aleją, która w części pd.- wsch. przecina potok Cedron i szosę do Szemudu, a w pn. części tworzy tzw. pętlę (przy kaplicy Pałac Heroda). Większość kaplic zachowała pierwotny wystrój i wyposażenie, stanowiąc niezwykle przykłady architektury i sztuki pątniczej o najwyższym znaczeniu, wyróżniający się w skali kraju.

Kościół klasztorny p.w. Św. Anny i klasztor reformatów.

Najstarsza świątynia, wzniesiona staraniem założyciela miasta Jakuba Wejhera w 1650 r., jako klasztor dla zakonu franciszkanów. Siedziba zakonu powstała także w tym czasie, wybudowana w konstrukcji szkieletowej, kolejna w pełni murowana powstała staraniem rodziny Przebendowskich. Kościół murowany z cegły na kamiennych fundamentach, powstał jako nie orientowany, jednonawowy, z wydzielonym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, ujęty bliźniaczymi kaplicami. Powiększona kaplica wschodnia stała się nawą boczną z emporą, połączoną z klasztorem. Kościół otrzymał barokową, tynkowaną fasadę, z figuralnymi malowidłami w niszach. Także bogate wyposażenie wnętrza (ołtarze, obrazy, złotnictwo) pochodzi głównie z tego czasu, chociaż najcenniejszym jest ostatnio odrestaurowany fresk za ołtarzem głównym, stanowiący epitafium fundatorów. Na uwagę zasługuje także rokokowe wyposażenie zakrystii. W podziemiach zachowały się cztery krypty grzebalne z pochówkami rodziny Wejherów, Przebendowskich i zakonników.

Kościół par. p.w. Trójcy Świętej.

Pierwszy kościół był konstrukcją szkieletową wystawioną w 1644 r., od 1650 r. stał się parafialnym. W 1755 r. Piotr Jerzy Przebendowski wznosił na jego miejscu barokową świątynię. Wówczas jednonawowy, nie orientowany, z wieżą wbudowaną od strony pn., która została przebudowana w 1885 r. według projektu G. Lange z Berlina. W latach 1927-29 rozbudowany do stanu obecnego, uzyskując plan krzyża łacińskiego, według projektu miejscowego architekta Stanisława Świątkiewicza. W kościele zachowało się wyposażenie z okresu barokowego, w tym częściowo ołtarz główny, neorokokowy z alabastrowymi elementami rokokowego, wykonanego w 1764 r. przez M. Boettichera z Gdańska. W kościele wyróżnia się zespół witraży, zarówno XIX-wiecznych (pracownia F. Muellera w Quedlinburgu), z okresu międzywojennego (projekt W. Szczepilewskiego z Gdyni i pracowni Polichromia z Poznania).

Kościół par. p.w. Trójcy Świętej.

Kościół poewangelicki, ob. par. p.w. św. Leona i św. Stanisława Kostki.

Kościół powstał w latach 1907-9, pod protektoratem Wilhelma II jako neogotycka budowla dominująca bryłą z 3 wieżami, w przestrzeni placu jego imienia. Zachował bez zmian zarówno okazałą formę architektoniczną, trójnawową, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, jak i wiele elementów neogotyckiego wystroju i wyposażenia. Na uwagę zasługuje monumentalna fasada z 3 portalami, w których potężne metalowe drzwi zdobi fryz ukryty w neogotyckim ornamencie, z cytatem z Pisma Świętego.

Kaplica w zespole Collegium Leoninum.

Kaplica została ukończona w 1903 r., jako część składowa nowego budynku klasztoru, ufundowanego przez mieszkańców franciszkanom, po kasacie klasztoru. Kameralna, neogotycka bryła, przykryta wysokim, dwuspadowym dachem, łączy się z budynkiem konwiktu. We wnętrzu zwraca uwagę monumentalny witraż z przedstawieniem papieża Św. Leona Wielkiego, pochodzący z czasu budowy kaplicy.

Gmina Wejherowo

Bolszewo, kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP

Kościół w Bolszewie charakteryzuje się neostylową bryłą, nawiązującą do form gotyckich. Pierwszy kościół powstał w 1580 r. jako katolicki, na terenie tzw. Nowej Karczmy, staraniem sędziego puckiego J. Janowskiego, od 1582 r. stał się już protestanckim. W 1663 r. ufundowany kolejny, na miejscu dzisiejszego, a obecny, wzniesiony w 1857 r., do końca ostatniej wojny stanowił własność gminy ewangelickiej. Od 1948 r. utworzona została parafia katolicka, a w 2003 r. świątynię rozbudowano w kierunku południowym. Mimo dodania części współczesnej czytelna pozostała pierwotna, neogotycka bryła, jednonawowego kościoła, z charakterystycznymi szczytami schodkowymi, smukłą wieżą z sygnaturką oraz ceglany elewacjami. We wnętrzu zachował się barokowy ołtarz główny z XIX-wiecznym obrazem Wniebowzięcia NMP, a na zewnętrznej dzwonnicy zespół dzwonów z XVIII w. oraz najcenniejszym z 1661 r.

Góra, kościół par. p.w. św. Mateusza

Góra to najstarsza parafia na ziemi wejherowskiej, erygowana przypuszczalnie już na początku XIII w., a wzmiankowana w źródłach w 1236 r. W 1582 r. wydzielono z niej parafię w Bolszewie, a w 1644 r. połączono z Wejherowem, którego filią stała się po 1653 r. Wizytacje biskupie z 1583 r. opisują kolejny już drewniany kościół. Następny, wzniesiony w konstrukcji szkieletowej, znany jest z fotografii z końca XIX w. Obecny został zbudowany staraniem długoletniego proboszcza Jana Felskiego, według projektu architekta Hosfelda. Prezentuje neobarokową formę jednonawowej świątyni z węższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, wydatnym transeptem oraz okazałą wieżą zwieńczoną wysokim hełmem z latarnią. Na uwagę zasługuje wnętrze zdobione iluzjonistyczną polichromią z czasu budowy oraz manierystyczny ołtarz główny z datą 1665 i obrazami „Święta Trójca” oraz „Pokłon trzech Króli”, pochodzący prawdopodobnie z katedry w Oliwie.

Kaplice grobowe

L.P.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Choczewo	Borkowo	Kaplica rodziny Tessmar
2.	Choczewo	Przebendowo	Kaplica rodzinna
3.	Choczewo	Żelazno	Kaplica rodzinna
3.	Gniewino	Salino	Kaplica rodziny Rexin

Borkowo Lęborskie, gmina Choczewo

Przebendowo, gmina Choczewo

Żelazno, gmina Choczewo

Salino, gmina Gniewino.

b. kapliczki

Kapliczki stanowią charakterystyczny element krajobrazu kulturowego, głównie na terenach związanych z wyznaniem i tradycją katolicką. W mieście i w gminie Wejherowo, w Rumi, Redzie, czy gminie Szemud i Luzino, można wskazać bardzo wiele zachowanych przykładów. Natomiast kapliczki

nie występują zupełnie w gminach zlokalizowanych w zachodniej części województwa, na obszarach gmin Choczewo, Gniewino czy Linia, gdzie przeważało wyznanie ewangelickie. Nieliczne przykłady z tamtych rejonów powstały już po ostatniej wojnie i są związane z przybyłymi na te ziemie nowymi mieszkańcami. Wśród kapliczek rozróżnić możemy architektoniczne i figuralne, czasami występuje połączenie obu typów. Jednak zdecydowanie przeważają kapliczki architektoniczne, ceglane, o powtarzającej się dwu- lub trójkondygnacyjnej bryle, nakrytej daszkiem, zazwyczaj z figurą świętego w niszy i tablicą informacyjną. Masowe zniszczenie przez Niemców kapliczek podczas ostatniej wojny, spowodowało ich odbudowę po 1945 r., ściśle według pierwotnego wzoru. Niewiele zachowało się autentycznych rzeźb, przeważnie są to już współczesne odlewy gipsowe. Jednak kilka z tych pierwotnych z pewnością zasługuje na uwagę m.in. figura Matki Boskiej w Kielnie przed plebanią (kopia przy kościele), dwa analogiczne krzyże w Warznie, figura w Szemudzie, czy w Wejherowie.

Poniżej przedstawiam najciekawsze przykłady, które wpisały się na stałe w krajobraz ziemi wejherowskiej.

L.P.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Luzino	Luzino, ul. Kościelna 24	Kapliczka pamiątkowa
2.	Luzino	Luzino, ul. Ofiar Stutthofu	Kapliczka przydrożna
3.	Łęczyce	Łówcz Górny	Kapliczka przydrożna
4.	Reda	Reda, ul. Pucka	Kapliczka przydrożna
5.	Rumia	Rumia, ul. Grunwaldzka	Kapliczka przydrożna
6.	Szemud	Będargowo, ul. Szopy	Kapliczka przydrożna
7.	Szemud	Bojano, ul. Wybickiego	Kapliczka przydrożna
8.	Szemud	Częstkowo, ul. Bór	Kapliczka przydrożna
9.	Szemud	Dobrzewino	Kapliczka przydrożna
10.	Szemud	Jeleńska Huta	Kapliczka przydrożna
11.	Szemud	Kamień, ul. Gdańska	Kapliczka przydrożna
12.	Szemud	Kielno, ul. Jeziorna (plebania)	Figura MB
13.	Szemud	Kielno, ul. Oliwska	Kapliczka z figurą MB
14.	Szemud	Kielno, róg ul. Oliwskiej i Partyzantów K.	Kapliczka przydrożna
15.	Szemud	Kielno-Bożanka, ul. Letniskowa	Kapliczka przydrożna
16.	Szemud	Kieleńska Huta	Kapliczka przydrożna
17.	Szemud	Koleczkowo, ul. Wejherowska	Kapliczka przydrożna
18.	Szemud	Kowalewo, ul. Szemudzka	Kapliczka przydrożna
19.	Szemud	Kowalewo, ul. Kartuska	Kapliczka przydrożna
20.	Szemud	Przetoczyno	Kapliczka przydrożna

21.	Szemud	Szemud-Przetoczyno	Kapliczka przydrożna
22.	Szemud	Szemud, ul. Wejherowska	Krzyż z figurą Chrystusa
23.	Szemud	Szemud, ul. Obrońców Szemudu	Kapliczka przydrożna
24.	Szemud	Szemud, ul. Marcerstwo	Figura MB
25.	Szemud	Szemudzka Huta, ul. Biesiadna	Kapliczka przydrożna
26.	Szemud	Warzno, ul. Gryfa Pomorskiego	Kapliczka przydrożna
27.	Szemud	Warzno, ul. Czczewska i Gryfa Pomorskiego	Dwa krzyże z figurą Chrystusa

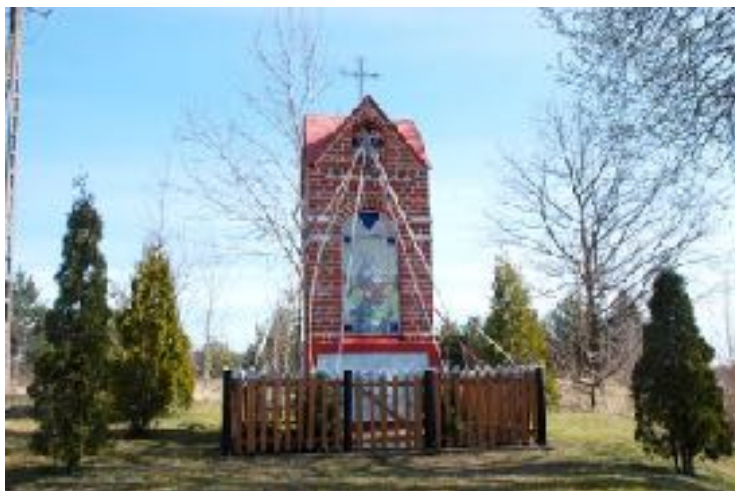
Gmina Luzino
Luzino

Gmina Szemud
Kamień

Kowalewo

Kielno

Bojano

Koleczkowo

Częstkowo

Dobrzewino

Kieleńska Huta

Przetoczyno

Szemud-Przetoczyno

Szemud, ul. Mercerstwo

Warzno

Rumia, ul. Grunwaldzka róg Parkowej.

c. cmentarze

Najwięcej na terenie powiatu wejherowskiego zachowało się dawnych cmentarzy ewangelickich. W niektórych gminach (Choczewo, Gniewino, Łęczycy), praktycznie każda miejscowość miała swoje miejsce pochówku. Przeważnie były to niewielkie cmentarze zlokalizowane poza obszarem wsi, w lesie lub wśród rozłogu pól. Zwykle założone na regularnym, geometrycznym planie, z wysoką zielenią. Niekiedy były na nich także kaplice właścicieli majątków (Borkowo, Przebendowo, Salino). Obecnie przeważnie są zamknięte i zaniedbane, chociaż są i wyjątki np. cmentarz ewangelicki z odnowioną kaplicą rodową Rexinów w Salinie. Ewangelickie cmentarze przykościelne przeważnie stały się po ostatniej wojnie katolickim (Bożepole Wielkie, Brzeźno Lęborskie, Gniewino). Cmentarze historycznie katolickie zazwyczaj są dobrze utrzymane.

Osobnym tematem są wejherowskie miejsca pamięci i cmentarze wojenne, związane z ostatnią wojną. Największym cmentarzem martyrologicznym są Lasy Piaśnickie, nekropolia-pomnik, na której pieczę nad poszczególnymi grobami sprawują szkoły i instytucje. Upamiętniony został także grób przedwojennego burmistrza Wejherowa Tadeusza Bolduana, którego miejsce zamordowania przez hitlerowców zostało znalezione przy drodze z Wejherowa do Szemudu. Swoje znaki pamięci ma także historia marszu śmierci więźniów z obozu w Stutthofie, m.in. w kościele w Luzinie, przy tamtejszej kapliczce, a także w Rozłazinie i Nawczu, w gminie Łęczycy.

Gmina Choczewo

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Biebrowo	Ewangelicki
2.	Borkowo	Ewangelicki z kaplicą grobową rodziny Tessmar
3.	Choczewko	Ewangelicki
4.	Choczewo	Ewangelicki, ob. katolicki
5.	Ciekocino	Ewangelicki, ob. katolicki
6.	Ciekocinko	Ewangelicki, rodowy
7.	Gościęcino	Ewangelicki
8.	Jackowo	Ewangelicki

9.	Kierzkowo	Ewangelicki
10.	Kopalino	Ewangelicki, ob. katolicki
11.	Kopalino	Ewangelicki
12.	Kurowo	Ewangelicki, ob. katolicki
13.	Lublewo	Ewangelicki
14.	Osieki	Przykościelny ewangelicki
15.	Osieki	Ewangelicki ,ob. katolicki
16.	Przebendowo	Ewangelicki z kaplicą rodziny Przebendowskich
17.	Sasino	Ewangelicki, ob. katolicki
18.	Ślajkowo	Ewangelicki
19.	Śląszewo	Ewangelicki
20.	Starbienino	Ewangelicki
21.	Strzeżewo	Ewangelicki
22.	Wojciechowo	Ewangelicki
23.	Zwartowo	Ewangelicki
24.	Zwartówko	Ewangelicki, ob. katolicki
25.	Żelazno	Ewangelicki z kaplicą rodziny

Gmina Gniewino.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Bychowo	Ewangelicki
2.	Czymanowo	Ewangelicki
3.	Dębina	Ewangelicki
4.	Gniewinko	Ewangelicki, ob. komunalny
5.	Gniewino	Ewangelicki, przykościelny ob. katolicki
6.	Kostkowo	Parafialny, katolicki
7.	Kostkowo	Ewangelicki, ob. komunalny
8.	Lisewo Kaszubskie	Ewangelicki
9.	Łęczyn Dolny	Ewangelicki
10.	Mierzyno	Ewangelicki
11.	Opalino	Ewangelicki
12.	Perlino	Ewangelicki
13.	Rybno	Ewangelicki
14.	Rybno	Martyrologiczny

15.	Salino	Ewangelicki, o. .komunalny
16.	Salino	Ewangelicki z kaplicą grobową rodziny Rexin
17.	Słuszewo	Ewangelicki
18.	Strzebielinko	Ewangelicki
19.	Tadzino	Ewangelicki
20.	Toliszczek	Ewangelicki

Gmina Linia

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Linia	Przykościelny, katolicki
2.	Linia	Parafialny, katolicki
3.	Niepoczołowice	Ewangelicki
4.	Osiek	Ewangelicki
5.	Smażyno	Ewangelicki, ob. komunalny
6.	Strzecz	Parafialny, katolicki
7.	Zakrzewo	Ewangelicki

Gmina Luzino

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Barłomino	Ewangelicki
2.	Kębłowo	Rodowy
3.	Kochanowo	Rodowy
4.	Luzino	Przykościelny, katolicki
5.	Luzino	Parafialny, katolicki
6.	Luzino	Ewangelicki

Gmina Łęczyce

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Bożepole Wielkie	Przykościelny, ewangelicki, ob. katolicki
2.	Brzeźno Łębskie	Przykościelny, ewangelicki, ob. katolicki
3.	Chmieleniec	Ewangelicki
4.	Chrzanowo I	Ewangelicki
5.	Dąbrówka Wielka	Ewangelicki
6.	Dzięcielec	Przykościelny, ewangelicki

7.	Godętowo	Rodowy
8.	Godętowo	Ewangelicki
9.	Kaczkowo	Ewangelicki
10.	Kisewo	Ewangelicki
11.	Łęczyce	Ewangelicki
12.	Pużyce	Ewangelicki
13.	Rozłazino	Przykościelny, katolicki
14.	Świetlino	Ewangelicki
15.	Świchowo	Ewangelicki
16.	Wysokie	Ewangelicki
17.	Zolnica	Ewangelicki

Reda

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Reda	katolicki

Rumia

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Rumia, ul. Kościelna	Przykościelny, stary, katolicki
2.	Rumia, ul. Kościelna	Przykościelny, nowy, katolicki
3.	Rumia, ul. Kościelna	Przykościelny, ewangelicki (teren szkoły)
4.	Rumia	Ewangelicki

Gmina Szemud

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Karczemki	Ewangelicki
2.	Kielno	Przykościelny, katolicki
3.	Łebno	Przykościelny, katolicki
4.	Szemud	Przykościelny, katolicki
5.	Szemud	Parafialny, katolicki

Wejherowo i Gmina Wejherowo

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	UWAGI
1.	Wejherowo, ul. Kościuszki 2	Przykościelny, katolicki (teren rynku)
2.	Wejherowo, ul. 3 Maja	Parafialny, katolicki

3.	Wejherowo, ul. Sobieskiego	Ewangelicki, ob. park
4.	Wejherowo, ul. Sobieskiego	Przyszpitalny, wielowyznaniowy
5.	Wejherowo, Żydowska Górka	Żydowski
6.	Bolszewo	Ewangelicki
7.	Góra	Parafialny, katolicki
8.	Góra	Przydworski
9.	Warszkowo	Ewangelicki
10.	Zamostne	Ewangelicki
11.	Biała	Wojenny
12.	Łężyce	Wojenny
13.	Gałęzna Góra	Wojenny (grób T. Bolduana)
14.	Lasy Piaśnickie	Wojenny

3. Budownictwo miejskie

a. rezydencje

Wejherowo, zespół pałacowo-parkowy Przebendowskich i Keyserlinkgów

Założenie zespołu pałacowo-parkowego w Wejherowie zawdzięczamy Ignacemu Przebendowskiemu, który sprzedał pałace w Warszawie i Leżnie, z zamiarem budowy nowej rezydencji. Odkupił od mieszczan tzw. mokre ogrody, przeprowadzając na wielką skalę roboty melioracyjne osuszające tereny między rzeczką Cedron a drogą w kierunku Pętkowic. Powstał układ szerokich kanałów odwadniających o regularnym prostokątnym kształcie oraz dwa boczne skrzydła pałacu o barokowej formie, całości jednak nie udało się ukończyć. Po rozbiorach nowi właściciele jakim była rodzina Keyserlinkgów, kontynuowali urządzenie rezydencji, odchodząc jednak od pierwotnej koncepcji. Zachowując istniejący układ kanałów, rozebrali skrzydła pałacowe, wznosząc nowe, środkowe. Dopiero w 1857 r. powstały skrzydła boczne, a całość nabrała cech eklektycznych z kręgu klasycyzmu i neogotyku. Zespół pałacowo-parkowy w Wejherowie to jeden z najciekawszych zabytków miasta, służący w pełni mieszkańcom jako miejski park z częścią rekreacyjną i siedzibą Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie w pałacu. W skład Zespołu Pałacowo-Ogrodowo-Parkowego w Wejherowie wchodzi również budynki usytuowane na terenie wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-525, przy ul. Zamkowej 2 i 4, które ze względu na zły stan wymagają remontu i adaptacji. W związku z tym planowana jest inwestycja pn. „Utworzenie Książnicy prof. Gerarda Labudy jako unikatowego zbioru dziedzictwa kulturowego Pomorza poprzez adaptację budynków Zespołu Pałacowo-Ogrodowo-Parkowego przy Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie na potrzeby obsługi ruchu turystycznego regionu.”. Forma zespołu budynków stylistycznie będzie nawiązywała do architektury pałacu Keyserlinkgów (siedziba Muzeum PiMk-P), pod względem zastosowanych rozwiązań architektonicznych, konstrukcyjnych i materiałowych, a także detali oraz kolorystyki elewacji, pokrycia dachu i stolarki. Wyremontowane budynki staną się nową unikatową atrakcją turystyczną i kulturalną.

Rumia, ul. Mickiewicza 19.

Dwór wzniesiony w końcu XVIII w. dla rodziny Hildebrant, następnie od 1829 r. własność Friedricha Krugera. Otoczony niewielkim parkiem rozciągającym się wzdłuż Zagórskiej Strugi, prezentuje formę klasycystyczną. Parterowy, nakryty dachem typu mansardowego, z szeroką wystawką zwieńczoną trójkątnym szczytem od frontu.

- b. obiekty użyteczności publicznej (urzędy, szkoły, szpitale, hotele, dworce kolejowe)
Wejherowo**

Największą ilość obiektów użyteczności publicznej i największą różnorodność ich typów znajdujemy w Wejherowie, które od początku swego istnienia pełniło funkcję lokalnego ośrodka. Prawa miejskie otrzymało w 1650 r. - najwcześniej ze wszystkich miejscowości obecnego powiatu wejherowskiego. Siedzibę rady miejskiej wybudowano w rynku. W sąsiedztwie ratusza znajdował się szpitalik (jedyne ówczesne na omawianym terenie powiatu, zachował się do dziś). Przywilej organizowania targów spowodował powstawanie w mieście wielu karczm. Część z nich należała do właścicieli miasta, ale do dziś nie zachował się żaden z ówczesnych istniejących budynków, późniejsze budynki karczm mieściły się m.in. przy Placu Wejhera (Zajazd pod Łabędziem), przy ul. 12 Marca, czy Nowa Karczma przy szosie Łęborskiej. Szczególną rolę Wejherowo pełniło od czasu zlokalizowania w nim w 1818 r. siedziby powiatu, po reformie administracyjnej państwa pruskiego. Największy rozkwit miasta nastąpił w drugiej połowie XIX w. i na przełomie XIX i XX w. Wówczas powstało w Wejherowie najwięcej obecnie istniejących budynków użyteczności publicznej. Budowano budynki administracji: obecnie istniejący ratusz przy Pl. Wejhera 8 powstał w 1908 r., siedziba starostwa przy ul. 3 Maja 4 - w latach 1909-1910 (później przebudowywana), a przy ul. Sobieskiego 302 zlokalizowano w latach 1878-1880 budynek sądu ze znajdującym się na jego zapleczu aresztem. Budynkami administracji były też siedziby nadleśniczych i leśniczówek: nadleśniczy lasów Keyserlingków urzędował przy ul. Zamkowej 8, leśniczówki znajdowały się przy ul. Strzeleckiej, ul. Myśliwskiej, ul. Marynarki Wojennej. Również w okresie międzywojennym, gdy Wejherowo było siedzibą powiatu morskiego, powstawały nowe gmachy administracji: np. przy ul. Puckiej 11 powstał budynek Kasy Chorych, a przy ul. 12 Marca 195 (ob. budynek urzędu miejskiego) - siedziba urzędu finansowego. W Wejherowie powstawały różnorodne placówki edukacyjne różnego szczebla: np. przy ob. ul. Sobieskiego 300 zlokalizowano w latach 1864-1866 gimnazjum, wraz z powstałą później salą gimnastyczną (od 1903 r. internat – konwikt dla jego uczniów znajdował się w Collegium Leoninum przy ul. 3 Maja). Szkoły powstały m.in. przy ul. Kościuszki 24 (Hindenburgschule z 1890 r., później przebudowywana), przy ul. Klasztornej (katolicka szkoła dla dziewcząt), przy ul. Reformatów (w skrzydłach rozbudowanego klasztoru franciszkańskiego, po jego kasacie). Duże Ewangelickie Seminarium Nauczycielskie zlokalizowano przy ul. Strzeleckiej w 1890 r. (wraz ze szkołą przygotowującą do seminarium przy ul. Kalwaryjskiej 3, z 1903 r.) Wejherowo posiadało też kilka placówek leczniczych: katolicki szpital Najświętszej Marii Panny znajdował się od 1870 r. przy ul. Św. Jacka, a ewangelicki szpital Cesarzowej Augusty założono w 1874 r. przy ul. Sobieskiego (przebudowany w 1899 r.) W Wejherowie utworzono też instytucję szpitalną o ponadlokalnym charakterze. Takim był prowincjonalny szpital psychiatryczny wybudowany przy ul. Sobieskiego (ob. nr 277-279), zaprojektowany przez berlińskich architektów M. Gropiusa i H. Schmiedena. Placówkę otwarto w 1883 r. W późniejszych okresach na terenie tego założenia funkcjonowały m.in. jednostki wojskowe, etap emigracyjny, zakład dla głuchych, zakład wychowawczy. W drugiej połowie XIX w. prowadzono w Wejherowie inwestycje związane z rozwojem komunikacji. Od 1870 r., kiedy to przy Wejherowie poprowadzono linię kolei żelaznej, istniał w Wejherowie dworzec kolejowy (przy Pl. Piłsudskiego) wraz z kilkoma budynkami towarzyszącymi, a z 3 ćwierci XIX w. pochodzi budynek poczty (przy ul. Sobieskiego 219). Od końca XIX w. miejsce dawnych karczm zaczęły zajmować hotele. W Wejherowie funkcjonowało ich kilka: np. nieistniejący już Hotel Centralny przy ul. 12 Marca, Hotel - Dom Niemiecki prowadzony przez Prusińskiego (przy ul. Sobieskiego 217), z nieistniejącą już dziś salą widowiskową na zapleczu. Przy hotelach i samodzielnie (np. pod Zamkową Górą, czy w Strzelnicy Bractwa Kurkowego) oraz w parterach kamienic i domów, działały też restauracje i kawiarnie.

Szczególną grupę obiektów użyteczności publicznej stanowią różnego typu urządzenia związane z obronnością i sportem. Już od 1837 r. istniała przy ul. Strzeleckiej strzelnica miejska (później rozbudowywana, ostatni budynek strzelnicy - obecnie już nieistniejący - wybudowano w 1910 r.) Przy budynku Bractwa Kurkowego działał budynek strzelniczy i rów strzelniczy. W okresie międzywojennym zakładano następne strzelnice (przede wszystkim dla wojska, też na obszarze lasu miejskiego i przy zakładzie dla głuchych). W okresie międzywojennym powstały natomiast różne obiekty służące już tylko uprawianiu sportów: jak stadion na Wzgórzu Wolności (międzywojenne trybuny zostały całkowicie przebudowane) i nieistniejąca już skocznia narciarska (oba urządzenia zostały założone przez wojsko stacjonujące w budynkach wydzielonych na jednostkę wojskową z założenia szpitala psychiatrycznego), a także miejskie placówki: korty tenisowe (budynek kortów powstał w 1936 r.), czy miejska pływalnia (1939 r., nie istnieje), obie według projektów architekta St. Świątkiewicza.

L.P.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Wejherowo	ul. 3 Maja 4	Budynek Starostwa
2.	Wejherowo	Pl. Wejhera 8	Ratusz
3.	Wejherowo	Ul. Sobieskiego 302	Sąd z aresztem
4.	Wejherowo	Ul. 12 Marca 195	Urząd finansowy
5.	Wejherowo	Ul. Pucka 11	Kasa Chorych
6.	Wejherowo	Ul. Zamkowa 8	Dom nadleśniczego
7.	Wejherowo	Ul. Myśliwska	Zespół leśniczówki
8.	Wejherowo	Ul. Strzelecka	Zespół leśniczówki
9.	Wejherowo	Ul. Marynarki Wojennej	Zespół leśniczówki
10.	Wejherowo	Ul. Sobieskiego 300	Gimnazjum
11.	Wejherowo	Ul. 3 Maja	Collegium Leoninum
12.	Wejherowo	Ul. Kościuszki 24	Hindenburgschule
13.	Wejherowo	Ul. Klasztorna 9	Szkoła dla dziewcząt
14.	Wejherowo	Ul. Reformatów	Szkoła państwowa
15.	Wejherowo	Ul. Strzelecka	Ewangelickie Seminarium Nauczycielskie
16.	Wejherowo	Ul. Kalwaryjska 3	Preparandumschule
17.	Wejherowo	Pl. Wejhera 13	szpitalik
18.	Wejherowo	Ul. Sobieskiego 277-279	Prowincjalny szpital psychiatryczny
19.	Wejherowo	Ul. Św. Jacka 14	Szpital katolicki NMP
20.	Wejherowo	Ul. Sobieskiego 296	Szpital ewangelicki Augusty

21.	Wejherowo	Pl. Piłsudskiego	Zespół dworca kolejowego
22.	Wejherowo	Ul. Sobieskiego 219	Pocztą
23.	Wejherowo	Ul. Sobieskiego 217	Hotel Dom Nlemiecki
24.	Wejherowo	Ul. Strzelecka	Rów strzelniczy i pozostałości dawnej strzelnicy miejskiej
25.	Wejherowo	Wzgórze Wolności	Stadion
26.	Wejherowo	Ul. Kalwaryjska	Korty tenisowe

Ratusz

Gmach Starostwa Powiatowego.

Budynek Kasy Chorych, ul. Pucka 11.

Gmach Sądu Rejonowego z budynkiem aresztu.

Szpitalik:

Szpitalik, Pl. Wejhera 15

Budynek Gimnazjum przy ul. Sobieskiego z salą gimnastyczną

Reda, dworzec kolejowy, ul. Gdańska.

Reda, budynek dawnej szkoły, ob. siedziba Urzędu Gminy, ul. Gdańska 33.

Rumia, budynek szkoły z 1917 r., ul. Kościelna, ob. Szkoła Podstawowa nr 1.

Hotel Classen z 1903 r., ob. Hotel Biały Dworek, ul. Sobieskiego.

a. budynki mieszkalne

Wejherowo

Historyczna zabudowa mieszkaniowa stanowi najliczniejszą grupę zabytków Wejherowa. Są to kamienice, wille i zabudowa wolnostojąca (domy jedno- i kilkunastodzinne), wraz z zabudowaniami gospodarczymi i pomocniczymi, pochodzące w ogromnej większości z 2 połowy XIX w. i 1 poł. XX w.

Przy ul. Sobieskiego zachowały się jeszcze obiekty z końca XIX w.

W części środkowej i północnej ulicy przeważa zwarta zabudowa, złożona z okazałych kamienic o eklektycznej formie, czasami już z secesyjnym detalem, z początku XX w.

Przy ul. 3 Maja zachowały się kamienice secesyjne, a także z okresu modernizmu.

W zabudowie miejskiej wyróżnia się modernistyczna zabudowa willowa ul. Hallera.

ul. Ogrodowa.

Reda

ul. Cechowa 14.

ul. Cechowa 1.

ul. Cechowa 20.

ul. Pucka 8.

ul. Pucka 7.

Rumia

Podgórna 2.

ul. Kościelna 21.

ul. Towarowa 7.

ul. Sobieskiego 23.

ul. Sobieskiego 26.

ul. Sobieskiego, Willa Zagórze.

**4. Budownictwo wiejskie.
Mieszkalne i gospodarcze**

Na terenie powiatu przeważa budownictwo wiejskie powstałe w XIX w. i w pierwszych dekadach XX w. Do czasów obecnych niewiele zachowało się przykładów starszych konstrukcji szkieletowych wypełnionych gliną lub cegłą, o charakterystycznym układzie wnętrza, z tzw. ciemną kuchnią na osi. Można wskazać tylko kilka takich przykładów, najwięcej w gminie Szemud i Wejherowo, pojedyncze w innych gminach. Drugim popularnym typem jest tzw. dom z erklem, początkowo występujący w wersji drewnianej, a pod koniec XIX w. już w ceglanej, głównie w centrach większych miejscowości. Stopniowo zyskał półpiętro, a następnie drugą kondygnację. W krajobrazie wiejskim dominuje jednak parterowy dom mieszkalny, wzniesiony z cegły, często na kamiennej podmurówce, nakryty wysokim dachem dwuspadowym, o 2-traktowym układzie wnętrza. Czasami ta forma otrzymywała bardziej staranną oprawę w formie detalu architektonicznego, jak ma to miejsce z kilkoma wyróżniającymi się budynkami z okolic Będargowa, wzniesionych w latach 20- i 30-tych XX w. Budynkom mieszkalnemu towarzyszą zabudowania gospodarcze, wśród których znajduje się zwykle drewniana stodoła oraz ceglane lub kamienno-ceglane budynki inwentarskie.

Gmina Choczewo.

Wśród miejscowości gminy przeważają dawne wielkoobszarowe majątki ziemskie, przy których funkcjonowały budynki dla pracowników, najczęściej typu dwojaki i czworaki. Ponadto w centrum większych wsi, takich jak Choczewo czy Osieki Łęborskie, zachowały się dosyć okazałe budynki mieszkalne z zabudową gospodarczą.

Choczewo

Osieki Łęborskie.

Słajkowo

Gmina Gniewino

W tej gminie zachowała się zabudowa mieszkalna na terenie majątków ziemskich (Mierzyno, Mierzynko, Rybno, Salino, Strzebielino), w obrębie wsi folwarcznych, złożonych głównie z budynków wielorodzinnych typu dwojaki, czy czworaki. Rzadko już dotrwały budynki wzniesione w konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną lub cegłą, których przykłady możemy oglądać w skansenie w Nadolu. W tej rybackiej wsi zachował się także budynek dawnej gospody. Na obszarze największej wsi Gniewino znajdziemy okazałe parterowe budynki, murowane z czerwonej cegły, z charakterystycznym detalem w formie gzymsów i fryzów ceglanych, czy obramień okiennych. Budynkom mieszkalnym towarzyszą gospodarcze, najczęściej drewniane, ale także murowane, zwykle kamienno-ceglane.

Gniewino

ul. Zwycięstwa 22.

ul. Pomorska 3.

Nadole

ul. Kaszubska 39.

ul. Św. Augustyna 3.

Nadole, gospoda „Pod Lipami”, z salą taneczną, ul. Kaszubska 4.

Skansen

Budynki gospodarcze.

Gniewino, ul. Pomorska 8.

Gniewino, ul. Słoneczna 2.

Gmina Łęczyce.

Łęczyce

Na obszarze tej gminy o charakterze typowo rolniczym, znajdują się niewielkie, rzadko rozlokowane wsie chłopskie. Zabudowa wiejska pochodzi głównie z końca XIX w. i początku następnego stulecia. Przeważają budynki murowane z cegły, parterowe lub 1,5-kondygnacyjne, z charakterystycznym erklem. Budynki gospodarcze, zazwyczaj bardziej okazałe od mieszkalnych, głównie murowane z cegły, łączonej z drewnem. Obiekty w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą zachowały się już bardzo rzadko (Brzeźno Lęborskie). Zabudowania tworzą regularne siedliska, w których budynki rozmieszczone są wokół prostokątnego podwórza gospodarczego. W centrum większych miejscowości (Łęczyce, Rozłazino) zachowały się okazalsze obiekty o starannym detalu architektonicznym.

ul. Długa 49.

ul. Szkolna 5.

ul. Długa 4.

ul. Długa 43.

Brzeźno Lęborskie 28.

Brzeźno, budynek gospodarczy bez nr.

Świetlino

Świetlino 23.

Gmina Szemud

Na terenie gminy przeważają niewielkie wsie prezentujące bogaty przekrój budownictwa mieszkaniowego. Zachowało się jeszcze kilka tradycyjnych domów wzniesionych w konstrukcji szkieletowej typu szkieletowego wypełnionego gliną, parterowych, nakrytych dachem dwuspadowym

ze szczytami szalowanymi drewnem (Łebno, ul. Wejherowska 29, Przetoczyno, ul. Nadrzeczna 4), niekiedy o elewacjach również szalowanych drewnem (Bedargowo, ul. Szopy 8 a, Jeleńska Huta, ul. Okrężna 8). Obok nich charakterystyczną formę prezentują domy z tzw. erklem - w wersji drewnianej (Będargowo, ul. Grodzisko 12 i ul. Szopy 2, Koleczkowo, ul. Wejherowska 9) lub murowanej (centrum Kielna i Szemudu). Ciekawą grupę stanowią podobnie ukształtowane budynki, z murowanym wgłębnym podcieniem frontowym, zwracające uwagę starannością opracowania detalu (Będargowo, ul. Brazylia 6 i 7, ul. Grodzisko 4 i 11).

Przetoczyno, ul. Nadrzeczna 4.

Łebno, ul. Wejherowska 29.

Szemud, ul. Ks. Tomaszewskiego 2.

Koleczkowo, ul. Wejherowska 36.

Będargowo, ul. Szopy 8a.

Szemud, ul. Kartuska 9.

Koleczkowo, ul. Wejherowska 9.

Będargowo, ul. Szopy 2.

Szemud, ul. Wejherowska 46.

Kielno, ul. Oliwska 42.

Będargowo, ul. Brazylia 7.

Będargowo, ul. Brazylia 6.

Będargowo, ul. Grodzisko 4.

Budynki gospodarcze.

Wznoszone w konstrukcji szkieletowej wypełnionej glina i szalowane deskami (Łebno), drewniane, murowane z cegły oraz charakterystyczne z polnego kamienia (Będargowo), czasami ociosanego (Przetoczyno). Nakryte dachami dwuspadowymi, z obustronnymi szczytami szalowanymi pionowo.

Łebno, ul. Kartuska 4.

Przetoczyno, ul. Pomorska 27.

Przetoczyno, ul. Małopolska 2.

Będargowo, ul. Łączny Dół 2.

5. Budownictwo użyteczności publicznej (urzędy, szkoły, dworce kolejowe).

Domy celne.

Stanowią charakterystyczną grupę budynków zlokalizowanych wzdłuż przedwojennej granicy polsko-niemieckiej, głównie w gminach Gniewino i Łęczycie. Najczęściej występują pojedyncze lub po dwa takie obiekty w jednej miejscowości, natomiast w Bożym polu Wielkim, przy ul. Osiedlowej, zachował się cały zespół. Wśród zabudowy wiejskiej wyróżniały się jako budynki o powtarzalnych elementach, z których najbardziej charakterystyczne były elewacje szalowane drewnem lub gontem.

L.P.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Gniewino	Chynów 1	Dom celników
2.	Gniewino	Gniewino, ul. Pomorska 33	Dom celników
3.	Gniewino	Rybno 53 abc	Zespół domów celników i szkoła
4.	Gniewino	Strzebielino 1, 3	Dwa domy celników
5.	Gniewino	Toliszczyk 1	Dom celników
6.	Łęczycie	Bożepole Wielkie, ul. Osiedlowa 5-11	Zespół 4 domów celników
7.	Łęczycie	Rozłazino, ul. Długa 2,4	Dwa domy celników
8.	Łęczycie	Strzebielino Morskie, ul. Długa 5	Dom celników

Gniewino, ul. Pomorska 33.

Rybno 53 abc.

Bożepole Wielkie, ul. Osiedlowa 7 i 9.

Rozłazino, ul. Długa 2 i 4.

Szkoły.

Budynki szkolne na terenach wiejskich powstawały głównie po połowie XIX w., po wprowadzeniu przez rząd pruski reformy oświaty. Opracowano wówczas katalog budownictwa dla

szkół wiejskich, które miały spełniać ówczesne standardy. Najstarsze budynki mieściły zwykle w części jedną lub dwie obszerne klasy oraz mieszkanie nauczyciela. Budynkowi głównemu towarzyszył obiekt gospodarczy. Architektonicznie szkoły wyróżniały się w zabudowie wsi i chociaż prezentowały powtarzalny zestaw form, zawsze był to projekt indywidualny. Najstarsze rozwiązania to parterowa bryła o dwuspadowym dachu z mieszkalnym poddaszem oraz ceglanymi elewacjami z dużymi otworami okiennymi doświetlającymi klasy (Świchowo, Wysokie, Dzieścielec). Od początku XX w. budynki szkolne stały się okazalsze, najczęściej piętrowe, z układem kilku klas rozdzielonych korytarzem. Dla nauczycieli budowano osobne mieszkania (Strzebielino), a na podwórzach pojawiły się murowane sanitariaty. Takich budynków szkolnych zachowało się sporo na terenie powiatu wejherowskiego, część z nich nadal służy celom oświatowym (przedszkola, świetlice), niektóre stały się budynkami mieszkalnymi.

L.P.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Choczewo	Ciekocino	Szkoła
2.	Choczewo	Przebendowo 6	Szkoła
3.	Choczewo	Zwartowo	Szkoła
4.	Gniewino	Chynów 27	Szkoła
5.	Gniewino	Jęczewo 6	Szkoła
6.	Gniewino	Perlino, ul. Lipowa 16	Szkoła
7.	Gniewino	Salino	Szkoła
8.	Linia	Lewino	Szkoła
	Linia	Pobłocie	Szkoła
	Linia	Strzępcz	Szkoła
	Linia	Tłuczewo	Szkoła
9.	Luzino	Luzino	Szkoła
	Luzino	Robakowo	Szkoła
	Łęczyce	Dzieścielec	Szkoła
	Łęczyce	Rozłazino, ul. Długa 8	Szkoła
	Łęczyce	Strzebielino, ul. Starowiejska 28	Szkoła
	Łęczyce	Wysokie 2	Szkoła
	Szemud	Bedargowo, ul. Grodzisko 2	Szkoła
	Szemud	Częstkowo, ul. Szkolna 9	Szkoła
	Szemud	Donimierz, ul. Donimirskich 22	Szkoła i budynek gospodarczy
	Szemud	Jeleńska Huta 2	Szkoła, ob. świetlica wiejska
	Szemud	Głazica, ul. Szklana 27	Szkoła

	Szemud	Łebno, ul. Szkolna 29	Szkoła, ob. Gminna Izba Regionalna
	Szemud	Warzno, ul. Zachodnia 3	Szkoła, ob. budynek mieszkalny

Gmina Choczewo

Ciekocino 11.

Lublewo

Łętowo

**Gmina Szemud.
Będargowo, ul. Grodzisko 2.**

Częstkowo, ul. Szkolna 9.

Jeleńska Huta 2.

Donimierz, ul. Donimirskich 22.

Głazica, ul. Szklana 27.

Łebno, ul. Szkolna 29.

Dworce, budynki i wiadukty kolejowe.

Linia kolejowa łącząca Wejherowo z Łęborkiem, stanowiąca fragment magistrali Szczecin-Gdańsk, została oddana do użytku w 1870 r. Okazały budynek dworca w Wejherowie był już gotowy w 1868 r., kolejne obiekty dworcowe powstały w kierunku Gdańska – w Redzie, a w kierunku Łęborka – w Bożympolu Wielkim, Godętowie i w Łęczycach. Dworce w Wejherowie i Redzie zaprojektowano jako okazałe budowle, z zapleczem w formie zadaszonych peronów czy domów dla pracowników. Pozostałe były to niewielkie parterowe obiekty, funkcjonujące do dzisiaj. Linia prowadząca z Pruszcza Gdańskiego do Kartuz funkcjonowała od 1905 r. Wówczas zbudowano dworzec w Rozłazinie, kamienny wiadukt oraz piętrowy wiadukt nad rzeczką Węgorzą. W 1910 r. otwarto odcinek łączący Wejherowo przez Choczewo z Łęborkiem (Garczegorze). Wtedy powstały przystanki kolejowe m.in. w Kostkowie i Choczewie. Po I wojnie, gdy wytyczono granicę między Republiką Weimarską i II RP, ustanowiono także graniczne stacje kolejowe. Po stronie niemieckiej był to nowy dworzec w Bożympolu Wielkim, rozbudowany w latach 30-tych o modernistyczny aneks, a po stronie polskiej wzniesiony w 1922 r. dworzec w Strzebielinie Morskim.

L.P.	GMINA	MEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Choczewo	Kostkowo	Budynek dworca, ob. mieszkalny
	Łęczyce	Bożepole Wielkie	Budynek dworca
	Łęczyce	Łęczyce	Budynek dworca, budynek mieszkalny

	Łęczyce	Rozłazino	Budynek dworca, 2 wiadukty kamienne
	Łęczyce	Strzebielino Morskie	Budynek dworca, budynki mieszkalne
	Reda	Reda	Budynek dworca, poczta, budynki mieszkalne
	Wejherowo	Pl. Piłsudskiego	Budynek dworca z budynkami towarzyszącymi

Kostkowo, gmina Gniewino, budynek dworca, ob. mieszkalny.

Rozłazino, gmina Łęczyce.

Budynek dworca.

Wiadukt kolejowy.

Rozłaziński Młyn, wiadukt kolejowy.

Strzebielino Morskie, gmina Łęczyce, dworzec kolejowy. Reda, dworzec kolejowy.

6. Zespoły dworsko-parkowe z folwarkami.

Na terenie powiatu wejherowskiego znajduje się znaczna ilość zespołów dworsko-parkowych z folwarkami. Interesująco przedstawia się lokalizacja tych obiektów, gdyż najwięcej majątków wielkoobszarowych położona jest w północnym rejonie powiatu, na zachód od Jeziora Żarnowieckiego. W gminach Choczewo, Gniewino i Łęczyce, gdzie skupionych jest większość zachowanych dworów i folwarków, w XIX w. funkcjonowały niepodzielne majoraty, łączące w tzw. kluczu kilka majątków np. klucz Salino-Gniewino-Witków rodziny Rexin. Wtedy właśnie powstały wielkie zabudowania folwarków, skalą przewyższające obiekty mieszkalne. W pozostałych rejonach występują niewielkie posiadłości charakterystyczne dla drobnej szlachty kaszubskiej tzw. panków. Przy siedzibach właścicieli zawsze zakładano komponowane parki, najczęściej o charakterze krajobrazowym, niekiedy łączone z terenami leśnymi. Wśród nasadzeń nie brakowało okazów egzotycznych (tulipanowce, żywotniki, daglezje i inne).

Gmina Choczewo.

W tej gminie zachowało się najwięcej, bo ponad 20 zespołów dworsko-parkowych z folwarkami. Budynki siedzib pochodzą głównie z XIX i z początku XX w. W Kurowie odkryto ostatnio w piwnicach średniowieczne relikty, podobnie odnotowano wcześniej w Zwartowie, co świadczy o tradycji miejsca i ciągłości lokalizacji. Najstarsze realizacje powstałe w 1. połowie XIX w., prezentują niewielką skalę (Biebrowo, Kurowo, Gościęcino, Przebendowo), natomiast obiekty wzniesione w XX w. charakteryzują się bardziej okazałą bryłą (Ciekocinko, Jackowo, Zwartowo). Architektura dworów i pałaców najczęściej prezentuje rozwiązania neostylowe lub eklektyczne. Wyróżnić można klasycystyczną kompozycję pałacu w Sasinie, budowlę w Starbieninie nawiązująca do willi włoskich z wieżą widokową, czy

neogotycką stylizację dworu w Przebendowie. W obrębie folwarków wokół regularnego dziedzińca gospodarczego zachowały się liczne budynki gospodarcze, najczęściej murowane, wśród których znajdują się stajnie stodoły, chlewy, kuźnie, wagi oraz gorzelnie. Najciekawsze zabudowania folwarczne dotrwały w Osiekach Lęborskich, chociaż nie zachował się pałac, najbardziej okazały na tym terenie, rozebrany w latach 60-tych XX w.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Biebrowo	Dwór, park, folwark
2.	Borkowo Lęborskie	Dwór, park
3.	Borkówko	Dwór, park, częściowo folwark
4.	Choczewo	Dwór, park, folwark
5.	Choczewko	Dwór, park, magazyn zbożowy
6.	Ciekocinko	Pałac, park, folwark
7.	Gartkowice	Pałac, park, częściowo folwark
8.	Gościęcino	Dwór, park
9.	Jackowo	Pałac, park, folwark z gorzelnią
10.	Kurowo	Dwór, park,, magazyn zbożowy
11.	Lubiatowo	Dwór, park, folwark
12.	Lublewo	Pałac, park, częściowo folwark
13.	Lublewko	Dwór, park, folwark
14.	Łętowo	Dwór, park, folwark z gorzelnią
15.	Osieki	Relikty parku, folwark
16.	Przebendowo	Dwór, park, folwark
17.	Sasino	Pałac, park
18.	Słajkowo	Dwór, park, stodoła
19.	Starbienio	Dwór, park, budynek gosp., ob. mieszkalny
20.	Zwartowo	Pałac, park, folwark
21.	Żelazno	Dwór, park, folwark

Biebrowo, dwór, budynek folwarku.

Borkowo Lęborskie, dwór, park.

Borkówko, dwór, park.

Choczewo, dwór, park.

Choczewko, dwór, dęby przy podjeździe.

Gartkowice, pałac.

Gościcino, dwór.

Jackowo, pałac, magazyn zbożowy z zegarem.

Kurowo, dwór, magazyn zbożowy.

Lubiatowo, dwór, budynek gospodarczy folwarku.

Lublewo, pałac, magazyn zbożowy.

Lublewko, dwór.

Łętowo, dwór, park, folwark.

Osieki, zabudowania folwarku.

Przebendowo, dwór.

Sasino, pałac, park.

Ślajkowo, dwór, stodoła folwarku

Starbienino, dwór, park

Zwartowo, budynek gospodarczy folwarku.

Żelazno, folwark.

Żelazno, dwór, park, folwark.

Gmina Gniewino

Na tym terenie również zachowało się sporo założeń dworsko-parkowych z folwarkami, lecz nie są to już tak okazałe realizacje. Nie wszystkie też dotrwały do naszych czasów w komplecie, niekiedy o istnieniu zespołu świadczą tylko pozostałości parków czy budynków folwarcznych, jak ma to miejsce w Opaleniu. Czasami, tak jak w wypadku Bychowa, dwór jest obiektem współczesnym, nawiązującym jedynie do pierwotnego, a pozostał wspaniały park zlokalizowany wzdłuż Bychowskiej Strugi. Najstarszym założeniem jest alkierzowy dwór w Salinie, wielokrotnie odbudowywany po pożarach, pozostałe powstały w XIX w. i na początku XX.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Bychowo	Budynek gosp. folwarku, park
2.	Chynów	Pałac, park, folwark z gorzelnią
3.	Czymanowo	Dwór, relikty parku
4.	Dąbrówka Mała	Obora i stodoła folwarku
5.	Gniewino	Dwór, budynki gospodarcze folwarku
6.	Gniewinko	Rządcówka d. folwarku
7.	Jęczewo	Dwór
8.	Lisewo	Dwór, park, folwark
9.	Mierzyno	Park
10.	Mierzynko	Dwór, park, folwark z budynkiem wagi
11.	Opalino	Pozostałości parku i budynek gosp. folwarku
12.	Perlino	Dwór
13.	Rybno	Pałac, park, częściowo folwark z gorzelnią
14.	Salino	Dwór, park
15.	Słuszewo	Dwór, park, folwark
16.	Strzebielino	Dwór, park, częściowo folwark
17.	Toliszczek	Park, częściowo folwark

Chynów, zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem

Czymanowo, dwór.

Dąbrówka Mała, stodoła i obora d. folwarku.

Gniewino, dwór.

Lisewo, dwór, park, zabudowania folwarku.

Mierzynko, dwór, park, waga na terenie folwarku.

Opalino, relikty folwarku.

Perlino 59, dwór.

Rybno, pałac i aleja dojazdowa.

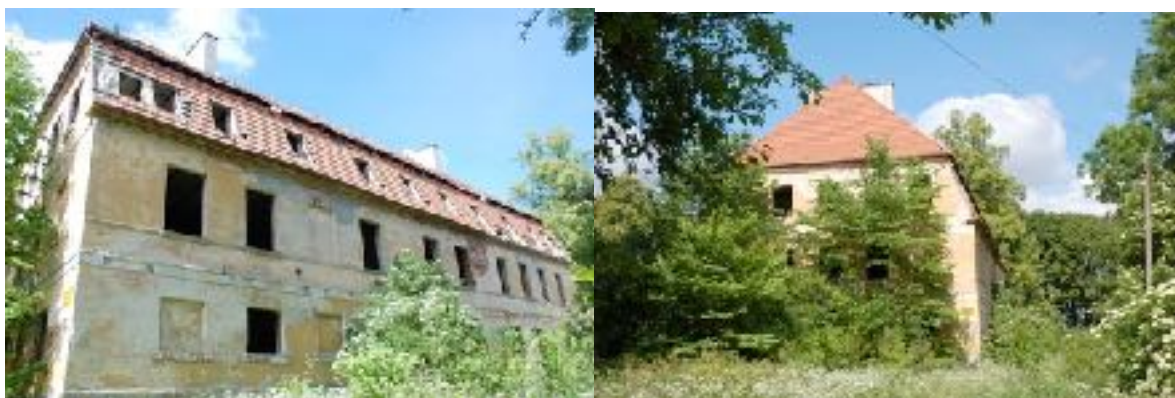
Salino, dwór alkierzowy, park nad Jeziorem Salińskim.

Gmina Łęczyce.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Bożepole Małe	Pałac, park
2.	Bożepole Wielkie	Pałac, park
3.	Chmieleniec	Skrzydło dworu, park
4.	Dąbrówka Wielka	Dwór, park
5.	Godętowo	Dwór, park, budynek gospodarczy folwarku
6.	Jeżewo	Park
7.	Łęczyce, ul. Kostrzewy 16	Dwór
8.	Paraszyno	Dwór, park
9.	Strzelęcino	Dwór, park
10.	Wielistowo	Park, budynki gospodarcze folwarku
11.	Witków	Dwór, park, folwark

Bożepole Małe, pałac i park.

Bożepole Wielkie, pałac.

Bożepole Wielkie, park.

Dąbrówka Wielka, dwór, park.

Godętowo, dwór, park, obora dawnego folwarku.

Paraszyno, dwór, park.

Witków, dwór, park, folwark.

Gmina Szemud.

W obrębie tej gminy założenia dworsko-parkowe są rzadkością, a żaden z trzech odnotowanych tu zespołów nie zachował się w pełni. Były to niewielkie majątki, ze skromnymi siedzibami otoczonymi parkami i znacznie bardziej okazałymi budynkami gospodarczymi. W Częstkowie znajduje się budynek dworu i fragment parku, w Dobrzewinie park z fundamentami dworu, a w Karczemkach park i jeden z obiektów gospodarczych.

L.P.	MIJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Częstkowo	Dwór, fragment parku
2.	Dobrzewino	Park, fundamenty dworu, aleja
3.	Karczemki	Park, budynek gospodarczy folwarku

Częstkowo

Dobrzewino, park z fundamentami dworu i aleją dojazdową.

Karczemki, park i budynek gospodarczy folwarku.

7. Zabytki przemysłu i techniki.

Wejherowo

Od początku istnienia Wejherowa, nad rzekami przepływającymi przez miasto (Cedron – dawniej Biała, Srebrna i Reda) zakładano urządzenia techniczne wykorzystujące dla swego działania siłę wody. Były to obiekty produkujące żywność i małe zakłady przetwarzające surowce, niezbędne dla funkcjonowania miasta, jak młyny, kaszarnie, browary, garbarnie i inne tego typu obiekty techniczne. Do dziś zachowały się jedynie niektóre z tych obiektów, pochodzące z przełomu XIX i XX w. lub z początków XX w. Największymi i najcenniejszymi są: zespół browaru wraz z piwnicami przy ul. Klasztornej 11 (obecnie istniejące zabudowania pochodzą z 2 połowy XIX w. oraz z początków XX w., ale tradycja browaru tzw. Zamkowego sięga połowy XVII w. i założenia miasta), zespół młyna Cedrońskiego (wybudowany w 1845 r. przez Biangę, przebudowany w początkach XX w.) - malowniczo położony na obrzeżach parku przypałacowego, i zespół młyna Buraua (założony w 3 ćw. XIX w., potem prowadzony przez Cyrklaffów), stanowiący bardzo ciekawy zespół zabudowań zlokalizowanych na zapleczu kamienic przy ul. 12-go Marca 199-201. W przeszłości w Wejherowie funkcjonowało też kilka tartaków (obecnie istnieją budynki d. tartaku przy ul. Tartacznej i Przemysłowej) i cegielni (ich zabudowa nie zachowała się).

Z końca XIX w. pochodzą też obiekty związane z ówczesnym rozwojem infrastruktury miejskiej. Przy ul. Rzeźnickiej założono wówczas gazownię (1899 r.) i rzeźnię miejską. Wejherowo wtedy dwa ujęcia wody (jedno z nich zlokalizowano w końcu XIX w. przy ul. Marynarki Wojennej, przy ścieżce kalwaryjnej). Zakładano i rozbudowywano też sieć elektryczną, w związku z czym na ulicach miasta pojawiły się stacje transformatorowe.

Status miasta powiatowego, dogodne położenie (na trasie Berlin-Królewiec) i dobre skomunikowanie Wejherowa (kolej żelazna, drogi) powodowało, że powstawały zakłady przemysłowe fabryki. W 1872 r. Bolszewie (obecnie w granicach administracyjnych Wejherowa) założono bardzo dużą fabrykę cementu portlandzkiego (rozbudowa w latach 1905-1914). Surowiec – margle - sprowadzano specjalnie wybudowanym kanałem rzeki Redy, z jeziora w Orlu. Fabryce towarzyszyła zabudowa mieszkalna dla pracowników. Do obecnych czasów zachowały niektóre z historycznych budynków fabrycznych i zabudowa mieszkalna. Innym ciekawym obiektem była Fabryka Cygar Tytoniu i Papierosów „Maschallah” Pawła Pokory, powstała w 1892 r. przy ul. Wniebowstąpienia i 12 Marca

(została założona w Gdańsku w 1888 r. i stamtąd przeniesiona do Wejherowa). Obecnie zachowały się jedynie relikt jej zabudowań.

Poza obszarami miejskimi najwięcej zabytków przemysłowych zachowało się w obrębie dużych folwarków, w których prawie zawsze funkcjonowała gorzelnia, czasami także mleczarnia czy przetwórnia ziemniaków (płatki, mączka). Spora część z tych obiektów jest obecnie nieczynna lub ma inną funkcję (Chynów), niektóre rozebrano (Gniewino, Żelazno). Stosunkowo sporo młynów pracowało przy miejscowych rzekach i strugach: Bychowska Struga, Cedron, rzeka Łeba, Zagórska Struga (Wejherowo, Rumia, gmina Gniewino). W gminie Łęczyce zachował się jedyny relikwyt tak popularnych w przeszłości wiatraków. W zabudowie wsi można jeszcze dostrzec budynki dawnych kuźni, które mają już inne funkcje. Obiektów przemysłowych nie znajdziemy w typowo rolniczej gminie Szemud.

Z zabytków techniki najciekawszy jest zespół latarni morskiej w Stilo, z zapleczem dwóch maszynowni raz osiedlem mieszkalnym. Interesujący jest także budynek wagi w Mierzynku o neobarokowej formie. Inne zabytki techniki związane są z rozwojem przemysłu, elektryfikacji i sztuki inżynierskiej na przełomie XIX i XX wieku. Są to m.in.: elektrownie wodne, stacje transformatorowe, obiekty inżynierskie takie jak: mosty, śluzy, obwałowania ziemne związane z elektrowniami i młynami.

L.P.	GMINA	MIJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	Choczewo	Choczewo	Mleczarnia
2.	Choczewo	Jackowo	Gorzelnia
3.	Choczewo	Łętowo	Gorzelnia
4.	Choczewo	Stilo	Zespół latarni morskiej
5.	Choczewo	Zwartowo	Gorzelnia
6.	Gniewino	Chynów	Gorzelnia
7.	Gniewino	Gniewino, ul. Pomorska 57	Kuźnia
8.	Gniewino	Kostkowo	Młyn i dom młynarza
9.	Gniewino	Perlino	Młyn
10.	Gniewino	Rybno	Gorzelnia (komin)
11.	Gniewino	Rybno	Kuźnia , ob. remiza
12.	Linia	Smażyno	Młyn z domem młynarza
13.	Linia	Smażyno	Most na Bolszewce
14.	Linia	Tłuczewo	Młyn z przepustem
15.	Łęczyce	Łęczyce, ul. Młynarska 4	Młyn i dom młynarza
16.	Łęczyce	Nawcz	Kuźnia
17.	Łęczyce	Pużyce	Podstawa wiatraka
18.	Łęczyce	Rozłazino	Gorzelnia
19.	Łęczyce	Strzebielino, ul. Starowiejska	Młyn
20.	Reda	Reda	Młyn

21.	Reda	Reda	Mleczarnia, ob. budynek mieszkalny
22.	Rumia	Rumia, Plac Kaszubski 1	Młyn i dom młynarza
23.	Rumia	Rumia, ul. Młyńska 8	Młyn
24.	Rumia-Zagórze	Rumia, ul. Młyńska 26	Młyn i dom młynarza
L.P.	GMINA	MIJSCOWOŚĆ	OBIKT
1.	Wejherowo	ul. Przemysłowa	Zespół fabryki cementu portlandzkiego
2.	Wejherowo	Ul. Rzeźnicka	Zespół d. rzeźni miejskiej
3.	Wejherowo	Ul. Rzeźnicka	Pozostałości d. gazowni
4.	Wejherowo	Ul. Zamkowa 18	Młyn z domem młynarza i zabudową gospodarczą
5.	Wejherowo	Ul. Zamkowa 6	Młyn z domem młynarza
6.	Wejherowo	Ul. 12 Marca 199-201	Zespół dawnego młyna z domem młynarza, piekarnią, spichlerzem, wozownią i innymi budynkami pomocniczymi
7.	Wejherowo	Ul. Klasztorna 11	Zespół zabudowań browaru (z piwnicami)
8.	Wejherowo	Ul. Kochanowskiego	Dom młynarza
9.	Wejherowo	Ul. Staromłyńska	Dom młynarza z układem wodnym młyna i pozostałościami jazów
10.	Wejherowo	Ul. Przemysłowa - Tartaczna	Dawny tartak

Choczewo, mleczarnia.

Zwartowo, gorzelnia.

Łętowo, gorzelnia.

Rybno, komin gorzelni.

Perlino, młyn wodny.

Reda, ul. Pucka 9, młyn.

Reda, ul. Gdańska 66, mleczarnia.

Rumia-Zagórze, ul. Młyńska 2.

Rumia, Plac Kaszubski 1.

8. Zieleń komponowana.

Na terenie powiatu wejherowskiego, poza parkami wchodzącymi w skład zespołów dworsko-parkowych, charakterystycznym elementem są liczne aleje nasadzone wzdłuż dróg łączących poszczególne wsie i majątki. Aleje przydrożne mają zwykle metrykę sięgającą XIX w., najwięcej powstało przy budowie dróg bitych około połowy tamtego stulecia. Zachowały się dosyć znaczne odcinki tych obsadzeń, a każde prezentuje odmienność gatunkową drzew. W gminie Choczewo są to aleje wzdłuż drogi prowadzącej do Żelazna, na wysokości Gartkowic, Łętowa czy Przebendowa. W gminie Gniewino przy drodze wiodącej przez Słuszewo, Kostkowo do Mierzyna. Na obszarze gminy Łęczyce wyróżniają się aleje z Nawcza do Dzieńcielca, z Brzeźna Lęborskiego do Świchowa i z Kaczkowa do Świetlina. Poza obsadzeniami wzdłuż dróg, zachowały się tzw. aleje dojazdowe do zabudowań majątków. Najwięcej można ich znaleźć w gminie Choczewo z racji dużej ilości zespołów dworsko-parkowych. Należy wskazać aleję kasztanowców czerwonych prowadzącą do pałacu w Ciekocinku, aleję lipowa w Gardkowicach, aleje lipowe w Gościęcinie czy Sasinie. Również w gminie Gniewino uwagę zwraca aleja dojazdowa w Mierzynku czy Rybnie. Podobnie w gminie Łęczyce należy wspomnieć o Witkowie i Godętowie. Poza alejami znajdujemy w krajobrazie powiatu szpalery drzew wyznaczające granice pól, pojedyncze lub pary drzew przy tradycyjnych miejscach kapliczek, a także obsadzenia starych cmentarzy zlokalizowanych wśród pól, na terenach płaskich i na wzgórzach.

W Wejherowie zachowało się do dziś wiele enklaw zabytkowej zieleni. Są to przede wszystkim parki i ogrody: oprócz parku przypałacowego - parki miejskie (np. nasadzenia na Kalwarii pełniące funkcję parkową, las miejski), zieleni towarzysząca zespołom zabudowy (np. w zespole dawnego szpitala psychiatrycznego, czy przy willach i domach), nasadzenia alejowe i szpalery przyuliczne (m.in. ulic Sobieskiego, Kopernika, Hallera, Dworcowa, i in.) Także na wszystkich cmentarzach zachowały się okazy starych drzew. Na terenie gminy Wejherowo zachowała się natomiast dużej ilości starodrzewu np. towarzyszącego zespołom zabudowy leśniczówek, zagród, szkół.

Godętowo, gmina Łęczyce, aleja z dworu do cmentarza rodowego.

Witków-Chrzanowo, gmina Łęczyce.

Brzeźno Leborskie-Świchowo, gmina Łęczyce.

Brzeźno Leborskie-Świchowo, gmina Łęczyce.

Sasino, gmina Choczewo, aleja do pałacu.

Mierzynko, aleja dojazdowa do dworu.

Kaczkowo, gmina Łęczyce
wysoka zieleń cmentarza ewangelickiego.

Kielno-Bożanka, gmina Szemud
obsadzenie kapliczki przydrożnej.

9. Zabytki archeologiczne.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżniają się odnalezione relikty najstarszej osady bagiennej pochodzącej ze środkowej epoki kamiennej, zlokalizowanej na pograniczu Góry i Orla. Przeważają jednak zabytki tzw. kultury pomorskiej, głównie cmentarzyska płaskie z grobami skrzynkowymi. Zawierały one zwykle popielnice, czasami były to popielnice twarzowe, rzadziej popielnice domkowe, a także fragmenty biżuterii, narzędzi i broni. Z czasów wczesnego średniowiecza pochodzą grodziska (Będargowo, Luzino, Wejherowo), a także pozostałości ośrodków przemysłowych, w tym hut szkła (Głazica, Jeleńska Huta).

6.3.10. Wartości niematerialne.

Mianem wartości niematerialnych określa się dziedzictwo kulturowe przekazywane z pokolenia na pokolenie, pielęgnowane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i historią, co zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej. W 2011 r. Polska przyjęła **Konwencję UNESCO z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**. Jednym z głównych celów Konwencji jest zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Toteż zalecane jest rozpoznanie i udokumentowanie zachowanych jego elementów, a także zabezpieczanie, a następnie promowanie, przede wszystkim poprzez odpowiednio przygotowaną edukację. Najważniejszymi elementami tego dziedzictwa są **zachowane tradycje oraz język, jako podstawowy nośnik przekazu**.

W przeszłości obszar powiatu wejherowskiego nie był jednorodny narodowo i wyznaniowo. Tereny zachodnie poprzez stulecia przynależały do ziemi lęborskiej, związanej z Pomorzem

Środkowym, a w czasach II Rzeczypospolitej do Rzeszy Niemieckiej. To dawny obszar przygraniczny, granica prowadziła między Strzebielinem a Bożympołem Wielkim, pod względem kulturowym były to różne światy. Po zakończonej wojnie na terenie tzw. ziem odzyskanych oprócz Kaszubów pojawili się osiedleńcy z innych części Polski oraz repatrianci ze wschodnich rubieży Rzeczypospolitej, przynosząc swoją kulturę i tradycje. Początkowo dominowała silna kultura kaszubska, z dużą rolą Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego propagującego miejscowe tradycje i obyczaje. W ostatnich latach widać także starania o zachowanie wielokulturowości i łączenie odmiennych tradycji. Również w zakresie wartości niematerialnych, które przejawiają się w zachowywaniu **tradycyjnych nazw geograficznych** (nazwy przysiółków jako dzielnic i ulic: Będargowo, ul. Mercerstwo, Brazylia czy Czyściec), a także nazw zwyczajowych (jak Wejherowo-Zamek).

Bardzo istotne wydaje się pielęgnowanie języka kaszubskiego, z uwzględnieniem lokalnych różnic. **Język kaszubski**, prześladowany w okresie germanizacji tego regionu, jak i tępiący za czasów komunistycznych, jest obecnie nauczany w niektórych szkołach powiatu. Również nazwy geograficzne na tablicach informacyjnych poszczególnych miejscowości są dwujęzyczne (polski i kaszubski). Kaszubi w odróżnieniu od mieszkańców innych regionów, mogą pochwalić się **literaturą** we własnym języku. Pierwszym Kaszubem piszącym w rodzimym języku był Florian Ceynowa (1817-1881). Jeszcze, za jego życia narodził się inny znany autor dzieł kaszubskich Hieronim Derdowski.

Z kulturą językową związane są **sztuki widowiskowe, czy teatralne oraz tradycje muzyczne**: śpiewacze, instrumentalne. Te ostatnie często łączy się z tradycyjnymi obrzędami związanymi ze obchodami świąt religijnych np. procesja w święto Bożego Ciała, czy święcenie ziół w święto Matki Boskiej Zielnej, a szczególnie w znacznie rozwiniętym ruchu pątniczym związanym z Kalwarią Wejherowską. Dotyczy to również uroczystości świeckich np. wśród młodzieży żywej tradycji ognisk w noc świętojańską, czy uroczystych dożynek traktowanych jako święto wsi. Popularne są cykliczne imprezy masowe, przy udziale miejscowych zespołów folklorystycznych, takich jak spotkania „Biesiada Kaszubska – spotkanie kultur” w gminie Łęczyce, czy spotkania śpiewacze w Kielnie, w gminie Szemud.

Ważne są również **tradycje i przekazy ustne**: m.in. bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe.

Istotne jest także kultywowanie plastycznych tradycji artystycznych, wśród których wyróżnia się **haft kaszubski** o charakterystycznej kolorystyce, z użyciem motywów roślinnych. Stosowany w także w strojach ludowych, których było kilka rodzajów, w zależności od wykonywanej pracy. Od XIX w. nie są one używane powszechnie, lecz prezentowane podczas uroczystości i świąt. Charakterystyczna dla tego regionu jest także **kuchnia kaszubska** stosowana nie tylko w prywatnych domach, ale także w licznych restauracjach, przyciągająca turystów i mieszkańców pobliskiego Trójmiasta.

Wszystkie te wspólne działania związane z niematerialnym dziedzictwem doskonale budują integrację mieszkańców, wzmacniając tożsamość i ciągłość tradycji, co jest szczególnie ważne na terenach dawnego pogranicza, obecnie wymieszanego kulturowo.

11. Zasoby muzealne (muzea, regionalne izby pamięci, skanseny).

Na terenie powiatu działają zarówno profesjonalne muzea dokumentujące i promujące dzieje i kulturę całego regionu, jak i niewielkie izby pamięci, zorganizowane najczęściej z inicjatywy i siłami mieszkańców.

Najbardziej znane to **Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie**. Muzeum znajduje się obecnie w pałacu Keyserlingków. Gromadzi ono, udostępnia i upowszechnia zbiory związane z piśmiennictwem i muzyką kaszubsko-pomorską oraz dobra kultury związane z historią Wejherowa, powiatu wejherowskiego i Pomorza. Podstawową działalność merytoryczną muzeum prowadzi w ramach 6 działów: Rękopisów i Starodruków, Literatury i Prasy, Muzyki, Sztuki i Pamiątek po Pisarzach, Fotografii i Dokumentów Życia Społecznego oraz Oświatowo-Audiowizualnego.

Podziemia klasztoru reformatów - Muzeum OO. Franciszkanów znajduje się w podziemiach klasztoru i kościoła klasztornego OO. Franciszkanów pw. Św. Anny, wybudowanego przez Jakuba Wejhera ok. 1650 r. Obejmuje trzy krypty oraz pomieszczenie ekspozycyjne. W pomieszczeniu ekspozycyjnym znajduje się stała wystawa obrazująca dzieje rodu Wejherów oraz działalność klasztoru w dziedzinie szkolnictwa i organizacji obchodów kalwaryjnych. Z pomieszczenia ekspozycyjnego prowadzi korytarz do krypty grzebalnej zakonników, w której znajdują się prochy 57 Franciszkanów, zmarłych w latach 1658-1809.

Galeria Wiesława Markowskiego w Dąbrówce Wielkiej związana jest z osobą artysty żyjącego i działającego w latach **1938-1978**, jednego z najciekawszych osobowości artystycznych w powojennym środowisku gdańskim. Zajmował się on głównie malarstwem sztalugowym i rysunkiem, uprawiał również grafikę (linoryt) i rzeźbę, sporadycznie projektował plakaty i medale.

Stała wystawa historyczna w Głodnicy łączy funkcję regionalnej szkoły kaszubskiej i mini-muzeum.

Izba Regionalna im. Remusa w Łebnie powstała prawie 20 lat temu, z inicjatywy ówczesnego dyrektora szkoły, prezentuje eksponaty związane z codziennym życiem na Kaszubach.

Skansen w Nadolu stanowiący oddział Muzeum Ziemi Puckiej przedstawia typową zagrodę gburską charakterystyczną dla terenów leżących wokół Jeziora Żarnowieckiego, z zachowanym wyposażeniem, a także sprzęty związane z pszczelarstwem.

Miejski Dom Kultury w Rumi, mieszczący się w zabytkowym dworze, jako stałą wystawę prezentuje dzieje miasta.

Izba regionalna im. Pawła Szefki została założona przez patrona, kaszubskiego kompozytora, dramaturga i folklorystę.

6.3.12. Prawna ochrona zabytków.

a. rejestr zabytków

Rejestr zabytków nieruchomości architektury powiatu wejherowskiego w czasie przygotowania tego opracowania zawierał 66 decyzji o wpisie do rejestru. W sprawie części obiektów wydano kilka decyzji, zmieniających zakres ich ochrony, co przeważnie wynikało z nowych ustaleń naukowych (Wejherowo - pałac i park, Ciekocinko- park). Wpisany do rejestru zabytków pozostaje jeden zabytek już nie zachowany (dwór w Wielistowie), którego skreślenie z rejestru pozostaje w kompetencjach Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie. Rejestr zabytków nieruchomości obejmuje głównie zabytki sakralne oraz zespoły dworsko-parkowe z folwarkami. Wśród chronionych obiektów najbardziej cennym dla tego rejonu jest Zespół Kalwarii Wejherowskiej, a najbardziej charakterystycznym - zespół latarni morskiej Stilo w Sasinie-Osetniku.

Rejestr zabytków ruchomych powiatu wejherowskiego obejmuje wyposażenie 7 kościołów (113 obiektów) oraz jednego dworu (Kurowo, 3 obiekty). W wyposażeniu kościołów najbogatsze zbiory znajdują się w 2 wejherowskich kościołach: kościoła parafialnego p.w. Trójcy Św. i kościoła poreformackiego p.w. Św. Anny.

b. ewidencja zabytków

Obecnie gminną ewidencję zabytków w formie kart adresowych opracowało jedynie miasto Wejherowo i gmina Szemud. Ta ostatnia opublikowała ewidencje w Programie Opieki nad Zabytkami, na stronie internetowej Urzędu Gminy. W pozostałych gminach trwają prace nad przygotowaniem dokumentacji.

3. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla powiatu.

Do najważniejszych zabytków zlokalizowanych na terenie powiatu wejherowskiego należą:

- Wejherowo – układ urbanistyczno-krajobrazowy oraz zespół Kalwarii Wejherowskiej,
- Rumia – ruina kościoła i cmentarz przykościelny,
- Zespół majątków w gminie Choczewo,
- Cmentarze ewangelickie na terenie powiatu,
- Domy celników w Gniewinie, Bożympolu Wielkim i Rozłazinie, na dawnej granicy II RP i III Rzeszy Niemieckiej,
- Dworce kolejowe w Wejherowie, Redzie, Strzebielinie Morskim i Bożympolu Wielkim oraz wiadukty
- Zespół leśniczówek w gminie Wejherowo.

4. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków nieruchomych województwa pomorskiego.

Wybrane obiekty z terenu powiatu wejherowskiego, które powinny zostać wpisane do rejestru zabytków:

Gmina Szemud:

1. Kowalewo, ul. Szemudzka 10, kapliczka z 1905 r. o trójczęściowej, neogotyckiej bryle,
2. Łebno, ul. Wejherowska 29, kaszubski dom w zespole siedliska otoczonego starodrzewem, szerokofrontowy, wzniesiony w konstrukcji szkieletowej typu szachulcowego, typowej dla XIX w.

Gmina Łęczyce:

3. kościół parafialny p.w. św. Wojciecha w Rozłazinie, z wyposażeniem (dwa witraże z 1923 r., świecznik korpusowy, neogotyckie feretrony),
4. kościół filialny w Dzieńcielcu z wyposażeniem (dzwon Wittwercka) i lapidarium cmentarnym,
5. zespół domów celników w Bożympolu Wielkim, ul. Osiedlowa 5,7,9,11,
6. kamienny wiadukt kolejowy w Karczemkach koło Rozłazińskiego Młyna,

Gmina Gniewino:

7. kościół parafialny w Gniewinie

Gmina miasta Wejherowa:

8. założenie dawnego szpitala psychiatrycznego z końca XIX w., wraz z komponowanym układem zieleni i cmentarzem, ul. Sobieskiego,
9. zespół dawnego ewangelickiego seminarium nauczycielskiego, ul. Strzelecka,
10. budynek dawnej kasy chorych, ul. Pucka 11,

7. Ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego z analiza szans i zagrożeń SWOT.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Wysoka ranga artystyczna i historyczna oraz różnorodność obiektów zabytkowych powiatu: 1. Układy urbanistyczne – nowożytne miasto Wejherowo 2. Układy ruralistyczne wsi o metryce średniowiecznej 3. Obiekty sakralne o znaczeniu ponadregionalnym – Kalwaria Wejherowska 4. Zachowana różnorodna architektura kościołów, z bogatym wyposażeniem pochodzącym bardzo często ze starszych świątyń 5. Liczne przykłady małej architektury sakralnej o tradycyjnej formie - kapliczek rozmieszczonych przy traktach komunikacyjnych i wśród pól 6. Cmentarze różno-wyznaniowe akcentowane w krajobrazie wysoką zielenią 7. Architektura rezydencjonalna – pałac i park w Wejherowie 8. Miejska architektura budynków użyteczności publicznej, głównie z XIX i XX w. 9. Zróżnicowana mieszkaniowa zabudowa miejska - od architektury nowożytnej po modernistyczną 10. Tradycyjne budownictwo wiejskie obrazujące fazy rozwoju domu mieszkalnego od chaty w konstrukcji szachulcowej po murowaną wersję domu z erkiem 11. Charakterystyczne formy obiektów użyteczności publicznej typu szkoły, dworce kolejowe, domy celników, leśniczówki 12. Zespoły dworsko-parkowe z folwarkami 13. Obiekty przemysłowe (młyny, fabryki) oraz zabytki techniki (latarnia morska Stilo) 14. Zieleni komponowana w formie szpalerów i alei przydrożnych 15. Dziedzictwo niematerialne – nazwy geograficzne, kaszubski język i kultura plastyczna (haft, rzeźba) oraz muzyczna (pieśni, tańce)	Niedocenianie spuścizny historycznej i brak wiedzy na temat ochrony obiektów zabytkowych: 1. Działania planistyczne nie zawsze uwzględniające historyczne układy przestrzenne 2. Lokalizacja nowej zabudowy zacierająca pierwotne układy i wielkości działek 3. Wysokie koszty utrzymania dobrego stanu obiektów Kalwarii Wejherowskiej i ich wyposażenia 4. Brak odpowiednich funduszy na prace konserwatorskie obejmujące bieżące remonty architektury i zabytków ruchomych wyposażenia kościołów 5. Nieumiejętne remonty z użyciem nieodpowiednich materiałów, wykonywane sposobem gospodarczym 6. Zaniedbanie nieczynnych cmentarzy ewangelickich 7. Zaniedbanie części pałaców i dworów oraz zmiana charakteru lub niszczenie towarzyszącej im zieleni 8. Dostosowanie do aktualnych potrzeb użytkowników bez uwzględnienia historycznej formy i materiałów obiektu 9. Remonty przeprowadzane bez nadzoru konserwatorskiego, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej nie dostosowanej do historycznie istniejącej 10. Zagrożenie tradycyjnego budownictwa przez niefachowe remonty (ocieplenia) i rozbiórki. W nowych projektach brak ciągłości tradycji budowlanej. 11. Przy zmianie funkcji brak dbałości o zachowanie pierwotnej formy (nadbudowy, podział wnętrz) 12. Brak odpowiednich zapisów w umowach sprzedaży lub dzierżawy zawieranych przez ANR dotyczących obowiązku utrzymania i remontów obiektów zabytkowych 13. Rozbiórki nieczynnych obiektów przemysłowych (Gniewino-gorzelnia), brak pomysłów na ich nową funkcję 14. Wycinanie starych alei i szpalerów przydrożnych

SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Możliwość finansowania prac z zakresu ochrony zabytków z różnych źródeł: samorządowych, regionalnych, państwowych i unijnych 2. Przykłady prawidłowo odnowionych obiektów zabytkowych jako atrakcji miast i wsi (np. park w Wejherowie, zespoły w Ciekocinku i Kurowie) 3. Traktowanie obiektów zabytkowych jako produktu gospodarczego stanowiącego część programów turystyczno-kulturowych (szlaki i imprezy tematyczne, zielone szkoły) 4. Otwarcie społeczności na różno-kulturową tradycję 5. Coraz większe zainteresowanie mieszkańców przeszłością regionu (m.in. fora internetowe) 6. Popularyzacja wydawnictw związanych z ochroną zabytków i historią regionu, zarówno naukowych, jak i popularnych 7. Wykorzystywanie mediów i systemów informatycznych w popularyzacji ochrony zabytków	1. Rosnąca ilość obiektów zabytkowych wymagających prac remontowych na skutek wieloletnich zaniedbań i braku koniecznych funduszy 2. Brak fachowego poradnictwa wobec obiektów zabytkowych poddawanych pracom remontowym (termoizolacje, wymiana stolarki) 3. Brak odpowiedniej wiedzy o remontowanych zabytkach i koniecznych uzgodnień 4. Niewłaściwe regulacje prawne umożliwiające niekontrolowaną zabudowę obszarów cennych krajobrazowo i kulturowo 5. Zbyt mała ilość zainstalowanych systemów zabezpieczeń (ochrona przeciwpożarowa, przeciwwłamaniowa, stały monitoring) 6. Kadra rzemieślnicza nie znająca tradycyjnych technik budowlanych

8. Założenia programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wieloletni Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego ma na trwale wprowadzić problematykę związaną z zabytkami w obszar zainteresowania i troski władz powiatu. Przejawem tego zainteresowania ma być podejmowanie działań angażujących różne podmioty, a także włączenie do tych działań czynników społecznych. Wdrożenie Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami, poprzez wykonanie wskazanych zadań, ma pomóc w realizacji celów określonych przez ustawodawcę.

8.1. Cel programu:

Głównym **celem strategicznym** Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego na lata 2016-2019 będzie:

OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU WEJHEROWSKIEGO

Przedstawiona powyżej diagnoza stanu dziedzictwa kulturowego oraz odniesienie do obowiązujących opracowań strategicznych pozwala na sformułowanie priorytetów w perspektywie wieloletniej. Dla powiatu wejherowskiego proponuje się następujące priorytety, realizowane przez kierunki działań i zadania.

8.2. Priorytety programu:

Priorytet I.

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu.

Priorytet II.

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet III.

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.

Priorytet I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy ich stanu zachowania	• Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach stanowiących własność powiatu według długofalowego programu • Dofinansowanie prac remontowo- konserwatorskich przy obiektach nie stanowiących własności powiatu, na mocy odpowiedniej uchwały obejmujących zabytki nieruchome i ruchome • Poszukiwanie i wykorzystywanie środków zewnętrznych na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich • Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed działaniem niepożądanym (montaż instalacji alarmowych przeciwpożarowych, antywłamaniowych) • Przeciwdziałanie rozbiórkom obiektów przemysłowych i zabytków techniki poprzez wyszukiwanie dla nich nowych funkcji • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni komponowanej (parki wiejskie i miejskie, nieczynne cmentarze, obsadzenia dróg) • Przygotowanie planu systematycznych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych

Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne i edukacyjne	• Bieżące prace porządkowe przy zabytkach i ich otoczeniu • Adaptacja budynków Zespołu Pałacowo-Ogrodowo-Parkowego przy Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie na potrzeby obsługi ruchu turystycznego regionu • Określenie zasad i monitorowanie w zakresie umieszczania szyldów, reklam i znaków informacyjnych • Iluminacja najcenniejszych zabytków powiatu • Opracowanie planu wprowadzania małej architektury i zieleni, a także nawierzchni ulic i placów w zabytkowych centrach miast i wsi
Opracowanie działań związanych z tworzeniem nowych miejsc pracy	• Szkolenie osób bezrobotnych w zakresie budownictwa i rzemiosła tradycyjnego (zanikające zawody) • Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych lub oferujących tradycyjne produkty regionalne • Opieka nad regionalnymi muzeami, skansenami i izbami pamięci

Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunek działań	Zadania
Współpraca z gminami w zakresie opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznej.	• Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • Określenie we współpracy z gminami kierunków rozwoju miejscowości o metryce historycznej: wskazanie terenów pod przyszłą zabudowę uwzględniających zwłaszcza zabytkowe układy przestrzenne • Przygotowanie we współpracy z gminami wskazań co do rozwoju miejscowości o historycznych układach przestrzennych (lokalizacja terenów inwestycyjnych) • Wytypowanie miejscowości wymagających ochrony sylwety historycznej (zagrożenie masztami telefonii cyfrowej, farmami wiatraków) • Na terenach miast wskazanie możliwości uzupełnień zabudowy typu plombowego, uwzględniających historyczny kontekst w zakresie gabarytów • Ochrona zieleni komponowanej, zwłaszcza alei przydrożnych i zieleni wysokiej dawnych cmentarzy oraz zespołów dworsko-parkowych

Priorytet III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.	
Kierunek działań	Zadania
Szeroki system informacji o zabytkach powiatu	• Utworzenie zakładki poświęconej ochronie zabytków na stronie internetowej powiatu (poradnik dla właścicieli i użytkowników zabytków) • Opracowanie mapy powiatowej zabytków
Specjalistyczne rozpoznanie obiektów i zespołów zabytkowych	• Monitoring sporządzania gminnych ewidencji zabytków i gminnych programów opieki nad zabytkami • Wspieranie we współpracy z gminami prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, krajobrazowe, katalogi typów budownictwa regionalnego i detalu architektonicznego)
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	• Opracowanie cyklu szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych z zakresu standardów remontowo-konserwatorskich oraz możliwości pozyskiwania funduszy • Popularyzacja i nagradzanie dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych (np. konkurs na najlepszych użytkowników) • Patronat nad pracami studenckimi z dziedziny zarządzania i prac konserwatorskich (licencjaty, magisterskie) • Wprowadzenie zagadnień z zakresu ochrony zabytków do edukacji szkolnej (warsztaty tematyczne, zajęcia w zielonych szkołach)
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca stworzeniu produktów turystycznych	• Opracowanie tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących obiekty zabytkowe (szlak dworów i pałaców, zabytków kolejowych, techniki, leśniczówek, itp.) • Łączenie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych) z promocją obiektów gastronomiczno-hotelowych w budowlach zabytkowych (restauracje, hotele, agroturystyka: Ciekocinko, Sasino, Lisewo, Gościęcino)

9. Mechanizmy i źródła finansowania.

Źródła finansowania	Przedmiot finansowania
----------------------------	-------------------------------

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Program „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego”: • Ochrona zabytków • Wspieranie działań muzealnych • Kultura ludowa i tradycyjna • Ochrona zabytków archeologicznych • Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego • Miejsca pamięci narodowej Program „Dziedzictwo Kulturowe”: • Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego • Konserwacja i zabezpieczenie obiektów muzealnych • Konserwacja i rewaloryzacja zabytków • Ochrona dziedzictwa kultury ludowej Program „Rozwój infrastruktury kultury”: • Zachowanie, waloryzacja i ochrona dziedzictwa kulturowego w ramach mecenatu Państwa • Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami (dotacje celowe na finansowanie i dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych jednostkom należącym i nienależącym do sektora finansów publicznych) • Dotacje podmiotowe dla instytucji narodowych
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny	• Remonty i konserwacja obiektów sakralnych o wartości zabytkowej
Ministerstwo Środowiska – Parki Narodowe	• Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczymi • Wydatki na ochronę krajobrazu kulturowego
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	• Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2010 (pkt. 8.2.7.3.5) • Ochrona budownictwa tradycyjnego
Województwo Pomorskie	Ochrona zabytków województwa pomorskiego: • Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego
Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków	• Konserwacja i remonty zabytkowych obiektów (ruchomych i nieruchomych) o ważnym znaczeniu historycznym, naukowym i artystycznym będących w złym stanie technicznym • Ratownicze badania archeologiczne • Dokumentacja konserwatorska, ewidencyjna i archeologiczna

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze	Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów PTTK i szlaków.
--	---

10. Monitoring i ocena realizacji programu.

Realizacja Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego na lata 2016-2019 powinna być przedmiotem systematycznego monitorowania. Zgodnie z ustawowym wymogiem Zarząd Powiatu Wejherowskiego sporządza sprawozdanie za dwuletni okres jego realizacji. Monitoring służy następującym celom:

- dostarczaniu podmiotom biorącym udział w zarządzaniu miejscem, czy obiektem informacji o skuteczności prowadzonych działań ochronnych,
- umożliwieniu stałej weryfikacji i ulepszania działań ochronnych,
- dostarczaniu organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony danych o stanie przedmiotu ochrony,
- sporządzaniu okresowych raportów umożliwiających przegląd zadań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Szczególnie ważne jest przewidzenie i określenie, w jakich przypadkach wyniki monitoringu wpłynęły na sposób sprawowania ochrony nad dobrami dziedzictwa kulturowego. Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwiał ocenę przynajmniej takich parametrów:

- skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony),
- skuteczność zastosowanych środków,
- zmianę stanu obiektu,
- zagrożenie środowiskowe

Wskaźniki określające realizację celów i priorytetów Programu:

Cel strategiczny /Priorytet	Wskaźniki
Cel strategiczny:	
Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego powiatu wejherowskiego	
Priorytet I:	Poziom wydatków budżetu starostwa na ochronę i opiekę nad zabytkami (%)
	Liczba remontów obiektów zabytkowych dofinansowywanych z budżetu starostwa

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu	Liczba stowarzyszeń podtrzymujących i badających tradycje lokalne
	Liczba organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor
	Liczba obiektów zabytkowych zabezpieczonych przed włamaniem i pożarem
Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	Liczba miejscowych planów zagospodarowania w gminach, w których uwzględniono ochronę dziedzictwa kulturowego
	Liczba utworzonych parków kulturowych, skansenów, rezerwatów
	Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków
	Liczba wykonanych gminnych ewidencji zabytków oraz gminnych programów opieki nad zabytkami
Priorytet III: Badanie i dokumentacja oraz promocja i edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego	Liczba zorganizowanych imprez, wydarzeń, warsztatów, szkoleń o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym
	Liczba obiektów zabytkowych pełniących funkcje turystyczne, kulturalne, edukacyjne i społeczne
	Liczba opracowanych szlaków kulturowych
	Liczba ofert turystycznych wykorzystujących elementy dziedzictwa kulturowego
	Liczba publikacji promocyjnych, wydawnictw związanych z popularyzacją zabytków

11. Literatura przedmiotu.

Bibliografia, m.in.:

Ziemia Wejherowska, Gdańsk 1980.

J. Knyba, *Budownictwo ludowe na Kaszubach*, Gdańsk 1987.

Historia Wejherowa, pod redakcją J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1998.

J. Ellwart, *Powiat wejherowski*, 2003.

J. Ellwart, *Kaszuby. Przewodnik turystyczny*, 2003.

B. T. Żmuda-Trzebiatowscy, *Ziemia Wejherowska na dawnych pocztówkach*, Gdańsk 2004.

R. Osowicka, *Bedeker wejherowski*, 2006.

I. Elsner, *O przeszłości gminy Choczewo*, 2009.

F. Schultz, *Dzieje powiatu wejherowskiego i puckiego*, Gdańsk-Puck-Wejherowo 2011.

Wejherowo, Renowacje i Zabytki, nr 1/2015, Kraków 2015.

Strony internetowe, m.in.:

Starostwo Powiatowe w Wejherowie: www.powiat.wejherowo.pl

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków: www.ochronazabytkow.gda.pl

Pomorskie Forum Eksploracji: www.eksploracja.pl

Archiwalne mapy Pomorza Gdańskiego: www.mapy.eksploracja.pl

Oficjalne strony internetowe urzędów gmin i miast powiatu wejherowskiego

Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej: www.muzeum.wejherowo.pl

12. ANEKSY.

- Rejestr zabytków nieruchomych - **A**
- Rejestr zabytków ruchomych - **B**
- Rejestr zabytków archeologicznych – **C**

REJESTR ZABYTEKOW NIERUCHOMYCH ARCHITEKTURY WOJEWODZTWA POMORSKIEGO

POWIAT WEJHEROWSKI

Stan z dnia 19.11.2015 r.

L.P.	NR REJESTRU	GMINA	ADRES	OBIEKT
1.	122	Gniewino	Salino	Kościół fil. p.w. św. Józefa
2.	267 2 decyzje	Łęczyce	Godętowo	Dwór, park, obora
3.	270 2 decyzje	Łęczyce	Witków	Dwór, park
4.	521	Wejherowo	Plac Wejhera 15	Szpital ob. budynek mieszkalny
5.	522	Wejherowo	Ul. Kochanowskiego 3 (d. 12)	Dom młynarza
6.	523	Wejherowo	Plac Wejhera 10	Budynek mieszkalny
7.	525 2 decyzje	Wejherowo	Ul. Zamkowa 2a, Parkowa, Św. Jacka	Zespół pałacowo-ogrodowo-parkowy Przebendowskich-Keyserlingkow
8.	526	Szemud	Kielno	Kościół par. p.w. Św. Wojciecha
9.	527 2 decyzje	Wejherowo	Ul. Kościuszki	Kościół par. p.w. Trójcy Św.
10.	528 2 decyzje	Wejherowo	Ul. Reformatów 19	Zespół poreformacki, kościół p.w. Św. Anny, 3 skrzydła klasztoru
11.	803	Łęczyce	Bożepole Wielkie	Kościół p.w. Św. Piotra, ob. przeniesiony do skansenu we Wdzydzach Kiszewskich
12.	804	Łęczyce	Bożepole Małe	Dwór
13.	805	Łęczyce	Wielistowo	Dwór (nie zachowany)
14.	838	Luzino	Ul. Kościelna	Kościół par. p.w. św. Wawrzyńca
15.	839	Luzino	Ul. Kościelna/Ofiar Stutthofu	Kapliczka
16.	884	Łęczyce	Paraszyno	Dwór, park

17.	957	Wejherowo	Wejherowo	Układ urbanistyczno-krajobrazowy miasta
18.	980	Choczewo	Gartkowice	Dwór, park
19.	981	Choczewo	Przebendowo 3	Dwór
20.	982	Choczewo	Borkówko	Dwór
21.	989	Choczewo	Sasino, ul. Pałacowa 31	Pałac, park
22.	992	Choczewo	Starbienio	Dwór, park
23.	1040	Łęczyce	Bożepole Wielkie	Pałac, park
24.	1046	Wejherowo	Gościcino, ul. Drzewiarza 23-45, 30-48	Zespół domów robotniczych
25.	1066	Choczewo	Choczewo	Pałac, park, oficyna
26.	1069	Gniewino	Mierzynko	Dwór, park, folwark z wagą
27.	1070	Gniewino	Chynowie	Pałac, park, folwark
28.	1086	Wejherowo	Wejherowo	Zespół Kalwarii Wejherowskiej
29.	1088	Gniewino	Nadole	Zagroda
30.	1091	Wejherowo	Góra	Układ ruralistyczny
31.	1151	Luzino	Luzino, ul. Kościelna 15	Budynek mieszkalny
32.	1177	Luzino	Dąbrówka 3	Spichlerz
33.	1221	Choczewo	Ciekocino	Kościół fil. p.w. św. Piotra i Pawła
34.	1231	Choczewo	Zwartowo	Kościół par. p.w. św. Józefa
35.	1235	Choczewo	Osieki Lęborskie	Kościół fil. p.w. NMP Gwiazdy Morza
36.	1236	Wejherowo	Wejherowo, ul. Sobieskiego 239	Budynek mieszkalny
37.	1237	Wejherowo	Wejherowo, ul. Wałowa 14	Magazyn
38.	1255	Gniewino	Salino	Cmentarz komunalny z kaplicą rodziny Rexin
39.	1256	Gniewino	Salino	Cmentarz ewangelicki
40.	1288	Rumia	Rumia, ul. Kościelna 19	Ruina kościoła i cmentarz katolicki
41.	1447	Choczewo	Biebrowo	Dwór, park, folwark
42.	1527	Choczewo	Łętowo	Dwór, park, folwark
43.	1558	Gniewino	Słuszewo	Dwór, park
44.	1570	Choczewo	Kurowo	Dwór, park, folwark
45.	1629	Choczewo	Jackowo	Dwór, park, folwark

46.	1639	Gniewino	Bychowo	Park
47.	1656	Choczewo	Choczewko	Dwór, park, magazyn zbożowy
48.	1669 2 decyzje	Choczewo	Ciekocinko	Dwór, park, cmentarz rodowy, folwark
49.	1706	Reda	Reda, ul. Gdańska 3	Kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Katarzyny
50.	1719	Łęczyce	Brzeźno Lęborskie	Kościół par. p.w. św.św. Piotra i Pawła
51.	1722 2 decyzje	Wejherowo	Wejherowo, ul. Ofiar Piaśnicy 6	Willa
52.	1732	Łęczyce	Świetlino	Kościół fil. p.w. św. Izidora Rolnika
53.	1738	Luzino	Luzino, ul. Kościelna 24	Kapliczka pamiątkowa
54.	1757	Wejherowo	Góra	Kościół par. p.w. św. Mateusza
55.	1791	Gniewino	Salino	Kościół fil. p.w. św. Józefa Robotnika
56.	1792	Wejherowo	Wejherowo, ul. Sobieskiego 302/304	Budynek Sądu Rejonowego
57.	1816	Choczewo	Sasino-Osetnik	Zespół latarni morskiej Stilo
58.	1890	Wejherowo	Wejherowo, ul. 3 Maja	Kościół par. p.w. św. Leona i Stanisława Kostki
59.	1903	Wejherowo	Wejherowo, ul. Wybickiego 1	Budynek mieszkalny

REJESTR ZABYTEKÓW RUCHOMYCH WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

POWIAT WEJHEROWSKI

L.P.	NR REJESTRU	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1.	57	Szemud	Kielno	Wypożyczenie kościoła p.w. Św. Wojciecha, 9 obiektów
2.	58	Luzino	Luzino	Wypożyczenie kościoła p.w. Św. Wawrzyńca, 11 obiektów
3.	59	Wejherowo	Bolszewo	Wypożyczenie kościoła p.w. Wniebowzięcia NMP, 2 obiekty
4.	62	Wejherowo	Wejherowo, ul.	Wypożyczenie kościoła p.w. Trójcy Św., 28 obiektów

5.	74	Wejherowo	Wejherowo, ul.	Wypożyczenie kościoła poreformackiego p.w. Św. Anny, 41 obiektów
6.	176	Choczewo	Kurowo	Wypożyczenie dworu, 3 obiekty
7.	198	Linia	Strzecz	Wypożyczenie kościoła p.w. Św. Magdaleny, 4 obiekty
8.	224	Wejherowo	Góra	Wypożyczenie kościoła p.w. Św. Mateusza, 18 obiektów

REJESTR ZABYTEKOW NIERUCHOMYCH ARCHEOLOGICZNYCH WOJEWODZTWA POMORSKIEGO

POWIAT WEJHEROWSKI

Gmina Luzino

L.P.	MIJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NUMER REJESTRU
1.	Luzino	Cmentarzysko płaskie	44 A
2.	Luzino	Cmentarzysko płaskie	45 A
3.	Luzino	Cmentarzysko płaskie	46 A
4.	Luzino	Cmentarzysko płaskie	47 A
5.	Luzino	Cmentarzysko płaskie	341 A
6.	Luzino	Osada otwarta	43 A
7.	Luzino	Grodzisko i osada przyrodowa	42 A
8.	Luzino	Cmentarzysko płaskie	423 A
9.	Luzino	Osada produkcyjna	422 A
10.	Milwino	Cmentarzysko płaskie	262 A
11.	Sychowo-Robakowo	Cmentarzysko płaskie	41 A
12.	Sychowo-Robakowo	Cmentarzysko płaskie	267 A
13.	Sychowo-Robakowo	Cmentarzysko płaskie	268 A
14.	Tępcz	Cmentarzysko płaskie	340 A
15.	Tępcz	Cmentarzysko kurhanowe	360 A
16.	Wyszecino	Cmentarzysko płaskie	321 A
17.	Wyszecino	Cmentarzysko płaskie	344 A

Gmina Szemud

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NUMER REJESTRU
1.	Będargowo	Grodzisko	104 A
2.	Bojano	Cmentarzysko płaskie	39 A
3.	Bojano	Cmentarzysko z grobami skrzynkowymi	38A
4.	Bojano	Cmentarzysko	37 A
5.	Bojano	Cmentarzysko z grobami skrzynkowymi	36 A
6.	Bojano	Cmentarzysko płaskie	269 A
7.	Głazica	Huta szkła	412 A
8.	Jeleńska Huta	Huta szkła	413 A
9.	Łebno	Cmentarzysko płaskie I	149 A
10.	Łebno	Cmentarzysko płaskie II	149 A
11.	Szemud	Cmentarzysko płaskie	200 A
12.	Szemudzka Huta	Huta szkła	414 A
13.	Warzno	Cmentarzysko płaskie grobów skrzynkowych	343 A

Gmina Wejherowo

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NUMER REJESTRU
1.	Gniewowo	grodzisko wczesnośredniowieczne	124/A
2.	Gościcino	cmentarzysko płaskie	388/A
3.	Gowino	grodzisko wczesnośredniowieczne	30/A
4.	Gowino	cmentarzysko kurhanowe	49/A
5.	Kapino	cmentarzysko grobów skrzynkowych z epoki żelaza	199/A
6.	Łężyce	cmentarzysko płaskie	225/A
7.	Orle-Warszkowo	grodzisko średniowieczne	250/A
8.	Orle	osady wielokulturowe	389/A
9.	Orle	osada otwarta – obiekt wielokulturowy	390/A
10.	Sopieszyno	cmentarzysko płaskie z epoki żelaza	176/A
11.	Ustarbowo	cmentarzysko płaskie z epoki żelaza	361/A
12.	Zbychowo	cmentarzysko płaskie z epoki żelaza	175/A

Gmina miasta Wejherowa

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NUMER REJESTRU
1.	Wejherowo-Śmiechowo	Cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza	391/A
2.	Wejherowo-Śmiechowo	Osada z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza, wchodząca w skład kompleksu osadniczego nad Pradolina Redy	416/A
3.	Wejherowo-Nanice	Osada z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza, obiekt wielokulturowy, wchodzący w skład kompleksu osadniczego w okolicach Wejherowa i nad Pradolina Redy	418/A
4.	Wejherowo-Śmiechowo	Osada z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza, wchodząca w skład kompleksu osadniczego nad Pradolina Redy	419/A

Aktualne wykazy Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Nieruchomych Architektury oraz Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych znajdują się na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku:

www.ochronazabytkow.gda.pl